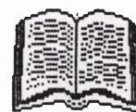

THE VOICE

OF PIOTRKOW SURVIVORS

NO. 7 (106)

"WE WILL NEVER FORGET YOU MARTYRS OF PIOTRKOW"

MAR. - APR. 1998

RABEINU! HAPPY 60TH BIRTHDAY!

זר ברכות לרב ישראל-מאיר לאו שליט"א

הרב לאו בפעולה

RAV LAU IN ACTION:

רבה הראשי של מדינת ישראל
במלאות לו "סמך" שנים, עד מאה ועשרים
בהוקרה והערכה
כה לחי!

מברך מכל הלב
BLESSING

נואם בחסד עליון
ORATION

הילד השני מימין, בשורה הראשונה, הוא הרב ישראל לאו. באין בגדים אחרים,
זה מה שלבשו הילדים ניצולי בוכנוואלד מיד לאחר השחרור.

A LONG WAY FROM BUCHENWALD . . .

THE VOICE OF PIOTRKOW SURVIVORS

c/o Ben Giladi

135-30 82ND AVENUE

Tel. : (718) 263-8158 KEW GARDENS, NY 11435 fax # 212-689-4657

BEN GILADI, EDITOR

EDITORIAL BOARD

ISRAEL KRAKOWSKI
SAUL DESSAU
ROBERT DESSAU
ISAAC GOLDLUST
LUISE GOTTHELF
ADAM KAMINSKI
FRIEDA JAFFE
DR. WILLIAM SAMELSON

THE SECOND GENERATION
DR. HENRY JABLONSKI
DR. JOSEPH GELIEBTER
PROF. ZOHARA BOYD-MUSHINSKI
ABBY LERMAN-HENIG, ESQ.
ROSE WEISS-DESSAU
HOWARD DESSAU
PROF. VIVIAN GOLDMAN -ZAMEL

" OUR VOICE SHALL NEVER DIE "

From the Editor

VOICE OF THE PEOPLE

Dear Readers:

Believe or not, every time before I put together the next issue, I am kind of concerned. Would there be enough material for the usual 40 pages? And amazingly - every time I am forced to leave out some of the material for later, due to lack of space. Our people always come through.

It is hard to believe that during a little more than a year, we've published seven (7) issues of the "Voice". Seven great issues. Constantly reaching for new heights and new readers. Exploring new horizons of the past and of the present. Enhancing the imagination and bringing out the best in people, who are able to really grasp and embrace real values...

Our last, special edition covering the Piotrkow events marked a milestone in our endeavors. This, current issue again presents a spectrum of moving, important topics, starting with a sensitive salute to Israel on her 50th birthday. Quite a few, splendid letters and articles still pertaining to the ceremonies in Piotrkow and other themes, all appear on the following pages. There are reports on Annual Commemorations in Israel, Belgium and other places. It is so amazing how many book reviews, all connected to our hometown, appeared recently in our magazine. This time we are honored to have the report on the biography of Ambassador Naphtali Lau-Lavie and excerpts from the book "The Boys" by Sir Martin Gilbert. There is also a review of a relevant book by Dr. Felicja Karay on the Hasag-Leipzig Women Labor Camp, where quite a few of our own suffered and survived. A complete list of names and their present whereabouts is hereby included.

The monumental book "Jewish Roots in Poland", by Miriam Weiner which includes an ample report on Piotrkow is also introduced in this issue.

The remarkable novel "Jacob The Liar", which is the basis for an upcoming, acclaimed motion picture and was recently filmed in Piotrkow, inspired a moving article by a Piotrkow journalist, Pawel Reising - all in the present issue, which contains also many other splendid material.

So, this recent issue of the "Voice" which again has so much meaning is now in your hands. It was indeed an arduous but rewarding experience for me to put it together. But all this is and was made possible by you, Dear Readers! All due to your gracious generosity, cooperation and involvement.

Lets hope that we will be privileged to continue our work - in peace, without any obstacles.

Ben Giladi

Salute to Israel On Her 50th Birthday

MARVEL AND WONDER

Blood-thirsty cohorts - they scream for blood
Crawling all over - inside and yonder;
Standing so lonely against the flood...
Are you my people... Marvel and Wonder.

From Sharm-El-Sheik to Golan Heights
Watchful as eagles - quick as a thunder;
Fighting and struggling through days and nights
Are you the saviors... Marvel and Wonder.

Despite dark powers, who try all tricks
And claws of iron to push you under;
The SAM'S wont help them - nor will the MIG'S...
Against pure justice - Marvel and Wonder.

Glory is molding thirty five years
With every moment feelings grow fonder;
Yours is the battle, danger and tears...
Ours is only... Marvel and Wonder.

My precious heroes - you're there "to be"...
Historians sure will have what to ponder;
May I just send you across the sea...
Love and affection - Marvel and Wonder..!

Ben Giladi

(Bulletin No. 60 - 1983)

Editor's Note:

I consider myself a fortunate man. In 1993, I had the privilege to participate in the 50th Anniversary of the Warsaw Ghetto Uprising in Poland. In 1995, I had the honor to celebrate our 50th Anniversary of Liberation. This year, I hope to be in Israel again, celebrating the 50th Anniversary of Israel's birth.

For five decades, I wrote many articles and songs about our beloved country; pieces full of love, admiration, marvel and wonder. This magic 50th landmark celebration sure calls for an emotional and laudable salute. During the last few years, Israel underwent many changes - some positive but also some quite negative...

Therefore, for the tribute, I've decided to use the essay below, written 15 years ago. This essay reflects the essence of my feelings yet untarnished by the events of the last few years. BG.

ISRAEL

YOU ARE THE STATE OF ISRAEL

by Ben Giladi

After 40 Centuries, it's great to be 50

You are the State of Israel. You were conceived by a group of idealists with nothing but dreams. They started a modern, Jewish colonization almost hundred years ago on some desolate and malaria-ridden swamplands.

Toward the end of the nineteenth century, Eastern European Jews began to be attracted to Palestine, their hearts filled with a fervor for Zion such as had not been seen in man since the days of the Crusaders. It was a fervor born of despair with Societies that made Anti-Semitism official policy.

These pioneers made a religion of hard work and frugal living. Their profound lack of trust in the environment was to be bitterly confirmed by the Nazi Holocaust.

You are the State of Israel. Twenty five years ago, you were six hundred thousand people surrounded by sixty million. The Arabs started softening you up for the kill months before the UN announced the partition and Britain said she would pull out of Palestine on May 15th.

But the British started to pull out months before and every vacuum left by a departing English soldier was filled by an Arab with a gun.

You did have manpower; six hundred thousand volunteers; ninety five percent of them had nothing more powerful to throw against automatic fire and field guns, than wooden clubs and their own bodies.

The mortal struggle began. The most unusual, heroic drama unfolded in the hills of Jerusalem, from the high plateaus of Galilee to the sandy dunes of the Negev and from modern Tel-Aviv to the wild shores of the Dead Sea.

Finally it came to pass and the Star of David down for two thousand years, shone from Elath to Metula never to be lowered again.

You are the State of Israel. We no longer associate your image with earliest origins.

The poets of Zion in the Diaspora had never seen the promised land. Yet, in their mind's eye, they clearly saw the country, its rivers and its mountains, its flowers and birds and

they poured this image into beautiful poems. Under the iron sky of the north they sang of sunny Shomron; in the vast flatlands of the Ukraine they dreamed of the craggy mountains of Judea.

Earliest origins are also memories of the vast army of your followers and worshipers you had all over the world. Long before your birth, the magic "Am Israel Chai" was heard everywhere.

A small example of one of such little worlds is the memorial book of our home town. Almost seven hundred pictured pages of this book tells the passionate story of the Zionist movements, libraries, schools, choirs, sport clubs and Hebrew literary societies. From the circumstances of lives of such little worlds, their achievements, their pious dreams and illusions, there emerges an immense human and dramatic saga.

You are the State of Israel. In the first eighteen months of your statehood three hundred thousand people arrived from hundred and two countries but most of them from the German concentration camps. They came penniless and without property and without ability to speak Hebrew, most of them with no knowledge of agriculture or military matters; and they immediately had to pick up guns and shovels and hammers and work and fight together as one people.

They also made it together. They saved their infant nation in its first blazing battle for survival.

You are the State of Israel. War did not begin with the Sinai Campaign. There had been no peace for you since establishment. This was not a campaign for territorial conquest but a campaign of deliverance. There was no intention of conquering or annexing the Sinai desert. You had three objectives: to destroy the Egyptian bases of aggression in Sinai, to expel the Egyptian Invaders from the Gaza strip and to safeguard freedom of navigation for Israel in the straits of Tiran.

Powerful international politics destroyed these objectives. And not until the moment when the Six Day War has come to an end and the tortuous borders have been straightened, your people could breathe a little more easily after an almost twenty year stretch of struggle and three heroic battles for existence.

You are the State of Israel. Again, on a Yom Kippur day, Jewish mothers began the long, midnight wail, as their children marched on to die and Jewish blood was again so cheap in the eyes of the world.

Once more, blood irrigated the dessert wastes of the Sinai. Once more young men were blown to pieces from the skies and in the hills of the Golan Heights. After it was over, the great sacrifice - the heart's blood of the flower of the youth was not in vain. The victory was yours.

Yet, you let the encircled Egyptian Army out of your iron grip, showing your humanity.

Then nobody could quite believe the happening of November 1977. Here he was: Anwar Sadat in Jerusalem greeting Israel's leaders. Peace after so many years was again born. The Sinai was returned to Egypt for a fistfull of good will.

You are the State of Israel. Five years later a preemptive strike on the north was launched at the terrorists who had for so long pumelled the Galilee with artillery and rockets making life unbearable. Within a short time, the PLO military has been smashed, it's leadership crushed, it's vast arsenal destroyed. The same happened to the Syrians who have lost close to 100 aircraft in this conflict. All this at a heartbreaking cost of 500 lives of our youth.

The massacre of Palestinians by Christian Arabs in Camps Sabra and Shatila brought a massive outcry. The world was however astonished by your reaction. By your high moral principles and deep sense of democracy which is so much alive in your hearts.

The full scale judicial inquiry and findings indicated clearly your identity. - "rachmanim bnei rachmanim" - people of compassion who just try to survive when facing a cruel, hostile, unscrupulous enemy.

You are the State of Israel. Your annihilation is still planned by the Arabs and abetted by the Soviet Union. At this moment in history, Syria and the PLO are stretching their muscles. On this thirty fifth anniversary, the Ishuv however is quiet and alert. Your people try to lead a normal life - striving for peace.

Hundred of tales of valor are yet to be told; but this is a task for the historians. for only they, aided by the perspective of time will be able to appraise the full measure of this great one third of a century, the glory and tears crowned moments of your very existence...

...Sol... You are the State of Israel!... A state based on liberty, justice and peace but forced to fight constantly for it... You are thirty five years old and riding high the winged chariot of time!...

(Continuation)

HONOR ROLL

(Continuation)

THE FOLLOWING CONTRIBUTORS HELP US TO MAINTAIN OUR PUBLICATION

Mr. Joseph Samel	\$200.00	GER	Mrs Molly Ash	30.00	CAN
M&M John Fox	100.00	PA	M&M Itka & Zvi Burak	30.00	ISR
" George Hershey	100.00	CAL	Mrs Helen Henig	30.00	FLA
" Adam Kaminski	100.00	FLA	Anonymous	25.00	NY
Mrs Rivka Plessner	100.00	ISR	Anonymous	25.00	FLA
Mr. Henry Samel	100.00	CAN	M&M Sidney Featherman	25.00	CAN
Joe Wolkowicz & Family	100.00	MN *	Dr. Henry Jablonski	25.00	SWE*
Mrs Ida Gotthelf-Goodkin	75.00	NJ	Mrs Leah Jordan-Bisel	25.00	MI
Mrs. Ella Jablonska	75.00	SWE	M&M Stella and Mike Kolin	25.00	NY
Judy Searle-Rosenbloom	75.00	AZ *	M&M Estelle & Hal Ovis	25.00	NY
M&M Pinchas Hecht	60.00	ISR	Dr. Stephen Rabinowitz	25.00	NY *
Anonymous	50.00	FLA	M&M Sonia & Salek Sandowski	25.00	FLA
M&M Mendel Apelowicz	50.00	CAN	Mr. Wolf Scheinberg	25.00	NY
Mrs Bella Geliebter	50.00	ISR	M&M Jerry Bengall-		
Benno Kimmelman	50.00	NY *	Wenglishevski	25.00	CAN
Susie Klein-Henechowicz	50.00	CAN *	Mrs Harriet Wolstan	25.00	CAL
M&M David Neiberg	50.00	ILL	(In Memory of Dr. Benjamin Wolstan)		
" Hymie Samelson	50.00	CAN	Mrs Rose Frankel	20.00	NJ
" Eddie and Toni Small	50.00	CAL	Mrs Sylvia Stieglitz	20.00	FLA
Ms. Miriam Weiner	50.00	NJ *	Mrs Ana Sussman	20.00	NY
Dr. Sabina Zimering	50.00	MN	Mrs Rena Goldstein	15.00	CAN
D&M Henryk Henig	40.00	ISR	Ida Jones-Henig	15.00	NY *
Mr. Szulim Janowski	40.00	NY	Abby Lerman-Henig	15.00	NY *
M&M Rubin Samelson	36.00	TX	Mrs Grace Dessau	50.00	NY
M&M Srulek Weishoff	35.00	ISR	M&M Hymie & Anne Samelson	40.00	CAN
Prof. Caroline Heller	32.50	ILL *	* Asterisk Denotes Second Generation		

Introducing OUR NEW READERS

DURING THE LAST YEAR, THE FOLLOWING, DISTINGUISHED SUBSCRIBERS JOINED THE RANKS OF THE READERS OF OUR MAGAZINE, "THE VOICE OF PIOTRKOW SURVIVORS: WE ALL WELCOME THEM WARMLY!

Mrs. Lili Mune-Abramowicz, K. Ata Israel	M&M William & Paula Mandell, New York
Mr. Victor Breitberg, N. Carolina*	Mr. Moshe Marmer, Toronto
Mrs. Rebecca Bromley, Colorado*	M&M Estelle & Hal Ovis, New York
Mr. Zvi Dagan, Ashkelon Israel	M&M Viktor & Helena Poznanski, Germany
Mr. Sidney Featherman, Ottawa Can.*	M&M Mitch & Susan Pilcer, Israel*
Mrs Lola Friedman-Jachimowicz, Boston	Mrs Brenda Hersh-Rybshtein, New York*
Mrs Anita Freeman-Bloom, California	M&M Herman Rosenblat, New York
Mr. Mario Gardenkraut, Brazil	M&M Maurice Pioro, Bruxelles
M&M Rachel & Fred Garfunkel, Canada	Dr. Harry Sieratzki, London*
M&M Henry & Carola Greenspan, NY	Mr. Steven Sieratzki, Esq., NY*
M&M Morris Geneslaw, New York	Dr. Steven Rabinowitz, New York*
M&M Abraham Yakov Golani, K. Ono Israel	Mrs Ruth Ralph-Zamel, Indiana*
Mr. Shraga Golani, Ramat Gan Israel	Mr. Jeff Reckseit, Maryland
Mrs Aba Grynszpan-Abramson, Holon, Is.	Mr. Wolf Scheinberg, New York
M&M Pinchas Hecht, Hedera Israel	Mrs. Miriam Shachar-Israelewicz, Israel
Mrs Beatrice Heitner, California	Mrs Felice Shanon, Coral Springs, Fl.*
Mrs Felicja Hoffman, New York	Mrs Sylvia Star-Tryskier, New York*
Prof. Caroline Heller, Chicago *	M&M S.&J. Weiss-Ridell, Toronto
Dr. Henry Jablonski, Stockholm*	M&M Motek & Miriam Winter, Israel
Mrs Ella Jablonska-Rytterband, Stockholm	M&M Srulek Weisfoff, Israel
M&M Murray Jacobs, New York	M&M Yonah Weinrib, New York*
Rabbi Abraham Jacobowitz, Pitsburg	M&M Josek & Ela Windman, Tel Aviv
Mr. David Kaminski, California*	Mrs Corinne Weinman, New York*
Mrs Nira Lerman-Bengall, Toronto*	Mrs Stella Yolin, Philadelphia
Mrs Collette Littman, London	M&M Marvin & Celina Zborowski, NY

LETTERS FROM PIOTRKOW

PAN BEN GILADI
135-30 82 ND AVE
KEW GARDENS
NEW YORK 11435

Prezydent Miasta
Piotrkowa Trybunalskiego

Piotrków Tryb. 10 listopada 1997 r.

SZANOWNY PANIE,

Cieszę się bardzo, że otrzymałem od Pana a także od wielu innych uczestników spotkania w dniu 25 września br., listy utrzymane w miłym i serdecznym tonie. Otrzymałem je między innymi od Pana Bena Helfgotta z Wielkiej Brytanii i Henry Jabłońskiego ze Szwecji. Wszystkie listy podkreślają serdeczną atmosferę z jaką spotkali się nasi goście w Piotrkowie Tryb. Dziękuję za słowa uznania i podziękowania. Myślę, że dla Państwa i dla mnie to spotkanie było bardzo cennym doświadczeniem a dla obu społeczności ważnym krokiem w przełamywaniu barier i uprzedzeń. To co zainicjowaliście, Pan i Pan Saul Dessau jest cenne jeszcze z innych powodów; mam wrażenie, że następują w historii wielu narodów momenty dojrzałych decyzji w ich zbliżeniu i ten moment został przez Panów uchwycony oraz po drugie, pozostawiliście przez to trwały ślad, który na piotrkowskich murach stanowić będzie dokument przeszłości ważny dla pokoleń.

Dla Zarządu Miasta, który jest organem samorządu terytorialnego – w tym przypadku miasta Piotrkowa – a nie władzą państwową, istotnym jest aby miejsca pamięci narodowej i nekropolie – trwały ślad przeszłości były szanowane, restaurowane i utrzymywane w stanie należytym im godności.

Oczywiście na to potrzebne są środki, które w budżecie miasta są niewystarczające w nawale przeróżnych zadań. Stąd np. Towarzystwo Przyjaciół Miasta Piotrkowa, kierowane przez Pana Władysława Hartmana organizuje corocznie kwestę na ratowanie starego cmentarza polskiego. Nie przeznaczają się środków z budżetu miasta na ten cel. Mimo to w latach 1996-1997 wyasygnowaliśmy na ratowanie cmentarza żydowskiego około 5,5 tys. USD.

Nadal będziemy to robić przeznaczając środki na ten cel w miarę posiadanych możliwości. Będziemy też bardziej intensywnie niż dotąd rozmawiać z Wojewodą Piotrkowskim o wspólnej partycypacji w tych kosztach.

Powracając do naszego spotkania z 25 września uznałem, że byłoby ważne dla Państwa i dla nas aby pojawił się dokument np. w postaci krótkiego filmu o wystawie zorganizowanej przez dyr. Marcina Gąsiora w Muzeum Okręgowym. Wystawa ta cieszy się dużym zainteresowaniem zwiedzających i czas jej ekspozycji został przedłużony do 12 listopada.

Z eksponatów chce również skorzystać podobne muzeum w Lesznie (płd.-zach. cz. część naszego kraju). Wykonamy te nagrania własnymi siłami i prześlemy Wam na pamiątkę. Miło mi będzie jeśli nasze kontakty nie ograniczą się tylko do okazjonalnych spotkań. Cenię sobie bowiem życzliwość ludzką i przyjaźń.

Z serdecznymi życzeniami i wyrazami szacunku,

Andrzej Pol

Szanowni Panowie
Saul Dessau
Ben Giladi

WOJEWODA PIOTRKOWSKI

PSOZ-6510/30/97

Piotrków Tryb., dnia 2/ listopada 1997 roku.

Proszę przyjąć podziękowania za życzliwe słowa zawarte w piśmie Panów z dnia 10 października br. Uroczystości odsłonięcia tablic upamiętniających martyrologię Żydów piotrkowskich w okresie okupacji hitlerowskiej i prace przygotowawcze do uroczystości pozostawiły trwały ślad świadczący o tragicznych latach w historii miasta i świadectwo pamięci o nich.

Cmentarz żydowski w Piotrkowie Trybunalskim jest jedną z pamiątek historycznych objętych ochroną przez Państwo polskie. We współpracy z Gminą Żydowską, władzami miasta Piotrkowa i zainteresowanymi środowiskami z kraju, jak również zagranicą zabytek ten będzie nadal otoczony właściwą opieką.

Proszę przyjąć wyrazy szacunku

Stanisław Witaszczyk

OF FRIENDSHIP

FROM THE LETTER OF THE
PIOTRKOW PRESIDENT
MR. ANDRZEJ POL (TRANS.)

I was glad to receive so many nice letters from the participants of our September 25th gathering. Among them: from you, Ben Helfgott and Dr. Henry Jablonski.

I hereby thank all the writers for their kind words of approval and gratitude. This gathering initiated by you and Mr. Saul Dessau, was really an important step to bring our people together. There are moments in time when decisive action as yours leaves an imprint on our history as an important document and legacy of the past for future generations. Our Municipality considers the conservation of memorials and necropolises a very important obligation. The Judaica and Holocaust exhibit at the Museum generates great interest – so, the duration was extended. We intend to produce a short film about the exhibit and will present you with a copy. We certainly value the virtues of friendship and human kindness...

FROM THE LETTER OF
THE PIOTRKOW WOJEWODA, MR.
STANISŁAW WITASZCZYK

We thank you for your friendly words of your October 10 letter. The unveiling ceremonies commemorating the martyrdom of Piotrkow Jews left a significant impression on all the participants. The Jewish Cemetery in Piotrkow is one of the historic landmarks and under the care of the Polish State. In co-operation with the Piotrkow Municipality, the Jewish Congregation in Poland and other interested parties here and abroad, this landmark will be given proper protection and care...

אזכרה לקדושי עירנו והסביבה

Remembrance for the Piotrkover in Israel

A memorial service was recently held in Tel-Aviv, Israel for the Jews who were killed by the nazis in Piotrkov Poland. Over 200 people were in attendance, including survivors, their children and grandchildren. Ambassador Naftali Lau-Lavie gave the keynote address and spoke of the renovations done at the cemetery in Piotrkov and the commemorative plaques that were erected at Jewish historical sights in their home town. He also reported on his efforts to reclaim Jewish property in Eastern Europe. The Chief Rabbi of Israel, Rabbi Yisrael Meir Lau, himself a native of Piotrkov also attended the gathering. *(Right hand photo) Rabbi Lau greeting the guests. To his right is Mr. Saul Dessau and Ambassador Naftali Lau-Lavie. (Left hand photo) Ambassador Naftali Lau-Lavie addressing the gathering.*

(We thank Mr. Saul Dessau for the submission of this material)

MARTYRDOM AND RESISTANCE

November-December 1997 – Heshvan-Kislev 5758

Remembrance Project in Piotrkow

Twenty generations lived in Piotrkow and thrived there before the Holocaust. To express a collective remembrance of the community, the Piotrkow Trybunalski Remembrance and Restoration Project is retelling the past through headstones and commemorative plaques. "They express a collective ethos of our destroyed community," said Ben Giladi, editor of *The Voice of Piotrkow Survivors*.

The project has received the cooperation of the

Piotrkow Municipality in Poland, the Urząd Miejski.

Ceremonies were held Sept. 25 in Piotrkow that featured the rededication of the restored Jewish cemetery and the unveiling of five commemorative bronze plaques, erected at respective historic locations. A Judaica and Holocaust exhibit was opened at the Museum. At the end of this year, a monument will rise in Rakow Forest, memorializing the hundreds of Jews murdered there.

Piotrkow Trybunalski**Remembrance and Restoration Project**

in tribute to the holocaust martyrs and the departed of our Jewish community

The Monument in the Rakow Forest in Memory of the many innocent souls murdered there by the Nazis in December of 1942 and also in Memory of the group of little children murdered there in July of 1943, will hopefully be unveiled in the month of June this year.

The two-part Monument will be etched in stone. On the left side, the Sixth Biblical Commandment "THOU SHALL NOT MURDER", will appear in five languages. The right side will bear the inscriptions in Memory of the Kedoshim.

This sensitive Project is being synchronized by the organizing committee of: Robert Dessau, Saul Dessau, Ben Giladi, Ben Helfgott and Amb. Naphtali Lau-Lavie, with the full co-operation of the Urząd Miejski of Piotrkow Tryb.

The utmost will be done in order to soothe the broken hearts of the still mourning, surviving relatives of the Kedoshim who perished in the Rakow Forest. Individual invitations will be sent out in due time.

BOOK PASSAGE

Felicja Karay
ROCKETS AND RHYMES
 The Hasag-Leipzig Women Labor Camp

MORESHET
 Mordechai Anilevich
 Study and Research
 Center

YAD VASHEM
 The Holocaust Martyrs'
 and Heroes' Remembrance
 Authority

spispiotrkow

Nr	Nazwisko i imię	Rok uł.	Miejsc.
24	Altman Helena	1918	Piotrkow
35	Basior Sima	1917	Piotrkow
64	Birenbaum Rozia	1915	Piotrkow
71	Blachman Bluma	1914	Piotrkow
110	Brandwajn Hanka	1924	Piotrkow
113	Brandwajn Gercia	1916	Piotrkow
197	Eichenstein Sara	1915	Piotrkow
207	Engel Berta	1905	Piotrkow
238	Finkelsztajn Lola	1918	Piotrkow
245	Finkler Malka	1917	Piotrkow
292	Fuks Anna	1924	Piotrkow
346	Goldhersh Edzia	1924	Piotrkow
356	Goldszmit Rachel	1923	Piotrkow
389	Grunis Bela	1915	Piotrkow
435	Hendel Irena	1916	Piotrkow
474	Jakubowicz Chana	1912	Piotrkow
482	Jaskowicz Rozia	1923	Piotrkow
484	Jelowicz Mindzia	1925	Piotrkow
520	Kenigsztajn Genia	1916	Piotrkow
651	Listanowska Guta	1917	Piotrkow
785	Praszkier Felicja	1910	Piotrkow
832	Rosenzweig Eugie	1911	Piotrkow
850	Rosenberg Tauba	1905	Piotrkow
882	Sandowska Rywka	1909	Piotrkow
958	Stern Hanka	1909	Piotrkow
997	Sztajn Chaja	1917	Piotrkow
1041	Toranczyk Rywka	1917	Piotrkow
1060	Wajcblum Helena	1921	Piotrkow
1097	Weiskopf Haia	1921	Piotrkow
1127	Witosz Gustawa	1921	Piotrkow
1130	Wojkopf Gucia	1924	Piotrkow
1131	Wojkopf Jenta	1926	Piotrkow
1155	Zaks Regina	1923	Piotrkow

"Rockets and Rhymes" is the first investigation in Holocaust historiography of the largest of the auxiliary camps (Aussenkommando) for women attached to the Buchenwald concentration camp. The primary focus of this research is to describe and analyze aspects of the internal life of the 1200 Polish Jewish women who maintained extraordinary social and cultural activities within the Leipzig camp. The study draws on source material of several types: original German documents, archives, diaries, the testimony of inmates, previously published memoirs, and many poems and songs of various kinds, written in the camp. Most of the later sources are in Polish and have never been translated into any other language.

The book is divided into four sections. The first describes the state of the German munitions industry in the Summer of 1944. In spite of the difficulties on the front, this stage was characterized by the attempt to achieve the maximum exploitation of the prisoner labor force, along with the operations of the Hasag concern which led to the establishment of the camp at Leipzig. The section includes the history of Hasag in Germany, an analysis of its financial position, and a description of its relations with the WVHA in Germany and the Buchenwald concentration camp authorities.

Section two deals with the establishment of the camp at Leipzig: living conditions, authorities, the organization of the camp, the national make-up of its prisoner population (at its height, the camp held 5,500 women of 18 nationalities), and the composition of its internal administration (Lagerverwaltung).

Section three (chapters 3 and 4) describes the transport of 1200 Jewish women to the Leipzig camp and their jobs in the Hasag plant. The factory, where they worked for the enemy in the armament industry of the Third Reich was plagued by sabotage. Chapter 4 describes the way in which the prisoners were marched to the factory and the bombing of Leipzig and its effect on the factory workers. The author presents and analyzes the relations between the

German foremen and the prisoners of the different nationalities, particularly the Jews.

Section four (chapters 5-8), portrays the Leipzig camp from all aspects: the status of the camp commandant, his policies toward the different national groups, relations between the Jewish prisoners and those of other nationalities, and the internal Polish administration and its effects on the life of the prisoners as they coped with starvation, punishments, and selections. Chapter 7 describes the daily life of the camp and the social activities of the Jewish inmates and their cultural life: the observance of holidays and tradition; literature of all kinds, particularly the poems of Henryka and Ilona Karmel; the political arguments; collective songs and the performances ("concerts") organized by the Cracow Group. This chapter also compares the cultural activities (in terms of content and form) of the various national groups.

The last chapter describes the advance of the Soviet front to Leipzig, the escalated bombings and the disintegration of the daily life. April 13 marked the beginning of the evacuation of the camp and the death march, three weeks of hunger, cold and starvation. Many women were left along the way and never saw the coming of freedom. These were the final days of the Hasag concern.

The author concludes that the relatively tolerable living conditions in the Leipzig camp were the product of the economic awareness that the camp inmates represented the cheapest source of manpower. The improved treatment of the prisoners in general, and the Jewish women in particular, by the German authorities sprang from their fear of defeat and the desire to ensure themselves an "alibi", both individually and collectively. Moreover, the internal life of the camp did not evidence signs of solidarity among the different nationalities; rather, the fight for survival of each national group was aided by self-help and cultural activities.

— ROCKETS AND RHYMES - PAGAZIM W'CHARUZIM - GRANATY I POEMATY —

This book is a follow-up of the author's previous, excellent book, "Death Comes in Yellow" about the Hasag-Skarżysko labor camp.

In summer of 1944, a large group of Skarżysko women was relocated to Leipzig. This first, unique study in Holocaust historiography analyzes the internal life of 1200 women, who maintained extraordinary social and cultural activities within the Leipzig camp. The book was published in Hebrew under the title - "Pagazim W'Charuzim". Dr. Karay superbly narrates this unusual story.

I am certain that the still alive ladies of Piotrkow who were in the Hasag-Leipzig camp will follow with interest their painful experiences of almost a half century ago. Due to the marvel of computerization, the author sent me a list of 33 Piotrkow ladies of the Leipzig camp (please see the list above). I still am able to elaborate of the whereabouts of some of them:

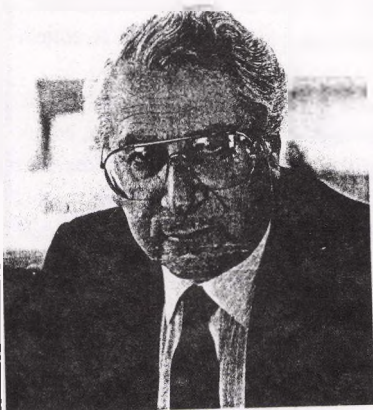
Birenbaum Rozia (Nr. 64) - nee Brandwajn. Married name Glazer died in Tel Aviv in 1986. Blachman Bluma (71) - nee Kersz, passed away in 1986 in New York. Brandwajn Hanka (110) - married name Ezer, lives in New York. Brandwajn Gucia (113) - m.n. Herszhan, lives in Tel Aviv. Finkelsztajn Lola (238) - did not survive. Finkler Malka (245) - m.n. Granatsztajn, the daughter of the Radoshtzer Rebbe, Itzhakl, passed away recently in Jerusalem. Goldhersh Edzia (346) - m.n. Bassior, lives in Miami. Hendel Irena (435) - killed on liberation day near Leipzig. Jaskowicz Rozia (482) - m.n. Zimmerman, lives in Mar De Plata, Argentina. Jelowicz Mindzia (484) - M.N. Koslovsky, lives in Miami. Listanowska Gucia (651) - died recently in Israel. Rosenzweig Eugenia (832) - nee Sztajn (my highschool Ghetto teacher), lives in Jerusalem. Sandowska Rywka (882) - nee Kersz, resides now in a nursing home in New York. Weiskopf Haja-Hela (1097) - m.n. Stein, died years ago in Montreal. Witosz Gustawa (1127) - m.n. Frajdlich lives in Beachwood, Ohio. (She got in touch with me only recently). Weiskopf Gucia (1130) - married name Szmulewicz, passed away in 1983 in Savannah, Georgia. Weiskopf Jenta (1131) - married name Jolinger, lives in New York. Zaks Regina (1155) - m.n. Gold, lives in N.Y. Fuks Anna (292) - Goldlust Aska (?), m.n. Warmund, lives now in Haifa. Felicja Karay wrote another, wonderful book! A story of perseverance and the remarkable human spirit. This book joins now the distinguished roster of works written by the Karmel sisters, Halina Nelken and other inmates of the Plashow-Skarżysko-Leipzig labor camps.

Ben Giladi

Naphtali Lau-Lavie

BALAAM'S PROPHECY

About the Author

Naphtali Lau-Lavie was born in 1926 in Kraków, Poland. During the Holocaust he was imprisoned in the Auschwitz and Buchenwald concentration camps, and was liberated by the United States Army from Buchenwald on 11 April 1945. In July he immigrated to Palestine, and then joined the Hagana and fought in the War of Independence in 1948. He pursued academic and Talmudic studies at the Hebrew University of Jerusalem and in Petach Tikva. Lavie was a journalist at *Ha'aretz*, Israel's leading newspaper, before becoming spokesman at the Ministry of Defense and special advisor to defense ministers Moshe Dayan (1970-74) and Shimon Peres (1974-77). He subsequently served as spokesman and special advisor to foreign ministers Moshe Dayan and Yitzhak Shamir. He was a member of the Israeli delegation at the peace negotiations with Egypt between 1977 and 1979. In 1981 he became the Israeli Ambassador and Consul-General in New York.

CLOSE PARALLELS OF THE EMOTIONAL KIND

Twenty five years ago, I wrote a review of the author's first book, the biography of Moshe Dayan (Bulletin 27), titled "A Long Way From Hortensia".

I wrote then: "He was a boy about my age, highly esteemed among our generation for his many valors. A handsome lad, in his orthodox garb he was, the pride of his father, the Rabbi who in turn was the pride of the entire community. When on Simchat Torah, my father had the honor to be invited to the Rabbi's home for a Kiddush, I still remember the song with a melody strikingly resembling "Artza Alinu"; and the one that sang the Nigun most fervently was young Naphtali" (unquote).

Reading "Balaam's Prophecy" was a profound and rewarding experience! How many times did I identify myself with the author? His fate and sufferings were also mine... Pre-war Piotrkow - the Ghetto - hard work at the glass factory - the labor camp of Kara and Hortensia - Czeszochowianka and the Stahlkerne - the same transport to Buchenwald - (his Block No 52, my No. 59) - Dora and Nordhausen... Even after the war, his endeavors were so utterly familiar. Service in the Israeli Army and working for the Government (in a much, much lesser capacity of course!). The most heartfelt bond however is the losing our Fathers in Treblinka and learning after the war how our Mothers perished - his in Ravensbrück, mine in Auschwitz. I am immensely proud of our relationship, so warm, during all those years. Thanks to his graceful consent, his masterpiece-essay, "The Seven Fires Of Hell", adorns the pages of my book, "A Tale Of One City" - all for posterity. So, instead of a glorious review of his magnificent book that our readers and all the people will surely greatly enjoy, these words with my utmost gratitude and admiration go to my Ben-Yir and Friend, Naphtali Lau-Lavie! BG.

- (Excerpt from "Balaam's Prophecy") -

Two months after we saw him in Krynica, Rabbi Shapira passed away suddenly at the age of forty-six. Father was deeply affected and delivered the eulogy at the funeral, which was attended by thousands of people from all over Europe.

An emergency committee that had been set up on behalf of the Hachmei Lublin Yeshiva asked Father to go on a fund-raising mission for the yeshiva. One of his stops was Piotrkow, the city in which Rabbi Shapira had been chief rabbi. Father was now offered the position. He accepted, and his installation was set for December

We spent Rosh Hashanah of 1935 in Presov. Father took leave of the congregation with an emotional sermon, which reduced some of the men to tears. Two days later, a huge crowd escorted us to the railway station. About twenty friends came with us on the train as far as the Czech border at Orlov. They waved good-bye from the platform as the train rolled slowly toward the Polish checkpoint at Muszyna.

After a ten-hour journey, we arrived in Piotrkow a few days before Yom Kippur. Hundreds of people were waiting at the station, and they greeted Father with singing and dancing. We were taken to our temporary apartment in horse-drawn carriages decorated with flowers.

Father's first appearance as rabbi in this town of sixty thousand people - one-third of them Jews - was on *Kol Nidrei*, Yom Kippur eve. Many people who usually prayed in other synagogues came to hear the new rabbi's sermon, and the huge synagogue, including both levels of

the ladies' galleries, was packed. Father sat on the right of the Holy Ark, in the chief rabbi's seat, which had been vacant since the departure of Rabbi Shapira. Next to him was the podium on which the cantor and choir stood. Two chairs facing the congregation had been placed behind Father for Milek and me.

When Cantor Baruch Kaminecki and his choir had finished *Kol Nidrei*, Father rose to deliver his sermon. While he spoke, the congregation sat in absolute silence, hanging on his every word. He was a thrilling speaker. Even people who did not entirely understand the meaning of his words were captivated by his appearance and resonant voice. From my seat I could clearly see the members of this large congregation and could sense the impact upon them.

After the High Holidays, we moved to our permanent home at 21 Pilsudski Street, the main east-west thoroughfare of the city. I made new friends in school, particularly those living nearby. Pilsudski Street was in the heart of a vibrant Jewish neighborhood. Shops were closed on the Sabbath and on Jewish holidays - except for barbershops that catered to non-Jews wanting to get their hair cut before Sunday. The communal institutions were controlled by the Socialist Bund, which had won the recent community elections, defeating the religious factions led by Agudat Yisrael. The Jews lived mostly in the area between the Great Synagogue and Plac Trybunalski, known locally as Trybunalski Rynek. This square had been the focal point of Jewish communal life in Piotrkow for centuries. At the center stood a water pump, at which

wagon drivers watered their horses on market days.

Piotrkow had been an important city in Polish governmental affairs, housing the parliament and the supreme court of Poland, the tribunal, from the fifteenth until the end of the seventeenth century. Piotrkow was proud of its rich history. The Jews, for their part, were proud of the great rabbis who had served the city for four hundred of the seven hundred years in which there had been a Jewish community in Piotrkow. Gradually, I became caught up in this local patriotism, though I have always felt a greater attachment to Cracow, the place of my birth.

Our years in Piotrkow were marked by periodic outbreaks of anti-Semitism in Poland. In 1934 a decree designed to prohibit, or at least restrict, the ritual slaughter of beef for Jewish consumption, was passed on the grounds of cruelty to animals. This was followed by anti-Semitic statements from several Polish politicians. Prime Minister Slawoj Skladkowski, for example, condemned a pogrom against Jews in Pshitik, but when asked about the boycott of Jews in business and the unwillingness of Polish employers to employ them, replied: "Oh, that's all right." The anti-Semitic sentiments of government leaders further encouraged the masses, already imbued with a hatred of the Jews. Popular anti-Semitism was expressed in graffiti on the walls of houses and fences, and especially on Jewish public buildings and institutions. During Christian holidays we were fair game for attacks by Polish youths, and on the nights of Christmas and Easter we did not dare go out into the streets. The rest of the time, however, relations were neighborly; Jewish boys studied in the public schools alongside Christian children and played in the same public parks and sports fields.

I sensed the growing unease in the Jewish community. Young people came to consult Father about whether they should go to pioneer training farms to prepare for emigration to Eretz Yisrael as farmers. There were many who wanted his help in acquiring immigration certificates from the British mandatory authority in Eretz Yisrael. Others simply came to say good-bye before leaving. "Why don't we go to Eretz Yisrael?" I asked Mother. At first she tried to ignore the question, then she said that some go to Eretz Yisrael, some go to America, but we will stay here with our family. I got the feeling that she was not at peace with her answer.

On June 1, 1937, when I was eleven years old, my youngest brother was born. Eight days later, the Great Synagogue was festively decorated with flowers. Since early morning, horse-drawn carriages had been lined up near the house. The one decked out with an arch of flowers was to take my new brother to his *brith milah* in the synagogue. All the dignitaries of the congregation were there, along with Mother's family from Cracow and Father's from Lwow and Katowice. My younger brother Milek and I got to ride in the decorated carriage of honor, together with Mother's brother Shmuel and his fiancée Hannah, daughter of Rabbi Elimelech Perlov of Stolin-Karlin in Pinsk. To symbolize fertility the couple was honored with carrying the baby to the ceremony, where he would be given a name. Since Shmuel and his fiancée were not yet married, they needed chaperones, an honor given to Milek and me.

The baby was to be named after at least four prominent people whom Father greatly admired. His first name, Yisrael, was the name of Rabbi Yisrael Hager, Grand Rabbi of Wizhnitz, as well as the name of Rabbi Yisrael Friedman, grand rabbi of Chortkov, revered by many, including Father. The second name, Meir, was in memory of Father's cousin, head of the Hachmei Lublin Yeshiva, Rabbi Meir Shapira, whom Father now followed as rabbi of Piotrkow. The two names

together, Yisrael Meir, carried on the name of Rabbi Yisrael Meir Hacoheh of Radin, one of the greatest Torah scholars, regarded as one of the most righteous of his generation. He was the author of the *Hafetz Haim*, a major contribution to the rabbinical literature of the twentieth century.

Hundreds of guests from far and near came to the celebration. There were speeches, greetings, and songs. As the elder brothers, Milek and I were also happy to receive gifts. We chose to nickname him "Lulek." He was a beautiful baby and we loved to rock him in his cradle and walk him in his carriage. I never imagined in my wildest dreams that a day would come when he would be entrusted to me, to be father, mother, and mentor to him.

Meanwhile I continued to enjoy the ordinary pursuits of children my age. The weekdays were long, with little opportunity for youthful mischief. Letting off steam from the tension of school days had to be deferred to the Sabbath. On Saturday afternoons when the parents in every Jewish household were enjoying a nap, we roamed the Jewish Quarter.

Like many other cities, Piotrkow had its share of homeless people, some of whom should probably have been institutionalized. They lived a sad life, shuffling between the synagogues and the doorways of Jewish homes, looking for shelter. The Jewish housewives gave them food and clothing.

One of these unfortunates was known as Yaacov *Kav veNaki* (Concise and Clear) because of his knowledge of a Bible commentary by that name. Others claimed that he acquired the nickname for his deft exploits. He was in his thirties, with a thick beard and a large potbelly. He always wore a battered cap with a visor that hid his eyes. He spoke as a man of the world, spicing his words with wise sayings from scholarly sources, spurning offers of bread or food, inventing his own method of staying well fed. Lurking in the shadows, he would wait for a householder to leave the kitchen, then slip in with the grace of a cat, extract some dish from the oven, and sneak away to eat his meal. True to his name, he always returned the pot, empty and clean, to the doorway of the house.

Yaacov knew all the homes and chose his "suppliers" by the savor of that day's menu. On the Sabbath, he scouted around the bakeries where Jews had delivered pots of *cholent* on Friday. *Cholent* is a traditional Sabbath stew cooked overnight. Rather than have every home keep a fire going all night and morning, the bakery ovens were used for that purpose. Poor people made do with potatoes and beans in a gravy. The well-to-do included pieces of beef, chicken legs and wings. The rich even put legs of veal into the pot. Yaacov would select "his" *cholent* on the basis of aroma. On Sabbath morning all the pots of *cholent* were brought back piping hot to their owners. He would wait until the families left for morning prayers in the synagogue, then snatch the pot of his choice. One Sabbath some of us children organized a cruel trap for Yaacov. We got up earlier than usual and went to the early services of the *Ger hassidim*. Then we fanned out over the streets, tracking Yaacov's footsteps. One of our groups spotted him near the house of Shmuel Zebrowicz on Szewska Street. We set a well-planned ambush and caught Yaacov fleeing from the doorway, hot pot in hand. He panicked and threw the contents of the pot at us. The wonderful aroma of *cholent* wafted all around us as the contents spilled out over the street. It was Yaacov's last exploit in our neighborhood. He vanished from Piotrkow and was never seen again. We looked for him for several weeks but he never returned. My conscience bothers me to this day for my participation in trapping him and banishing him from our little world.

Rare dialogue in the LAND OF THE PYRAMIDS

Sixty years later and far from our town Piotrkow, Harav Israel Meir Lau met the President of Egypt Hosni Mubarak in Cairo on Dec. 14, 97. The media compared their meeting that of Moses and Pharaoh; then Rav Lau commented: "Moshe Rabeinu told Pharaoh - LET MY PEOPLE GO - I just ask from you - LET MY PEOPLE LIVE -"

Nobody in Piotrkow and elsewhere, in 1937 would dream that sixty years later, such a thing will take place... BG.

FRIDAY, DECEMBER 19, 1997

ALGEMEINER JOURNAL

הרב ישראל מיר לאו בעת זיין באגעגנש מיט פרעזידענט חאסני מובאראק, דעם לעצטן מאנטיק אין קהירא

DON'T FORGET TO REMEMBER

An evening of study and dialogue
The toll of memory and the blessing of remembrance:
The Holocaust and the aftermath

NOVEMBER 18, 1997

8:00 PM

Congregation B'nai Jeshurun, 257 W. 88th St.,

With

Ambassador Naphtali Lau-Lavie, former Consul General of Israel in New York,
author of the newly published "Balaam's Prophecy": An eyewitness to history
1939-1989

"This book tells the story of our people in a most gripping manner. It is an account I have been waiting for and which I will cherish as I would a prayer book."
-Katzetnick

Program

8:00 PM "Of Blessed Memory" - how and why we invoke the past.
Text study session led by Amichai Lau-Lavie

8:45 PM "Two Brothers" - Israeli Chief Ashkenazi Rabbi, Israel Meir Lau and his older brother, Naphtali Lau-Lavie trace their childhood experiences in their hometown and in the death camps of Poland. Israeli TV Documentary film, 26 min.

9:15 PM Naphtali Lau-Lavie

שהר הזכרון יזכור

Let Memory Mountain remember instead of me,
That's its job. Let the Garden-In-memory-Of
remember,

Let the Street-In-The-Name-of remember,

Let the famous building remember,

Let the prayer house in god's name remember,

Let the rolling Torah Scroll remember,

Let the memorial remember. Let the flags
remember,

History's colorful shrouds: the bodies

They wrapped turned to dust. Let the dust
remember.

Let the dung at the gate remember. Let the
placenta remember.

Let the beast of the field and the bird of the sky
devour and remember,

Let them all remember. So I can rest.

Yehudat amichai, Behind All That Indes a Great happiness, 1974

DON'T FORGET TO REMEMBER How and why we invoke the past

זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב: מל"ה
Proverbs 10:7

ח"ר: מכבדו בחייו ומכבדו במותו בחייו כיצד? הנשמע בדבר אביו למקום, לא יאמר: שלחוני בשביל עצמי, מהרורי בשביל עצמי, סטרוני בשביל עצמי, אלא כלהו בשביל אבא במותו כיצד? היה אומר דבר שמועה מפיו, לא יאמר: כך אמר אבא, אלא כך אמר אבא מרי, הרני כפרת משכב, הדני מלי תוך שנים עשר חדש, מכאן ואילך, אומר: זכרנו לברכה לחיי העולם הבא.

תלמוד בבלי מדרש לא:

The memory of the
just is blessed; but the name of the wicked shall rot

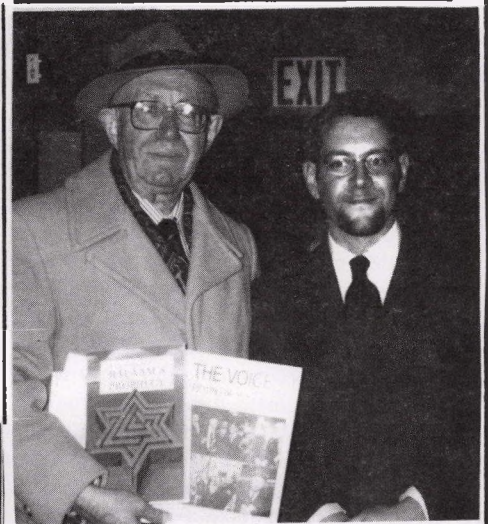
Our Rabbis taught: One must honor one's father in life and must honor him in death. 'In life',

e.g., one who is heeded in a place on account of his father should not say: 'Let me go, for my own sake', 'Speed me, for my own sake', or 'Free me, for my own sake', but all 'for my father's sake.' 'In death', e.g., if one is reporting

something heard from his mouth, he should not say: 'Thus did my father say', but, 'Thus said my father, my teacher, for whose resting place may I be an atonement.' But that is only within twelve months of his death." Thereafter he must say: 'His memory be for a blessing, for the life of the World to come'.

Guta Giladi (holding the book), Elli Krakowski, John Klein, Israel Krakowski, the author Amb. Lau-Lavie and Mendel Kozlowski.

Above: Ben Giladi (holding the book and the "Voice") with Amichai Lau-Lavie, the son of the author.

On left, first row: Luise Gotthelf, Guta Giladi, Hannah Kozlowski. Second row: Elli and Israel Krakowski, Joan and Naphtali Lau-Lavie.

Dear Ben,

We want to thank you for your invaluable assistance in planning our trip to Piotrkow. Without your help our journey would not have had the spiritual and personal impact we will remember and treasure always.

We arrived in Piotrkow by train from Warsaw in the early morning of September 20th. As we pulled into the train station we were both anxious and emotional, not quite knowing what to expect. We looked up to see the large block letters which marked our destination: PIOTRKOW TRYBUNALSKI. The train station seemed almost surreal, as Eddie has heard so many stories about this town and listened to his father's memories - both pleasant and horrid - all of his life.

After quickly checking into our hotel, we ventured out to explore the town and retrace the steps of our family. Thanks to the map that you sent us, as well as rough maps penned by Eddie's father Abe and his cousin Yonkel, we were able to easily navigate the streets of the town -- Eerily, as if we had been there before...

It appeared as if the town hasn't changed much since the war -- nor the people, for as we walked the streets we received many unfriendly stares. We quickly located Eddie's father's apartment at 8 Szewska, but were unable to gain entry. As we walked on further to a large square and headed toward which was once the "Judenstrass", it was easy to picture the town once alive with a vibrant Jewish community.

We followed your map to 4 Garncarska -- home of Yonkel -- and were actually able to see an indentation in the doorway where a mezuzah once graced his home. Now the building is in disrepair and is adorned with graffiti. Further down Garncarska, we located the apartment building where Abe and Yonkel's families were ghettoized as the Nazi's descended upon the community and its lifeblood.

We then made our way to the great synagogue of Piotrkow -- Now a library without any visible symbols of our faith other than two almost undetectable Stars of David in the iron wrought lamp posts, and your wonderful memorial plaque. Inside, we stared in horror at a painted mural of the Ten Commandments, hidden behind a bookstack and riddled with bullet holes. This once served as a killing wall for the insidious Nazis.

Stunned by what we had seen that morning, we began to walk toward the museum for our arranged meeting with Peter Gajda, the curator. Ben, how can we thank you for connecting us with this wonderful man?! This is when our journey to Piotrkow became even more intense and unbelievable.

Peter and his intern, Christopher, both spoke some English and were eagerly prepared to help us on our journey, as they quickly sensed how much it meant to us. With them, we walked two miles to the Jewish cemetery -- And, we were happy to see the great progress of your restoration project. How could the Nazis seek to destroy such a sacred place -- such horror is truly unthinkable... Yet, the ancient tombstones that remain almost appear peaceful and serene -- This is truly a beautiful place.

After spending much time in the cemetery and talking with the restoration team, we headed back to 8 Szewska, with the hopes of gaining entry. We all entered the building, climbed the stairs to the second floor and knocked on the door where Abe and his family once lived. The door to the two-room apartment opened and Peter convinced the family to let us in. As we videotaped the small apartment we wondered what it looked like when Abe lived there... Had it changed? What was the rest of the family who died at the hands of the Nazis like? What did they look like? Do Eddie or his sister Michelle resemble them?

The poor family of ten that hesitantly greeted us could not understand the purpose of our journey or our great joy in seeing their run-down and dilapidated home. Without Peter's help, we would never have seen it.

We then traversed the streets back to 21 Garncarska, where Abe's and Yonkel's families were ghettoized. One of the tenants told Peter that a woman who had been in the building for sixty years still lived on the second floor. We raced up the steps with great hopes of speaking with her. As Peter and Christopher knocked on the door, we stood anxiously behind them. Sure enough, an elderly woman emerged and began to speak to Peter in rapid Polish. We soon learned that she not only remembered our family, but could describe them in great detail. Abe's grandfather had lived across the hall from her -- And, once the war started, the Nazis moved her out of her apartment and moved Abe and eight other members of his family in! This one-room apartment was where our family was ghettoized! We were overcome with emotion as Peter and Christopher translated her rapid speech as we walked around the one-room apartment.

After leaving the apartment, we were dizzied by the events of the day. When we asked Peter and Christopher to join us for dinner, they declined as they had to go back to work. We felt so indebted to them -- They had generously spent most of the day with us and had been so helpful. They even helped us make travel arrangements to Krakow for the following day. When we asked them what we could send them from the U.S. to show our gratitude, they wanted only a postcard....

We will always remember this day in Piotrkow, as it has answered many questions for us and completed a piece of our personal history.

LETTER FROM

Boston

Editor's Note:

Eddie, the son of Abraham and the late Marilyn Belz visited Piotrkow recently, together with his wife Lori. Here is their moving report about their emotional trip. With reverence and sentiment, they follow the footsteps of Eddie's father and his cousin Yakov (Yonkel) Blumstein of Netanya. This article is touchingly moving. We are proud of Eddie and Lori - of their high standards and values..

Edward Belz
in Piotrkow

Ben, thank you again with all of our hearts!!

Lori and Eddie Belz

Lori and Eddie

'45 AID SOCIETY

ISSUE

No.21

NOV 1997

EDITOR

BEN HELFGOTT

HOLOCAUST

SURVIVORS

AID

SOCIETY

PRESIDENT

SIR MARTIN GILBERT

C.B.E., M.A., F.R.S.L

CHAIRMAN

BEN HELFGOTT

VICE CHAIRMAN

H BALSAM

TREASURER

K WILDER

SECRETARY

M ZWIREK

CHAIRMAN'S MESSAGE

The unfinished business of the Second World War and the Holocaust is now coming to a head. For most of the post-war period the Holocaust was seen as a composite of gas chambers and closed railroad cars that dwelt in the domain of German guilt. But since Switzerland's wartime dealings with the Third Reich hit the headlines last year, something fundamental has arisen. The Holocaust has been reborn as Europe's business not just Germany's. Countries have been compelled to return to their past at the very moment they were seeking a new identity for the future. The Eisenstat report published this May established that nations that were either occupied or neutral, like Switzerland, were only too ready to profit from the Jewish tragedy.

The perception of the Holocaust is being refashioned into finer shadings at the insistence of a new generation young enough to be free of the guilt of its forebears, but not so young as to have no memory at all of these events. For the younger generation, taboos had been broken. That generation's readiness to confront the horrors of the past is visible among the European nations.

For us, survivors, who have long insisted that injustice should not go unchallenged, that the Holocaust should never be forgotten, these developments while welcome, have not been without anxiety and apprehension. The trauma of re-visiting past experiences in pursuit of claims and the risks of raising false expectations have caused ripples far and wide. Not even our Society, which has served as a constant support and a bedrock to our members and has been such a source of pride to us, has remained unscathed.

It is now over fifty years since we first arrived in England. It was in the hostels that the seeds of our friendships began to germinate. These friendships blossomed when many of us came to London and enjoyed the comradeship and facilities of the Primrose Club. That comradeship matured into strong bonds of brotherhood when we grew to be adults, created our own families, and integrated with our local communities.

These friendships have been the most important "ingredient" in our rehabilitation. We have nurtured one another and we have derived comfort, encouragement, moral support, pleasure and reward from these long-standing friendships. It is the establishment of the '45 Aid Society that held us together and provided us with the opportunity to continue as a cohesive group. As years went by, our Society was open to all survivors who wished to join us. Many have had the benefit of our mutual support over the years.

It was the '45 Aid Society that gave us a collective voice and displayed to the community at large how we have come through our trauma with dignity and independence. Our '45 Aid Society, with branches in Manchester, U.S.A., Canada, Israel and in other parts of the world, keep in close touch with all those who live abroad. We offer help whether material or moral to its members in time of need. We represent our members on any committee in which their welfare is an issue and maintain an interest in a group of homes established with the specific mandate to offer comfort and refuge to victims of Nazi persecution. The long-standing friendships that have germinated, grown, matured and cemented for fifty years and more are our strength, the framework and foundation on which we have built our lives and it is the '45 Aid Society that represents our public profile. We may have our differences but our bonds have proved stronger than our stresses.

It is just over a year since the book "The Boys" - Triumph Over Adversity was published. One of the reviewers of the book who attended the launch stated that "it was like taking part in a stupendous family reunion". It was a milestone in the history of our Society and no-one would have ever imagined that a few months later divisive and separate groups would have been formed to claim compensation.

We have already sent letters explaining that the cases of individual survivors will not be helped by forming other organisations to represent survivors who are already well represented. Fragmentation of effort is likely to reduce rather than increase the pressure that can be exerted. There are already appropriate bodies in existence which are actively dealing with the collection and distribution of funds. Representations made on behalf of the '45 Aid Society carry very considerable weight in these organisations. Our views and assistance are frequently sought by them and freely given.

The need for unity is vital, our record over the years, and the esteem with which we are held in the wider community is our strength and will be crucial in connection with the current issues of compensation.

Ben Helfgott

BETWEEN THE LINES

We publish with pride the splendid message written by Ben Helfgott, the Chairman of the Holocaust Survivors '45 Aid Society in London, which appeared in their most recent Journal issue.

This message (please see the previous page, No 13), is addressed to the London Society but is quite relevant to all the survivors.

This, latest Journal of the Society (No. 21), is a pleasure to read. All the essays leave a lasting impression. The profound set of values, dignity and sincerity speak from every page.

We are indeed proud of the fact that our good friend and compatriot, Ben Helfgott is at the helm of this precious group of survivors. He is the driving force of this London worthy Society; a Chairman's Chairman...

What else can I say?... There are Chairmen and there are chairmen... Ben Giladi

A few days after our Gathering in Piotrkow, Dr. Henry Jablonski of Sweden wrote: "I want to thank you again for those important days in Poland. A thinker once said that after you have done a journey, you should sit down and wait for your soul to catch up with your body. And although I am bodily at home, my soul is still flickering over Gdansk, about to cross the Baltic sea. This much I know: It was greatly inspiring and comforting to meet with all of you and have your company during these days." On the right you will find Dr. Jablonski's letter to the President of Piotrkow, Mr. Pol; We are so happy to introduce the new member of our Editorial Board, Dr. Jablonski. Welcome aboard Henry! BG.

LETTER TO THE

PRESIDENT

Sz. Prezydent Andrzej Pol
Urząd Miejski
97-300 Piotrkow Trybunalski
Ul. Rudowskiego 10
Poland

Dear Mayor,

I participated in the ceremonies of remembrance for the Piotrkow Jewry on Sept 1997. I want to thank you warmly for your sincere commitment in the ceremonies and the sincere and hospitable reception at the castle.

I could end here but there is a reason why I am continuing. Your speech gradually moved from official words to words spoken from a man's heart. I liked that. So I will speak my mind to you as a man to a man.

Dear Mayor, there are Piotrkow Jews whose hearts still are with their home town. They love the atmosphere of the town, they love the beautiful surroundings. Not even the ghetto, Treblinka and the loss of family, homeland, yes, of *everything* that they were ever connected to emotionally, could completely destroy the joy and good memories associated with Piotrkow. Both my parents were children of the Piotrkow area and their stories of the life before the war has been part of my life since I was a little boy. When I and my sister came with our mother to Piotrkow Trybunalski on September 25, it was the first time for 55 years years that she visited her hometown (I had visited it before). Her family was established for many, many generations here. She lived her first 23 years in 10, Plac Trybunalski with a large extended family in the houses and streets around. And the visit so clearly demonstrated what an important role Piotrkow still plays in her mind in spite of her tragedy.

When I sat in the castle listening to your speech I thought: "What would life have been here if not for the Nazis? How would the Jews have contributed to the development?" . Since I know what the few surviving Piotrkow Jews have achieved in i.e. USA, Israel, Sweden, Brittain, Australia with their bare but skilled hands and desolate but sharp minds, I am convinced we would have played a great role in the development of the country. Mind you, our best people were murdered. If pre-war Poland had been given two generations of peaceful and democratic development the country would certainly have emerged as a leading European nation with regard to culture, research, education, economy, technology etc. Enlightened men of both peoples could have achieved a better understanding and a narrowing of the gap between us.

I suppose you and I are about the same age. We might have been in the same school, competing in sports, for training and professional career. We would probably as small boys have shouted Kapusta and Cebulka at each other and we might have been fighting. (none of us seems easy to defeat). And we might have come to respect and like each other.

Now I will allow myself to comment on your speech. Do not think that Westerners are unaware of the conditions in Poland during the

war. People know very well of the sufferings of the Polish people and of the cause of events in Eastern Europe. But you are not justified to just add the Polish Jews to the Polish suffering without making a clear distinction between our two peoples under one citizenship. The Polish people lost 3 million lives, maybe 10% of its population. It is a terrifying figure, but you still live in Poland. The Polish Jewry of three millions was destroyed in a systematic plan for its annihilation. If the Piotrkow non-Jewish population would have been struck by a comparative disaster it would have meant that 95% would have been murdered, with 1000-1500 surviving as aliens spread all over the world. Only three! persons would be left alive in the town itself. Let's recognize the differences. It does not take anything away from the Polish tragedy.

Let us be realistic: The relation between the Polish majority and the Polish-Jewish minority was complex. And Poland unfortunately still has an anti-semitic problem.. I say this as a well-travelled person in many countries. I met with anti-semitism daily travelling in Poland. But I also met with many people whom I liked so much, and with whom I felt a spiritual kinship. Because 500-600 years of interaction affected us deeply, Jews and Poles. No anti-semitic can take that away from me. Now anti-semitism is a disease. It has actively to be cured. For the sake of your own nation. You know of Kielce in 1946, you know of 1968, you probably have heard of the activities in Piotrkow itself after the war. The West is watching the development in the countries who wish to join the European brother-hood.

Dear Mayor, I hope the leaders of the Piotrkow municipality are prepared to recognize those few Jewish ex-citizens who escaped annihilation and still are in life and say to them: "You were here. You were a significant part of our life. The destruction of the Piotrkow Jews took something important away from us too."

It would be a noble and honourable act to offer the Jewish ex-patriots an Honorary Citizenship. of Piotrkow Trybunalski.

If you would feel sympathetic to this idea, I think it should be closely coordinated and planned with the co-ordinators of the Remembrance and Restoration Project.

At bottom lies this issue:

Do the Piotrkow Jews feel affection for their home town or only bitterness? Do the Piotrkow Poles miss the presence of the Jews or are they only relieved? We have to take a stand on these issues.

I enjoyed the piano recital in the castle starting with the Apassionata. Let that stand as a symbol for all of us. It takes the spirit of the Apassionata to symbolically repair the tragic and infamous history of Piotrkow Trybunalski as being the city where the first ghetto of Europe was established in 1939.

Dear Mayor, I am looking forward to your answer. If you prefer answering in Polish, please do, I can have it translated

Yours sincerely
Stockholm, in October 1997

Henry Jablonski
Henry Jablonski, MD, M Sc
Haeffnersvägen 38
12938 Hägersten
Sweden
fax int+46 8 880133

FOR THE RECORD

...Niniejszym informujemy że Komisja Kultury Rady Miejskiej przyjęła wniosek o przyznanie tytułu "Honorowego Obywatela Piotrkowa" Panu Gilademu za jego liczne publikacje o naszym rodzinnym mieście, Piotrkowie... (Fax, 12-12-1997)

...We, herewith inform you that the Culture Commission of the City Authority adapted a resolution to bestow upon Mr. Giladi the title of "Honorary Citizen of Piotrkow", for his many publications about our hometown Piotrkow... (Fax from Urząd Miejski - December 12th, 1997)

UNIVERSITY OF ILLINOIS
AT CHICAGO

Curriculum and Instruction (MC 147)
College of Education
1040 West Harrison Street
Chicago, Illinois 60607-7133

Dear Mr. Giladi:

Though Sidney Horal, I bought a copy of A Tale of One City. It is a stunning, heart breaking document + to read it is to recognize the heroic work you devoted to it. Thank you. I hope maybe one day when I'm in NYC I might meet you in person. It is a wonderful book + you are wonderful to have written it.
Sincerely, *Carolanne Heller*
Assistant Professor

KEVER AVOT

The Jewish Cemetery in Piotrkow in 1948 - David Reder (now in New York), with Pinchas Hipszer, the uncle of Roman and the last Kaddisha Man in Piotrkow.

Moment to Moment

BALLAD OF A HIPPIE

In the twilight - something missing
 Playing my guitar.
 Harmonizing - reminiscing
 Traveling wide and far.
 Here I am - with chain and flower
 Groovy, high and hot;
 They just told me what's the "Power"
 ... The devil knows what...

It just helps to ease the jitter
 When I pull the strings.
 And the truth - it tastes so bitter
 Among other things
 Took a trip and feeling humble
 Sick and tired now;
 Gotta snap out of this rumble
 ... The devil knows how...

Where is virtue? Where is living?
 Something we could dig.
 Something strange and unperceiving
 For the common "pig".
 Here we are - the ivory towers
 Lonely on the beach;
 Which is "theirs" and which is "ours"
 ... The devil knows which...

Now in search of a solution
 Little on the grass.
 We will welcome revolution
 Shall it come to pass.
 Our fears and all uneasiness
 For those fighting men;
 When will dig we all that business?
 ... The devil knows when...

* * *

In the twilight - something missing
 Stroking bushy hair.
 Analyzing - reminiscing
 Almost in despair.
 Just plain sick of "right and bounty"
 Searching for the truth;
 Who will straighten out this country?
 ... The devil knows who...

COPYRIGHT © 1975

by Ben Giladi

PASSING JUDGMENT

— Warning & Hope 1996 (CONTINUATION) William Samelson, Ph.D.

Now, let me take you on my personal journey through the land of despair and the triumph of the indomitable human spirit...

...Look back, and see all of those countless, frightened expressions in the faces of grownups and children, accented by silent cries of anguish—terrified to utter a sound—lest they be punished with torture and death...

Trying to remember can be hard. Thirty years ago, I looked at the lovely face of my little daughter, Regina Faye, and I was sure I saw the eyes and cheeks of my sister Felusia on that last day before they took her on her last journey—the Nazis had called it Umsiedlung, relocation or resettlement, hoping the euphemism might conceal the purpose of those transports to killing factories—as she was urged on by our mother to be on her best behavior. She had tried so hard to be taller, to stretch her neck and walk on tip toes in order to reach the requisite measurements for the labor "selection." It was all in vain. She was too small to be selected for slave labor. The assassin's index finger pointed to the left.

I looked in the mirror, and I saw the face of my dear mother; her premature wrinkles, the graying hair, the trembling hands caressing the little, frightened girl, trying to quiet her fears, my fears and my brother's, moments before she had joined our sister as they traveled to their untimely deaths...

Now, in the Autumn of my life, I look in the mirror, and I see the features of my grandparents; gentle, loving people, as they all continue to live inside me, as I know not where or when they were laid to rest in some mass grave or whether they had all dissipated in a cloud of sweet-smelling grayish smoke in the Polish, Nazi-occupied countryside.

We carry on, with the images of our loved ones, remembering shared moments of joy and sadness, of successes and failures, all those things that comprise that intricate tapestry we call life.

I remember the many innocent people who were tortured, humiliated, degraded and dehumanized, only to be ultimately driven to their deaths in extermination camps or through being worked to death in countless labor camps administered by the Nazi technocrats of the Third Reich. The Hitler regime was a mockery of all moral precepts. This, we must remember, because to forget is to abandon history, and a people who abandons history forsakes itself. We must each erect a memorial to thoughts and feelings for those countless victims in our hearts and souls.

Today, we not only mourn the millions of Jews, grownups and children, workers and intellectuals, who were murdered by the Nazi assassins. We want to commemorate the Sinti and Romany Gypsies, the homosexuals and the handicapped; the people who died for their religious or political beliefs while opposing the immoral Nazi doctrine, Christian or Atheist. We remember the hostages who were executed without due process, and we honor the brave resistance fighters of all enslaved nations, including Germany.

At the root of Nazi tyranny was Hitler's immeasurable hatred of the Jews. He made no secret of his feelings, and made an entire nation an accomplice and a tool of it.

Hardly any country has in its history remained free from blame for war and violence. The genocide of the Jews is, however, unparalleled in history. In order to perpetrate this heinous crime, the assassins first subjected their victims to humiliation with the star of David as a burning identity mark, followed by plundering and burning of synagogues, the deprivation of human rights and ceaseless violations of human dignity. Jean Amery, noted in his book *At the Mind's Limits* that he felt the death threat for the first time with complete clarity while reading the Nuremberg Laws. Included was a reference he recalled as the methodical "degradation" of the Jews by the Nazis.

Formulated differently: the denial of human rights sounded the death threat. In Nazi Germany, for years on end, Jews could read and hear that they were lazy, ugly, evil, capable only of misdeed, clever only to the extent that they pulled one over on others. Jews were incapable of founding a state, but also by no means suited to assimilate with host nations. *"We were not worthy of love and thus also not of life,"* Amery said. *"Our sole right, our sole duty was to disappear from the face of the earth."*

Let no person be elevated to the state of god, and let not the principles of faith be used for the profanity of human misinterpretation.

Remembrance is one of the main aspects of human development. I recall the time of physical and mental torment in the many *Lagers* of the Third Reich which I had been forced to experience. Then came that day when fear entered our hearts because we thought we'd wake up one morning and forget our loved ones. From that day on, my brother Rubin--who was my companion throughout--and I, made up imaginary games in which we would take turns describing those precious persons who had left our lives never to return. We remembered, and through memory there was love; love gave us the sustenance we had needed to survive in the hope for better days.

Through all that havoc, I continued to search for the meaning of life. Quickly, all of the principles of the painful past faded; vengeance and hatred were inadequate reasons for survival. Only to live as a reminder of those dismal events seemed a justification for our existence. Charity, love, faith and hope suddenly became the most basic values to live by.

Above all, we had pledged not to dwell on the dark side of history, but instead to search and to find a glimmer of light. Though the *holocaust* created a crisis in the human condition of such dimension that all of the guidance mechanisms of society--its institutions of law, religion, and education--proved impotent in combating it, our main challenge must be the future.

We must forge it in accordance with our moral and ethical tradition. It is our obligation to create that kind of world in which the future generations of children can flourish as sensitive, concerned human beings, and in which a recurrence of this most vile evil will be impossible.

"In The Spotlight"

Celina and Marvin Zborowski: Honored by Israel Bonds.

Marvin and Celina Zborowski were recently honored by the communities divisions of Israel Bonds. The honorees were lauded for their efforts on behalf of the State of Israel.

Marvin and Celina are also very much involved in the activities of the International Society for Yad Vashem, the Queens College Endowment Program and many other worthy causes.

They also are avid readers and supporters of our publication.

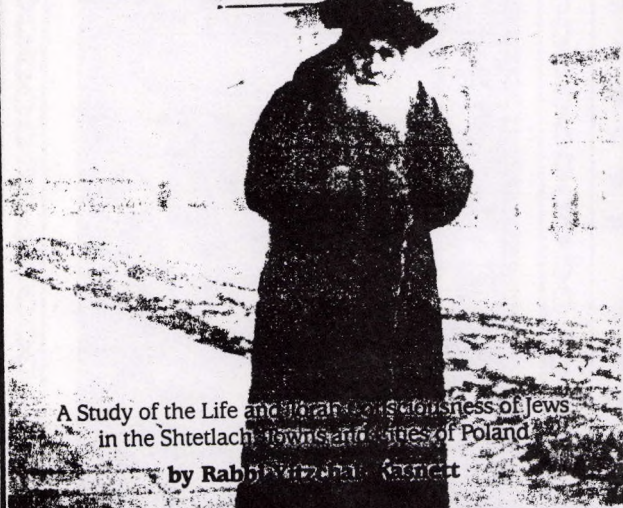
We congratulate them and wish them further success in their future endeavors for many years to come!

Special Thanks

We would like to express our thanks to Dr. Henryk Henig of Ramat Gan for the moving videotape taken at the unveiling ceremonies in Piotrkow on September, 25th, 1997. This documentary film is indeed a relevant record for posterity. In time, it will enhance the understanding of our Heritage and the quest of Remembrance. It will also perpetuate the memory of our very existence in our hometown Piotrkow. BG.

The World That Was

Section II: Poland

A Study of the Life and Religious Consciousness of Jews in the Shtetlach Towns and Cities of Poland

by Rabbi Yitzchak Grinblatt

THE LIVING MEMORIAL

A program developed by the Jewish Academy Of Cleveland

This volume is dedicated to the memory of Yitzchak and so many other precious children like him whose names are lost to us and

Rabbi Leib Geliebter ז"ל

הרב יהודה ארי' לייב בן ר' משה מרדכי זצ"ל
who always remembered them, a man whose deep and abiding faith, warmth of heart, and love for every Jew were manifest equally in his spiritual heroism in the bleakest hour of the Holocaust and in his decades of rebuilding.

Presented by his children and grandchildren
and the

Rabbi Leib Geliebter Memorial Foundation:

Turning Memory into Reclamation. A Pledge to the Generation of the Holocaust—Bringing Lost Dreams and Spiritual Visions to Life

AHAVAT HAHORIM

There is something very moving in the love and the respect of Dr. Joseph Geliebter for his parents. In his case, these feelings generate also a tremendous flow of regard for Emunah, Heritage and Yiddishkeit. Again and again, Dr. Geliebter pays tribute to his parents and to Jewish values as documented in the volume "The World That Was". His noble deeds culminate in the founding of the "Rabbi Leib Geliebter Memorial Foundation".
KOL HAKAVOD! BG.

PIOTRKOV

The "Jewish Street"

Wall inside the Bais Yaakov packed with bullet holes

Paater Agudath Israel. Bella Grinblatt's brother Yossel, is on the top row, sixth from right

Survivors returning after the War to the Rakov Forest to give proper burial to those murdered

Interior of the Great Shul after the War

Mrs. Bella Geliebter

Reb Leib

Piotrkov had been the site of the first ghetto established by the Germans in Poland, its confines designated as early as October 28, 1939. The population of the ghetto swelled, as thousands of Jewish refugees arrived in the city. By October 1942, they numbered approximately 25,000.

In 1942, Bella Grinblatt's family went into hiding in a bunker in the Piotrkov Ghetto (see following pages). As more and more Jews were deported, however, the boundaries of the ghetto shrank, and soon the bunker ended up in a non-Jewish quarter. Deteriorating conditions forced the family to abandon its shelter and reenter the ghetto proper as "illegals." Bella found refuge in the home of Rabbi Yitzchak Finkler, the Radoszitzer Rebbe. The majority of the illegals, including most of the Grinblatt family, were rounded up in the Great Synagogue, taken to the Rakov Forest, and slaughtered. From among the 600 victims, thirty were chosen to dig the mass grave, including Bella's only brother, Yossel, a yeshiva bochor.

Bella and her sister Shaina survived the War and went on to rebuild their lives. Bella Grinblatt married Rabbi Leib Geliebter in the Displaced Persons camp in Zeilsheim, Germany. In 1950, they moved to the United States, where they raised their three sons and contributed to the restoration of Jewish life on new shores.

Bais Yaakov girls on a Lag B'Omer outing, circa 1937

DOBKE APELOWICZ
COLLECTIONS

Poems, Stories, Songs, Dramas, Music

דאָבקע
אָפּעלאָוויטש

AUSTRALIA

וויג-ליד

שלאָף זשע שלאָף, מן טבעלע,
טצער קינד דו ממש;
דענע אויגן קערשעלעך,
זיסע ליפעלעך דענס.

גענוג געלאַכט, געוויינט גענוג,
טצער קינד דו ממש;
דענע הערעלעך פון זמד,
צארטע הענטעלעך דענס.

א גוטע נאכט, א זיסן שלאָף,
טצער קינד דו ממש;
פול מיט ליבשאפט דעקט דיר צו
טאטע מאמע דענס...

אויסציילן

דריי אַרומ, איך מיט דיר.
רונד אַרומ; דו מיט מיר,
שנעל אַ שפּונג וועלן גיין
טו אַ זונג! אויף אַ שפּאַציר
איך מיט דיר, איך אַ לאַך,
דו מיט מיר, דו אַ יאָג
וועלן מאַכן, מיט אַ קייט,
אַ שפּאַציר. פון פּאַפּיר.

יזכור The Piotrkower in Belgium יזכור

A MEMORIAL FOR OUR MARTYRS

Isy Lipszyc

154 av du Prince d'Orange

1180 Bruxelles

Belgique.

בריסל 2 נאוועמבר 1997.

טיירער פרוינד בן גילדי

מיר ווילען דיר צווייטן טון, אז מיר די לאנדסלייט פאן פיאטרקאב וועלכע
געפינען זין אין בעלגיע האבן ארגאניזירט דעם 1 נאוועמבר,
אין דער שול בית ישראל איין יזכור, פאר די יארצייט פיר די פיארקאווער
קדושים אין אומגעגענט.

עס האבן אנטייל גענומען ביי דעם ישכור פערשידענע מיטגלידער פאן
דעפארטירטע ארגאניזאציעס פאן בעלגיע.
מיר שיקען מיט א פאטאגראפיע אויף וועלכע עס געפינען זיך
די פאלגענדע פיאטרקאווער.

די אוטערגעצייכנטע פאן דעם בריף זיינען די וועלכע האבן ארגאניזירט דעם
ישכור.

מיר גריסען דיר הערצליך, אין וויטשען דיר אין דיין משפחה איין געזונד אין
גליקליך יאר.

קאלמן סאסנאווסקי
שאפסא סאלאמאנאוויטש.

יזי ליפשיץ.

Bruxelles Nov.2, 1997

Dear Friend Ben Giladi:

We want to notify you that our Piotrkower Landsleit in
Belgium have organized on November 1st, in the Beth Is-
rael Synagogue an IZKOR in memory of our KEDOSHIM.
The Memorial was also attended by other Survivor Socie-
ties in Belgium. We enclose a photo with some of the
participant in it.

This important event was organized by the undersigned.
We send you, your family and all the Landsleit our
Heartfelt regards and we wish you a Happy New Year.

Isy Lipszyc

Kalman Sosnowski Szapse Salomonowicz

צום אייביגען אנדענק

In Memoriam

On the third Anniversary
of the passig of our dear
brother in law

Leon (Leibish) Szampaner
We all pay respect to his
blessed Memory.

Kalman and Fela Sosnowski
and Family, Belgium

From the right: Kalman Sosnowski, Szapse
Salomonowicz, Abram Cymberknopf, Madame
Pola Kohn-Edelman, Idel Sosnowski and
Isy Lipszyc.

HAPPY EVENTS

WEDDING BELLS

Mazal Tov and Yichulim Levavyim to Yakov and Cipora Blumstein in Netanya on the marriage of their grandson Eyal to Laurie Weiss of Florida.

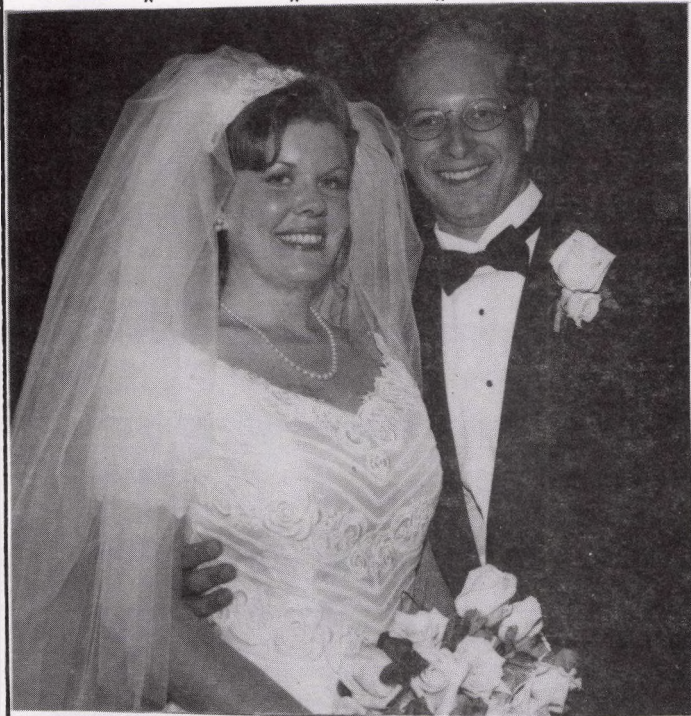
Shefah Brachot to the proud parents Dr. Zvi and Rita Blumstein.

Relatives and Friends

Cousin Abram Belz and Family, NJ

Cousins Edward and Lori Belz, MA

* * *

Wedding

Weiss/Blumstein

Laurie Jennifer Weiss, daughter of Anne Weiss of The Kentlands, MD and Donald Weiss of New York, and Eyal Blumstein, son of Dr. and Mrs. Zvi Blumstein of Netanya, Israel were married Aug. 24 at Temple Beth-El in St. Petersburg. Rabbi Stephen Moch officiated.

The bride was attended by her

sister Melissa Weiss, Sharon Blumstein, Anat Blumstein and Deborah Ashkenase.

Groomsmen were Jason Weiss, Igal Tarlo, Elad Cohen, Maor Shmul, Gary Herman and Jeffrey Ashkenase. Matthew Herman was ring bearer.

The bride is the granddaughter of Mr. and Mrs. Sol Markman of St. Petersburg.

The groom is the grandson of Mr. and Mrs. Yaakov Blumstein and Mr. and Mrs. Sam Kellner, all of Netanya.

The bride attended Brandeis University and is currently teaching at the Mt. Sinai Day School in Mexico City.

The groom is a second year dental student at Unitech University School of Dentistry in Mexico City. He served three years in the Israeli Air Force.

REFUAH SHELEIMA

We convey our heartfelt Refua Sheleima wishes to our dear friend, Jacob Friedman of Toronto.

We also wish a very speedy recovery to his devoted wife Miriam.

Dear Friends! Please get well soon!

Anne and Hymie Samelson, Toronto

Mitzi and Herman Freedman, Toronto

* * *

We extend our most sincere wishes of swift recovery to our dear friend Fred Garfunkel of Edmonton, Canada.

Dear Fred! Get well really soon!

Guta, Ben & Iris Giladi, New York

Stella Yolin, Philadelphia.

* * *

After an operation and six weeks in the hospital, Jerry Bengall is back home. We hope that he will recuperate a 100%. Their loving children and their families are happy to see Dad getting better. Also all his relatives and many Friends.

Tihie Bari Jerry!

Leora, Nira, Jack and their families.

* * *

I express my best wishes of fast recovery to my dear sister, Mania Greenbaum of Kansas City.

Dear Mania! Get well pretty soon!

Felice Pudlowski, New York

* * *

CONGRATULATIONS

We extend our congratulations to our friend, Felice Pudlowski of New York on the receipt of the 1997

LOYALTY DAY AWARD

presented to her by the Paralyzed Veterans of America Association.

Kol Hakavod!

FRIENDSHIP

To some friendship is the most,
Without friendship you are lost.
To live alone it is not good.
So be with friends, as one should.

To find a friend is a rare thing,
If you find one, create a link.
Friendship is very important to me,
Better with one than without one to be.
Szulim Janowski

מזל טוב

BAR MITZVAH

We extend our best Mazal Tov wishes to Lila Rosenberg-Kaminska of Boston on the Bar Mitzvah of her grandson, Ari Raul. We also congratulate the proud father, Dr. Abe Borenstein.

Relatives and Friends.

* * * *

ENGAGEMENT

Shefa Brachos and Mazal Tov to Yisroel and Thea Rudzinski of London on the engagements of their grandsons, Yitzchok Aizik to Rivki Schlesinger and Chaim Abramzyk to Chusha Zonsztajn.

We wish a Lot of Naches to the proud parents and Osher W'Osher to the young celebrants.

Relatives and Friens.

* * * *

SHIVIM W'CHAMESH-AD MEAH W'ESRIM

On the "Diamond", seventy fifth birthday of Bery Rosenbloom of Winnipeg, Manitoba:

"To our beloved father and Zaida - Happy Birthday! From you loving children and grandchildren"

Judy, Mark, Erin and David.

Dear Dov! So we called you at the Hashomer Hatzair "Izba" in Piotrkow where we spent precious times together - you in Gdud Tel Amal, I in Bnei Midbar.

I still remember you - "A Jolly, Good Fellow".

Happy Birthday and Chazak W'Ematz!

Ben Giladi, New York.

* * * *

ANNIVERSARY

We convey our best Mazal Tov wishes to Harry and Pauline Spiro of London on their 40th Wedding Anniversary. Happiness Forever!

Relatives and Friends.

* * * *

CONGRATULATIONS

The very young and gifted Netta Irmay of Haifa was accepted to the Young Philharmonic Orchestra of Israel and also to the Young World Orchestra as a soloist.

We congratulate the proud grandparents: Prof. Shraga and Renia Irmay, and Dr. Felicja Karay together with the parents, Roni and Sarah Irmay, on Netta's great achievement.

Luise Gotthelf

Relatives and Friends.

* * * *

מזל טוב

GOD BLESS THE THIRD GENERATION

We convey our most sincere Mazal Tov wishes to Arthur and Rene Poznanski of London on the birth of their granddaughter Emily Louise Adele.

Congratulations to the proud parents Amanda and Colin.

Relatives and Friends.

Ben and Guta Giladi

* * * *

We extend our best Mazal Tov wishes to Pinkus and Susan Kurnedz of Manchester on the birth of their granddaughter.

We also congratulate the proud parents Jeremy Kurnedz and his wife.

Relatives and Friends.

GOD BLESS THE FOURTH GENERATION

We extend our most sincere Mazal Tov wishes to our dear Helen Henig of Miami on the birth of her great grandson Gracen Robert Moses Jones.

Congratulations to the proud grandma Ida and to his parents, Dr. Hanifa and Cori Jones of Tucson, Arizona.

We wish them Happiness and Naches!

Pola, Cesia, Heniek, Ben, Guta, Bella, Abby, Shlomo, Elisheva, Iris, their Families, Relatives and Friends.

* * * *

We extend our best Mazal Tov wishes to Israel and Sonja Rosenwald of Los Angeles on the birth of their great granddaughter Jordyn Solny.

Congratulations to the proud grandparents and mother and father, Lisa and Jeff Solny.

We wish them all Lots of Luck, Happiness and Nachat!

Eddie and Toni Small and Family, LA

* * * *

Ichulim Levavyim and Mazal Tov to M&M Abraham Yechieli of Tel Aviv on the birth of their second great grandson, Uri Moshe. Shefa Brachot to the proud grandparents and parents.

Relatives and Friends.

* * * *

Yechulim Levavyim and Mazal Tov to Israel and Thea Rudzinski of London on the birth of their two great grandchildren. Schimon to Moshy and Ety Rudzinski and Rochele to Meilech and Henia Rudzinski. Mazal Tov to the proud parents and a Lot of Naches.

Relatives and Friends.

* * * *

A Journey into the Past

PIELGRZYMKĄ DO PRZESZŁOŚCI

Esterka, Ella Jabłńska - Rytterband, Szwecja

Wizyta w Polsce była tak wstrząsającym dla mnie przeżyciem, że z początku nie byłam w stanie skupić myśli, aby opisać wrażenia mej "podróży do przeszłości". Wspomnienia lat dziecińczych i młodości w naszym mieszkaniu na Placu Trybunalskim 10, sklep na Szewskiej, Aleje 3-go Maja i ulica Słowackiego, gdzie się spacerowało, kościół Bernardyński z agawą kwitnącą raz na 100 lat, etc. Każdy krok, każdy kamień, każda ulica, budziły tyle wspomnień radosnych przedwojennych a także rozpaczliwych, pełnych zgromy podczas czasów wojennych. Nikt nie może pojąć tych uczuć, który ich sam nie doznał i przeżył. Dlatego też tak to boli, gdy niektórzy twierdzą że Holocaust nigdy nie miał miejsca. W Synagodze zgromadzono moją rodzinę i rodzinę wujka Josefa Rytterbanda i stamtąd wysłano na zagładę do Treblinki przez Tomaszów i do Rakowa. Jeszcze ślady po kulach morderców pozostały w malowanym przez sławnego artystę-malarza Wilenberga fresku 10ciu Przykazań. Na placu wysiedlenia założone zostało "Tivoli", park rozrywkowy. Jednakże wielki cmentarz utrzymany jest obecnie w porządku. Mój syn Henry znalazł grób swojego wujka B.P. Joska Jabłńskiego, zamordowanego w 1943 roku podczas wysyłki do Skarżyska. Po wojnie, mój mąż Moniek B.P. (brat Joska) postawił ten pomnik. Henry słuchał uważnie rozmowy prowadzonej między Tusią Jabłńska-Fajner i mną i wszystko opisał w poprzednim numerze Głosu. Bez pomocy mych dzieci, syna Henry i córki Elisabeth byłoby mi bardzo trudno ponownie przeżyć ten koszmar czasów wojennych. Zwiedziliśmy naszą kamienicę. Każdy stopień tam ma swoją historię. W domu tym mieszkała moja babcia, Szyfra Rubinsztajn, siostra babci z mężem, Cerl i Awrum Itzhak Gotfrid, mieszkała tam również rodzina Jabłńskich. Wszystko było i minęło. Zawierucha wojenna zniszczyła bujne życie i kwitnącą kulturę naszych przodków i najdroższych. Prezydent miasta i dygnitarze pięknie nas przyjęli uroczystością i przyjęciem w Zamku Królewskim-Muzeum, uczciwszy w ten sposób pamięć doszczętnie wypłenionej ludności Żydowskiej Piotrkowa. Pragnę wyrazić moje najwyższe słowa uznania i szacunku organizatorom za ich pracę i oddanie wykazane w związku z organizacją "Pielgrzymki do Przeszłości". Serdeczne pozdrowienia i podziękowanie dla Bena Giladi, jego sympatycznej małżonki Guty, braci Saula i Roberta Dessau i Ambasadora Naphtali Lau-Lavie. Pragnę szczególnie podziękować braciom Saulowi i Robertowi Dessau za gościnne przyjęcie w hotelu Holiday-Inn w Warszawie. Mimo że nawał wspomnień był bolesny, uważam że podróż ta była konieczną ze względu na nasze dzieci, które nawiązały naoczny kontakt z rzeczywistością i przeszłością, czego opowiadania nawet najszczególniejsze nie mogą osiągnąć. Człowiek bez historii i kontaktu z minionymi pokoleniami niema wartości. Następne pokolenia muszą wiedzieć co się stało, jak to było i kim oni są. "Podróż do Przeszłości" łączy czas miniony i już nieistniejący z teraźniejszością i przyszłością. Esterka, Ella Jabłńska Stockholm, 10, January, 98

Piotrków 7 dni

Wniosek o uhonorowanie piotrkowian-Żydów

26.11.1997 r.

HENRY JABLONSKI, rodem z Piotrkowa Trybunalskiego, mieszka stale w Szwecji. Gościł on w mieście swoich przodków w czasie niedawnego upamiętniania życia i martyrologii piotrkowian-Żydów, pomordowanych w czasie hitlerowskiej okupacji. Na ręce prezydenta miasta Piotrkowa Trybunalskiego Andrzeja POLA - H. Jablonski przesłał list z serdecznymi podziękowaniami dla wszystkich piotrkowian i przedstawicieli władz miasta, którzy dbają o serdeczne więzi między byłymi a dzisiejszymi mieszkańcami Piotrkowa Trybunalskiego.

W liście swym H. Jablonski zasugerował, aby miasto nasze nadało honorowe obywatelstwo ocalałym od zagłady piotrkowskim Żydom. Nad propozycją rozważano w czasie listopadowego posiedzenia

Komisji Kultury i Kultury Fizycznej Rady Miejskiej. Opowiedziano się za nadaniem honorowego obywatelstwa miasta wszystkim szczególnie zasłużonym.

Padł wniosek, by Honorowy Medal Piotrkowa Trybunalskiego otrzymało Stowarzyszenie "Piotrkow Trybunalski" działające w Nowym Jorku i jednoczące Żydów piotrkowskich na całym świecie. Szczególnie zasłużony dla obu narodów-piotrkowian BEN GILADI, autor dzieł Żydów piotrkowskich - "A Tale of One City" oraz edytor i redaktor pism wydawanych w USA, wcześniej - "New Bulletin", a obecnie "The Voice of Piotrkow Survivors" powinien jako pierwszy otrzymać honorowe obywatelstwo Piotrkowa Trybunalskiego. (ja)

Happy Passover

!חג פסח

Shalom and Best Wishes

אונזערע פארלוסטען

We deeply mourn the passing of our
landsman and friend
Felek (Shraga) Poznanski
who died recently in Givatayim.
We extend our deepest sympathy to his
children, grandchildren and the Family
Relatives and Friends.

We announce with sorrow the passing of
our landsman and friend
Abraham Featherman
who died recently in Toronto.
We express our deepest sympathy to his
son Sidney in Canada and daughter Sara
in London.
Anne and Hymie Samelson, Toronto Cana

We announce with great sorrow that
Abraham Yakov Golani-Gomolinski
died recently in Kiriat Ono.
We convey our condolences to his wife
Gity, son Uri, daughter Tala and bro-
ther Shraga.
Relatives and Friends.

We are saddened by the passing of
Lillian Ceder
who died recently in New York.
We extend our condolences to her hus-
band Joseph, son Saul, daughter Sheryl
and the entire family.
Relatives and Friends.

M. MASLAWSKI

IN MEMORIAM

ZEEV VITEK BLACHMAN AND MARIAN MASLAWSKI Z.L.

On the eighteen Anniversary of their untimely de-
mise, we fondly remember those two true and de-
voted Piotrkower. They were the co-founders of
the Piotrkow and Vicinity Society in New York and
also the Bulletin. IHIE ZICHRAM BARUCH!
Ben Giladi

Z. BLACHMAN

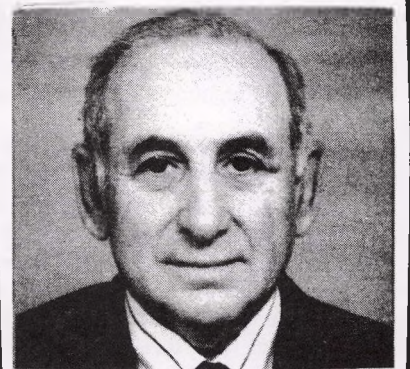
ABRAHAM YAKOV GOLANI-GOMOLINSKI Z.L.

Abraham, the older son of the religious scholar and
teacher Simcha Gomolinski followed his father's steps
in Limud Torah. During the war, he was sent to Ausch-
witz and barely survived. After liberation Abraham wor-
ked diligently within the Zionist Movement in Europe.
He came to Eretz Israel in 1947 and fought in the 1948
Independence war. A resident of Kiriat Ono near Tel
Aviv, Abraham became a distinguished "Askan" there.
He organized a branch of the Histadrut in 1951 and hel-
ped new emigrants to settle down. He became the secre-
tary of the Local Council in 1953 serving with distin-
ction for 34 years until his retirement in 1987.
Abraham Yakov lived a full life. He was a devoted Pio-
trkower. We all will miss him dearly.
IHIE ZICHRAM BARUCH!

Ben Giladi

אברהם יעקב גולני

ABRAHAM YAKOV GOLANI

In Memoriam

יום אייביגען אטענקען

On the eighth sad anniversary, in loving remembrance of
our dear husband, father and grandfather

CHAIM GOLDSTEIN Z. L.

we pay tribute to his Blessed Memory.

Wife, Rena Goldstein, daughters, Ruth Goldstein-Futerman
and Sheine Mankovsky-Goldstein and grandchildren - Toronto.

לזכר נעדרים

MARTIN GILBERT

•The Boys•

TRIUMPH OVER ADVERSITY

The Story of 732 Young Concentration
Camp Survivors

Sir Martin Gilbert's magnificent volume "The Boys", is pure magic unveiling the story of young, Holocaust survivors and their collective experiences. I know some of these "Boys" well. I went through the same "Via Dolorosa". Therefore, I was totally immersed in the easy flowing narrative full of heartfelt feelings reading the stories of human endurance and integrity, followed by rebirth with the help of caring and dedicated people. The reader can really grasp the full scope of the humanity and resilience these individual stories represent...Love and respect to parents - human values - endearment of friendship - these stories simply restore the hope for mankind. It was difficult for me to choose excerpts for the first installment from the many accounts of valor of my friends and peers. Here are three of them - more will follow.

The book is a treasure of human emotions. We thank so very much indeed Sir Martin Gilbert for yet another great "Opus" and also Ben Helfgott for the inspiration and for urging "The Boys" to remember and recall. BG.

JOHN FOX - JONA FUKS OF PHILADELPHIA

Jona Fuks, from the small town of Tuszyn, near Lodz, was born on 2 February 1928. He has vivid recollections of his schooldays, of life in the town, and of the political debates among his elders. Recalling this time, John Fox (as he became) wrote: 'I was in a class with forty-three children. Three of us were Jewish. When the teacher walked out of the classroom the Poles would throw things at us, curse and spit on us. When the teacher returned she would pretend that nothing had happened. We wouldn't complain because nothing would be done about it, and the other children would beat us up if we squealed on them. Many days I would come home from school with a bloody nose or a swollen lip from getting beaten up in school. Every morning when the school prayer was offered everybody knelt down except the Jewish children. I would not kneel down, of course, and I would get hit from the back and from the front. The teachers would see me getting beaten but they would not interfere.

'These beatings went on in school almost every day. I would come home and cry and complain and say that I didn't want to go to school any more. But my father would insist that I had to go to the Polish school. He would say that if I didn't know how to read and write when I grew up I wouldn't get anywhere in life. He insisted that the only way I would get an education, apart from our religion, was in the Polish schools.

'My father worked very hard. All of the Jewish men worked very hard. In those days you had to be very competitive. We went to the markets in our town and in neighbouring towns to sell our wares. My father made a living, but it was a very hard life. If he was finished with tailoring because the season was over he had to do other things to make a living. He even brought fish to town in barrels and sold them. Every Tuesday there was a market and farmers would bring in their products and we would buy things from them and they would buy things from us. If we didn't make sales on Tuesday we suffered the rest of the week.

'My father would go to other markets to sell his wares. He would go in with other people and they would rent a wagon and two horses and go to markets in towns that were ten or fifteen miles away. We sold mostly topcoats and heavy overcoats for drivers who drove carts at night. The material was about a half an inch thick, because it was very cold in Poland in the winter-time. I remember that my father had to use a hammer to turn the lapels because the material was so thick.

Also working at Dora was Jona Fuks (later John Fox), together with his brother Harry and their father, Joseph. 'As we came into Dora,' he recalled, 'there were eight people hanging by their necks at the entrance. My father and I, with a group of other people, had the job at Dora of loading dead people on to trucks. We picked up these dead bodies, which were naked, and put them on a truck. There were a hundred of them. We did that every day for three or four weeks. My brother worked in

the kitchen and that was our luck. He would come out of the kitchen with things in his pockets for us to eat.'

'My father got sick at Nordhausen,' John Fox later wrote. 'He got dysentery. He knew that he was going to die. I realised how sick he was when he gave me his uniform to wear. He said that I should take it and that way we wouldn't worry about what we would be wearing the next day. He just gave up. Once you got sick you died. There were no doctors. They took him to a separate barrack and he died there. We never saw him again. All those years my father stayed with us and then he got sick and he died. It was only a few months before we got liberated. He couldn't have survived much longer anyway, because in Nordhausen if you couldn't work they killed you. My father was in his early forties when he died. I was then fifteen and my brother was twelve.'²¹

Koppel (now Max) Dessau, whose father Grojnm died in the Piotrkow ghetto in 1942, was another of those deported from Buchenwald to Dora. 'One day I was practically dead,' he later recalled. 'They had put me in a bag near the crematorium. Then there was bombing, and they went away. I was left alone.'²²

An increasing number of boys have begun to lecture and speak about their experiences. As early as October 1978 John Fox chaired a pioneering conference on Teaching the Lessons of the Holocaust in Philadelphia. He did so as President of the Philadelphia Jewish Labour Committee, a position which he had held for the previous three years.

HARRY SPIRO OF LONDON

Starting on 14 October 1942 the deportation began of 24,000 Jews from the Piotrkow ghetto. The deportation lasted for seven days. When it was over, only 2,000 Jews remained in Piotrkow. The Germans maintained that the destination of the deportees was a labour camp in the east. It was in fact a death camp, Treblinka, where all the deportees were murdered.

Harry Spiro recalled that early on the morning of the first day 'a general curfew was declared, and we knew that the ghetto was going to be deported. An announcement was made that all those who worked in factories outside the ghetto including Hortensja should leave their homes and meet outside the synagogue. I refused to leave my family, but my mother told me to go. I still refused, and then she physically pushed me out of the house.

'Her last words to me were, "At least let one of our family survive". I still can't get over the strength and courage it must have taken for her to push me out, but she obviously had a premonition of what was going to happen. That was the last I ever saw of my mother, father and sister. I walked away with a heavy heart, completely forlorn as not only had I left my family, but the streets were empty and I was convinced I was going to be shot. That, in my mind, was the longest walk I ever took, away from my dearly loved family whom I never saw again.

'My family was taken away by train. My mother threw a letter from

the train, that was eventually handed to me, but unfortunately it was taken from me in the camps. The letter once again stated the wish that one of our family should survive, so she obviously knew the fate awaiting her, and I have no photos of any of my family, just my memories – oh how I would love to have something more to remind me of my loved ones.¹³⁶

Harry Spiro had first taken work in London using the skill he had learned in the glass-making slave labour factory in Piotrkow. But, not yet twenty-one, he fell foul of British trade union rules when an engineer failed to turn up for work, and he changed a mould himself. 'They wouldn't give me a full union card until I was twenty-one,' he recalled, 'so they said I had to work at apprentice rates even though I already knew how to do the job. The union told the company that they had to pay me much less. I carried on for a few weeks, but it was so unfair I gave the job up.'

After considerable difficulties, Harry Spiro managed to find work as a tailor with Harry Balsam and Johnny Fox. Eventually he set up in business by himself. At the height of his business he employed five hundred people in three factories. 'We had a German au pair girl in the sixties,' he later recalled. 'A neighbour said how could I do that, after what the Germans had done. My answer was that whilst some of the Germans genuinely hated Jews, most just went along with it, accepting the lies. So the most important thing is to show them that Jews are normal people, who live normal lives and look after their families.'

'Our family is our greatest achievement. When I look at my three children, all happily married, and seven (soon to be eight) grandchildren, I think about my mother and her last words, that at least one member of the family should survive.'

'For so many years, if someone heard my surname and then asked, "Are you related to so and so?" I always answered, "No", since all my family were dead. Now, with three children happily married, and my grandchildren, I always need to check who they mean. And so I think of my mother's foresight in throwing me out of the house, when the majority of the Jews of my town, Piotrkow, were deported to the gas chambers of Treblinka, so that "one of the family should survive", and I look on my family as her victory – and my victory over what the Nazis failed to do.'¹³⁷

SIDNEY FINKEL -

SEVEK FINKELSTEIN OF CHICAGO

In the summer of 1995 the boys celebrated the fiftieth anniversary of their liberation, and their journey to Britain. They travelled to London from many countries, and were welcomed at a reception given by Hugo Gryn at the Seymour Hall of the West London Synagogue. On the following night they held a dinner and dance in a London hotel. Sidney Finkel, who had left Britain for the United States in 1951, flew in from Illinois. 'This would be the first time I would see my old group again,' he wrote. 'I was worried that they would not remember me. That they might remember my most difficult days of adjustment after the war and think badly of me.'

'We met in the social hall of a synagogue in the West End of London.'

Sidney Finkel continued. 'The place was crowded and I was very nervous. I asked myself again, "Would they remember me?" If they didn't I could tell them I was Issie's younger brother. They would surely remember him. He was one of our leaders when we first came to England. His wife was with us that evening. He had died in 1992.'

'I threw myself into the crowd and began to feel excited. I now wanted to meet up with the people who had shared my experiences in the Piotrkow ghetto, with those who were with me in the work camps and in Buchenwald, and on the train journey from Buchenwald to Theresienstadt. I had experienced so many lapses of memory when it came to my past, I hoped this would be my chance to fill in some of the empty spaces.'

'Once again I feared no one would remember me. This kept going through my mind. To my amazement and delight many of the "guys", fifty years later, not only remembered me but called out to me in my Polish name, "Sevek"! There was a lot of laughter, some tears at the painful memories and much hugging. We shared a lot that day and it was a VERY emotional and satisfying time. We shared joy and sadness. Most overwhelming to me was that after being separated from them for so long, I was once more reconnected and accepted as one of the "Boys". It was easy to see that night that the "Boys" cared for and loved each other. Our common suffering and experiences had bonded us together. I left that party feeling happy that I had been accepted as one of the

"Boys". I also realised that some good can come out of even the worst experiences.'

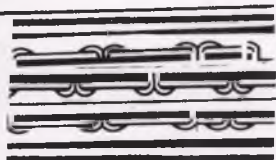
Of the fiftieth anniversary dinner on the following evening, Sidney Finkel wrote: 'It was not only a celebration of our fifty years of liberation, but even more. The evening demonstrated to me that we were here to celebrate life. These survivors who, fifty years ago, wore the torn clothes of their camps, and had not been able to have a bath for years at a time, were now resplendent in their fancy suits and accompanied by brilliantly attired wives in the best that the world could provide.'

'The most miraculous happening of the evening was my finding a long-lost friend. I had a photograph with me that was taken in the Bedford hostel in 1945. I showed this picture to some of the "Boys". Krulik said, "That is Harry Suskin, he is sitting right over there." He pointed to a far-off table. Harry, or Herschel as I knew him, was also from Piotrkow. We went through the entire war together in the ghetto and later at Bugaj and Buchenwald. In Buchenwald he and I escaped from a building where Jews were placed and later exterminated.'

'Harry and I were both on the infamous train journey to Terezin. We of course came to Windermere together. We lost track of each other when I was sent to school and Harry was studying to be a mechanic. Among the many with whom I went through the war, I was closest to Harry. When I arrived at his table he looked at me for a minute and very slowly exclaimed: "Sevek! I cannot believe it. I have been thinking about you."

'We had a great chat and arranged to see each other with our wives the next day. For me to have found my childhood friend was a real wonderment.'¹³⁸

Arthur Poznanski, from Piotrkow, as Canio in Verdi's opera *I Pagliacci* (*The Clowns*). He lives today in London. His brother Jerzy, who was also one of the boys, died in London in 1995.

Wolf and Perla Poznanski, from Praszka, Poland, who perished in Treblinka. Their sons Arthur and Jerzy Poznanski survived, and came to Britain.

JEWISH ROOTS IN POLAND

Pages from the Past and Archival Inventories

NEVER BEFORE HAS THERE BEEN A BOOK ABOUT THE JEWS OF POLAND LIKE THIS ONE

Certain to become a timeless classic, Miriam Weiner's **Jewish Roots in Poland: Pages from the Past and Archival Inventories** is at once a breathtakingly poignant memorial album of a vanished world and a superlative travel guide to Jewish sites in Poland. The book also offers a thorough inventory of surviving Jewish records in Poland—presented here in a single authoritative source for the first time—meant to assist Jews around the world in tracing their Polish-Jewish ancestry back many generations into the past. Miriam Weiner is a coeditor, with Arthur Kurzweil, of *The Encyclopedia of Jewish Genealogy*.

→ TOWNS IN POLAND

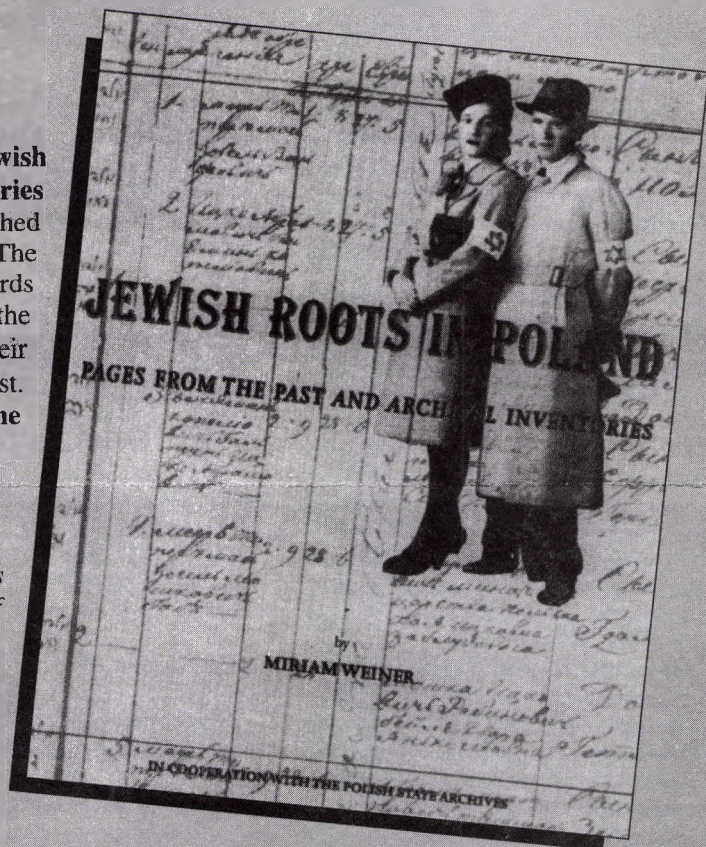
Twenty-eight cities and towns within Poland's current borders are featured in 2–10 page color spreads including photos of synagogues, Jewish cemeteries, Holocaust monuments, pre-World War I and current views.

→ MAPS, PHOTOGRAPHS AND DOCUMENTS

- 14 specially created maps in color
- 52 document examples
- 207 black and white photographs
- 293 color photographs
- 127 towns represented in the photographs

→ HOLOCAUST RECORDS

- Majdanek Museum Archives
- Auschwitz-Birkenau Museum Archives

→ ARCHIVAL INVENTORIES

- Polish State Archives and 75 branch archives
- Jewish Historical Institute in Warsaw
- More than 400 Urząd Stanu Cywilnego Offices (local town halls with 20th century records)
- Towns represented: 1,250
- Record entries: 5,375

446 pages • 500 illustrations / 300 in color, 14 maps • Hardcover

"Miriam Weiner has produced a monumental work of research into primary sources on pre- and post-World War II Polish Jewry. In a volume replete with pictorial and map material, she not only provides the scholar with hitherto undiscovered data, she also offers rich material to those who wish to engage in private quests for family origins."

— Chaim Potok
author of *The Chosen*

"Miriam Weiner, through her vital book, *Jewish Roots in Poland*, has given credence to the proposition that a civilization gone and its people destroyed, will never be forgotten. Ms. Weiner has painstakingly reconstructed Jewish Poland, town by town, unearthing documents and haunting archives. With hundreds of color photographs, this book is an extremely important one and a **must** book for every Jewish library."

— Leon Uris
author of *Exodus*

"This impressive reference book is of great importance to all those wishing to discover the Jewish past of Poland."

— Elie Wiesel
author of *Night*

Ed. Note: We are proud of the fact that Ms. Weiner, the world renowned researcher and the author of this monumental work, is in a way associated with Piotrkow through her close relatives, the noble Odnopozow Family. It is a privilege to know her.

— Ben Giladi

Co-published by:

THE
MIRIAM WEINER
Routes to Roots
Foundation, Inc.

YIVO Institute
for Jewish Research

ISBN 0-96565-080-4
US/\$50.00

visit our web site at
www.rtrfoundation.org

LETTER FROM New Jersey

◆ ROUTES TO ROOTS ◆

A WALK IN THE FOOTSTEPS OF YOUR ANCESTORS

Miriam Weiner, President
136 Sandpiper Key
Secaucus, New Jersey 07094

201/866-4075
Fax: 201/864-9222

November 18, 1997

Mr. Ben Giladi, editor
Voice of Piotrkow Survivors
135-30 82nd Avenue
Kew Gardens, NY 11435

Dear Ben:

As always, it is a special day when the *Voice of Piotrkow Survivors* arrives in my mailbox. The depth of your commitment is clearly in evidence as I read about the many events and projects you are involved with in your efforts to keep the history of Piotrkow alive among the survivors and their descendants.

As you may remember, I have a book coming out in a couple of months entitled *Jewish Roots in Poland: Pages from the Past and Archival Inventories*. There is a town entry for Piotrkow with photographs (color) of sites (today and pre-holocaust) and also extensive information about surviving Jewish records for more than 1,000 towns in Poland, including Piotrkow.

When the book is published, I will send you a copy and hope that you will want to review it for your publication.

In the meantime, please accept my best wishes for your continued efforts on behalf of the Piotrkow survivors. I consider you a very exceptional person and I am honored to know you.

Cordially,

◆ SPECIALIZING IN JEWISH GENEALOGY AND HOLOCAUST RESEARCH ◆ Miriam Weiner

ORDER FORM

SHIP TO: Name: _____ Institution: _____
Address: _____ City: _____ State: _____ Zip code: _____
Country: _____ Telephone: _____ FAX: _____ E-mail: _____

Please send me _____ copies of **JEWISH ROOTS IN POLAND** @ \$50.00 each _____
Total shipping _____
ISBN 0-96565-080-4 (NJ residents only) 6% Tax _____
Total enclosed _____

Shipping and Handling/first book:
U.S./\$8.00 Foreign: \$15.00
Additional copies/same address, add:
U.S./\$4.00 Foreign: \$6.00
Book weight: 5 lbs.

_____ check or money order in U.S. funds, payable to the **Routes To Roots Foundation, Inc.** (must include address/telephone no.)

MAIL TO: Routes to Roots Foundation, Inc. P.O. Box 2879, Clifton, NJ 07015-2879

_____ credit card (Visa ☐ or MasterCard ☐ Account no. _____ exp. date _____

IF GIFT, MAIL TO: _____

Check or Credit Card Number MUST accompany ALL ORDERS. Customers will be charged \$25.00 for any check returned to us for insufficient funds. Items will be shipped via UPS or US mail. We do not ship to P.O. Boxes. Orders outside the U.S. will be shipped book rate. Foreign orders MUST be in U.S. currency. The RTRF takes no responsibility for packages shipped out of the country. Only defective books may be returned and must be returned within 30 days in order to be replaced.

TELEPHONE: 800/742-5403 (9:00 a.m. – 5:00 p.m. EST) • Fax: 973/778-6277 (24 HRS)

MUSINGS

ON CHILDHOOD

Frieda Jaffe

A child grows up in a ghetto - in a most unusual fashion. Picture yourself around the age of 5 or 6 (or in 1st grade) and remember how you used to play. All children know how to play, don't they?? What could be more natural.

But I would like to tell you about my play-world when I was very little.

I remember when I was very little-but I truly don't remember being a child. Yet there are images of a certain childhood. It was in Poland. Inside the Ghetto. There was much to fear outside -so, hush, little baby, you must play inside. But be very quiet. The mean, ugly soldiers with dogs, guns and clubs are outside! They must not know we are inside. Do not make a sound! Sssh! So, I learned to be very, very quietly and not make too many demands. Well, most of the time, anyway.

But I was not the most obedient little girl, and knowing that I was not allowed outside by myself, well, that is precisely where I wanted to go. And so I did -one day -all by myself. And as I sauntered down the street -- in my memory, a pleasant, wide street, where I was known by neighbors and shopkeepers - I saw a police guard with a very large sheppard dog coming toward me. Then I suddenly remembered something that had been told to me about this man and his dog. He was a Polish policeman and he hated Jews -and I was a Jew and I had to run! I turned around and surely was carried by the wind -the dog was sent after me - and somehow I made it back to the house. I ran over to the window, looked out, and all I could see and hear was this huge, mean pliceman holding his dog who was growling ferociously up at me - and the huge, mean policeman was laughing, laughing, laughing!! Maybe he was only playing, too. But I was so scared!

There was another place where I could play. In the corners of my memory there is remembrance of a closet in my grandmother's house. And when we were terribly frightened by happenings outside, the screaming and the shootings, we all gathered and entered this closet--but, wait, it really wasn't a closet at all - for the back of the closet wall would somehow be opened and we would all be huddled together in a small room - afraid to make any sounds - holding on to each other - and I played my silent games and joined my silent playmates until it was safe to come out again.

Was I ever allowed the childish luxury of crying or laughing? Funny, but I don't remember that at all. I only remember playing. Isn't that the way all children play?

A MOMENT IN TIME

I took this photo from the video tape filmed on Sept. 25th, 1997, during the plaque unveiling in Piotrkow.

The little XVII-XVIII century cemetery is now covered with flowers. In perspective, we see the rear view of the Synagogue and the Beit Hamidrash. Impressive- isn't it? bg

LETTER FROM

TEL AVIV

FROM THE LETTER OF
SHAYEK PUDLOWSKI-ISRAEL

...Whenever I receive your magazine, it is a holiday for me. I know exactly how much effort, love and endurance it takes to put together singlehandedly such a wonderful, immensely moving material of the highest value.

I also don't stop to marvel about the tremendous Remembrance Tribute achievement of last September in Piotrkow.

May G-d give you strength to carry on your sacred work for many years to come...

Fondly yours, Shayek

P.S. Here, I send you my last poem, not yet published - done on my "personal computer".

(written in Yiddish)

מ"ן שבועה

באלד בין טאג דעם ערשטן
זינט איך בין אינסטי געבוירן
איר נישט פארגעסן, נישט פארגעסן
ביי אלץ וואס הייליק להאב געשוירן.

פאר די וואס האבן ס'נישט דערלעבט,
אימגעגאנגן אין ים פון מרערן
און די וואס ווילן נישט געדענקען,
נישט דעמאָנטירן און נישט הערן.

אז אייביק זאלן מיר זיי געדענקען
להאב א שבועה מיר געגעבן,
פאר די געטרעטע צום טויט,
וואס געריסן זיך האבן צום לעבן.

ביז מיר לעצטן אטעם-צוג,
נישט אויסהערן און וועל דערמאָנען
ווען עס האט מיר פאָלק פארלענדט
און נישט פארגעבן גרייט מיר זענען.

LILI MUNE-ABRAMOWICZ

LETTERS FROM Israel

Listy

Szanowny Panie Giladi:

Kiriati Ata, 14-VI-97

Zacznę chyba od przedstawienia się. Jestem młodszą córką doktora Abramowicza. Kuzynka mojej matki (córkę dentysty Michalskiego), Lola Friedman z domu Jachimowicz, mieszkająca w Bostonie, przesłała mi wycinki z "Jewish Week" - artykuł o Panu, jak również Pański adres.

Mieszkam już blisko 50 lat w Izraelu, jak również moja starsza siostra Sabina. Lata wojny spędziłyśmy z początku w Łucku, gdzie przypadkowo spotkałyśmy ojca, później do końca wojny na Syberji, w obozach, głęboko w lasach (tajdze).

Na drugi dzień wojny uciekłyśmy; ja, siostra i kuzynka Lola z Tuszyna która spędziła z nami wakacje we Włodzimierzowie, aby dalej od Niemców.

Pierwsze dwie bomby spadły na nasz dom (Słowackiego 8, tuż przy ogrodzie Bernardynskim). Ojciec był zmobilizowany jako lekarz dwa dni wcześniej. Mama zaś została z dziadkiem Michalskim, który dostał lekki atak serca. Nasze dzieci, wysłała ze swoim młodszym bratem Bobkiem do dalszej rodziny abyśmy były "bezpieczne". Z opowiadań ziomków zebrałam kruszynę wiadomości o rodzinie. Dziadek zginął w Treblince - wywieźli go z Jerozolimskiej bóżnicy. Mama w tym czasie przebywała na aryjskich papierach. Wroczyła potem do ghetta skąd wywieźli ją do Skarżyska; prawdopodobnie była an Werku "C", który był najgorszy. Uciekła z jedną piotrkowianką Cwiling. Niestety niefortunnie, gdyż Niemcy złapali je, zwrócili do obozu i tam stracili... Fakty te opowiedziała mi nasza była sąsiadka, Blumka Bicz, która pobrała się również z piotrkowiakiem, Icchakiem Malcem i mieszka niedaleko mnie. Gdyby nie ta ucieczka, mama możeby przeżyła...

Byłam z mężem dwa razy w Polsce - w 88tym i 90tym roku. Dwa razy stałam przed domem babci Abramowicz na Farnej 3 i nie miałam odwagi wejść do środka... Starszy brat ojca, Jakub był felczerem. Te same 3 talerze - symbol, wiszą do tej pory. Byłam na cmentarzu. Są tam nieliczne pomniki postawione przez nas. Na przyszły miesiąc jedziemy z kuzynką Lolą do Polski; przyrzekłam sobie że tym razem wejdę do mieszkania babci. Dziwnie są drogi losu. Mój mąż Szabtai pochodzi z Sochaczewa. Był także w Rosji. Początkowo służył w rosyjskiej Armii, później przeszedł do polskiej dywizji im. Trauguta. Tam poznał mego ojca który był pułkowym lekarzem... Znał tatę zanim poznał się ze mną...

W Izraelu jest komitet piotrkowski ale nazwiska ich mi nic nie mówią. Starszych nie znam a młodszy też są już starsi. Dużo ziomków podobno znajduje się w U.S. Prosiłabym o utrzymanie kontaktu. pozostają, Lili Mune

Drogi Beniu!

Kiriati Ata, 25-VII-97

List Twój sprawił mi wielką przyjemność. Chociaż nie znamy się osobiście, piszę ten list jak do bliskiego i starego znajomego. Obiecuję Ci solennie że opiszę losy mojej rodziny. Chciałabym bardzo otrzymywać, jeśli można, Twoe gazetki o życiu Żydów piotrkowskich. Jestem głodna i spragniona tych różnych opowiadań, ponieważ przed wojną było mi to wszystko raczej obce.

Wyobraź sobie że mój mąż pracował również w Bricha w latach 46-47, na trasie Salfeden-Gnadenwald-Merano. Złapali go z grupą i aresztowali ich. Jakis czas "siedział" i uciekł kiedy wieźli go na sąd do Insbrucka. Prawdziwe jego nazwisko jest Szabtai Mune. W armii uchodził za Polaka, jako Aleksander Majewski. Ja długi czas wołałam go albo Olek, Abram czy "kapitanie". Nas również Haszomer Hatzair zdjął z pociągu w Lublinie. W 46tym roku przez Kudowę uciekliśmy do Czech i Austrii. Przebywaliśmy po wpadunku Szabtaia we Włoszech. Pobraliśmy się w 47mym roku w Milano. W Maju, z Bari wyjechalismy na morze okretym-balja "Lohamei Hagetaot", 1500 "plitim", sama młodzież. Tuż przed portami Tel Avivu i Jaffy złapali nas Anglicy i po walce wysłali nas na Cypr gdzie byliśmy 11 miesięcy. Do kraju przyjechalismy 28go kwietnia 1948go roku. Na Cyprze Szabtai był w Hagana. Był także szefem miejscowej policji.

Odnosnie aktualnych spraw; na prośbę mej kuzynki Loli z Bostonu jedziemy 29go lipca do Polski. Po powrocie opisze Ci wrażenia z Piotrkowa. Ładnych kilka lat temu, kiedy brat ojca Ignac Abramowicz (Irving) jeszcze żył, Lola była w New Yorku na Hazkara. Binem Jachimowicz, kuzyn Loli przewodniczący Piotrkowiaków w New Yorku prowadził ceremonię. Był on bardzo oddany swoim ziomkom.

Jak wiesz, sytuacja w kraju jest niespecjalna. Chociaż większość ludzi w kraju nie wierzy w prawdziwy pokój z Arabami, wolelibyśmy jednak "Zimny" pokój niz

"Ciepłą" wojnę... Mam wnuka w jednostce bojowej i troski o niego jak również o wszystkich żołnierzy spędzają mi sen z powiek. No, jeżeli nie skończę listu to wyjdzie mi cały referat polityczny... jest tyle do opowiadania. Prawie 60 lat - to szmat czasu. Nie o wszystkim można pisać bo trwałoby za długo. Bądź mi zdrów z całej rodzina, oczekuję z niecierpliwością odpowiedzi, Lilka

Drogi Beniu!

Kiriat Ata 1-XII-97

Serdecznie dziękuję za list i ostatni numer "Głosu". Przeczytałam go bardzo dokładnie, z wielką uwagą i wzruszeniem kilka razy. Czytając te listy i tragiczne wspomnienia czułam się jakgdyby poza całym tym "kręgiem".

Wybacz mi - ale czasami "zazdrościłam" tej wspólnoty i węzłów jakie łączya piotrkowiaków którzy zdołali przeżyć Hitlera. Chcę krzyczeć wielkim głosem:

"Ziomkowie! Przyjmijcie mnie również do waszego grona - przecież Piotrkow to także moje rodzinne miasto! Tam się urodziłam, tam spędziłam do 12tu lat cudowne dzieciństwo, które właściwie skończyło się w 1939 roku. Wróciłam dopiero po wojnie, ale jest to również MOJ PIOTRKOW!."

Właściwie to nie znałam go dobrze; mój krąg był bardzo mały i ograniczał się do kilku ulic: domu babci, Zrzeszenia Nauczycieli Szkół Średnich, koło Słowackiego, parku itd. Matka moja uczęszczała do tego samego Gimnazjum.

Z koleżanek pamiętam najlepiej Irkę Englardównę i Salkę Hecht.

Latem 1946go roku wysłali mnie z Lublińskiego Hashomer Hatzair do Łodzi do Głównej Komendy. Skorzystałam więc z okazji i skoczyłam do Piotrkowa.

Jeszcze dzisiaj, pisząc o tym trudno mi opanować się. Prosto dusiłam się z napięciem uczuć. Stałam na gruzach miejsca naszego domu, Słowackiego 8. Miałam wrażenie że pod tymi gruzami pogrzebane zostało moje dzieciństwo...

Z Twojego listu dowiedziałam się że Hazkara w Izraelu była 11go listopada. Nikt nie zawiadomił mnie... Wogóle, przez te wszystkie lata starałam się utrzymać kontakt z ziomkostwem ale ciągle spotykałam się z chłodnym przyjęciem. Dlaczego? Czy dlatego że byłam w Rosji? A tak chciałabym ten kontakt utrzymać!

Ciekawi mnie skąd masz to zdjęcie z Łucka. To rzeczywiście historyczne zdjęcie, grupa ziomków spotkała się przypadkowo daleko od domu wśród zawieruchy wojennej. Jakie były dalsze losy Twojego szwagra Pinkusewicz? Czy wrócił?

Mój ojciec jako lekarz był zmobilizowany dwa dni przed wybuchem wojny..

W Głosie opisana jest ta wzruszająca uroczystość odsłonięcia tablic pamiątkowych. Szkoda że nie mogłam być obecna... Byliśmy w Polsce 2 miesiące wcześniej.

W Sochaczewie, mieście mego męża zachował się częściowo cmentarz. Kilka lat temu miasto chciało zrobić tam stadion. Dopiero po długich pertraktacjach, apelach i sutej opłaty zgodzili się cmentarz zostawić. Komitet oczyścił tych kilka pojedynczych pomników, postawił kamień na "Ohel Cadykim" i posyła ciągle pieniądze na utrzymanie. Obecnie jednak Szabtai zobaczył w jakim stanie jest to miejsce - trawa na wysokość człowieka. Tak to wygląda w rzeczywistości...

Nie myśl Beniu że jestem zgorzkniała i pesymistyczna. Patrzę realistycznie na świat i widzę wszystko w naturalnych barwach. Wyrwana zostałam z bajecznie dobrego dzieciństwa i musiałam się potem sama przebić się przez życie aby utrzymać się na powierzchni. Po wyjeździe z Sybiru pracowałam w Kazachstanie w kopalniach węgla. Ale o tym napiszę innym razem.

Mam nadzieję że zdrowie dopisuje Wam obojgu. Chciałabym bardzo spotkać Was osobiście. Wnuk mój zwolnił się z wojska w tym miesiącu, czym dodał mi kilka lat życia... Wszystkiego Dobrego, pozdrowienia od Szabtaia, Sabiny i Blumy.

Pozostaję ta sama, Lilka z Piotrkowa.

THANKS FOR THE MEMORIES

LETTERS FROM LILKA

I still remember her from the ice rink in the Poniatowski park in Piotrkow where we used to skate before the war; a young, radiant girl, full of zest. So many years later, a new, precious contact was established again.

Here are the excerpts from the letters of Lilka Abramowicz, now Lily Mune of Kiriat Ata. She is the daughter of Dr. Dolek Abramowicz and the granddaughter of Mr. Michalski, the dentist. Her letters reflect on a quite interesting and moving story of her survival in Russia and her life in Israel.

The photo below was taken in Luck, then under the Soviet Union rule on March 6th, 1940 and represents a group of Piotrkower who escaped the German invaders. This photo was first published in the Israeli periodical "Heidim" (No. 15), years ago, under the caption "Mi Makir? Mi Yodea? I reprinted it in the Bulletin No. 42, in 1977 with an additional identification by my sister Hela. She isn't in the picture, but her first husband Abram Ruven Pinkusewicz is. Here are the people: Top row from the right - Bobek Michalski, Grinbaum, A. R. Pinkusewicz, then a man named "Kabo" and in the left corner the Gotesman family. Sitting in the middle is Dr. Dolek Abramowicz flanked by his daughters Lilka (left) and Sabina (right); also sitting on the right is Lola Jachimowicz, their cousin. Lower row: the barber Januszkiewicz with his daughter and his brother-in-law. (We apologize for the bad quality of the photo). Contrary to Lilka's belief and feelings, "Megilat Russia" - the destiny of those who suffered, died and eventually survived the war in the Soviet Union is as much important a chapter of our history as the Holocaust chapter. In my opinion, this part of our people's struggle is grossly underreported. We warmly welcome Lilka Mune to our circle! She is a caring compatriot and a gifted story teller. After so many years, we really look forward to be in touch with her again!

Ben Giladi

מי מכיר? מי יודע?

בתמונה שלפנינו אנו רואים את אברהם ראובן פינקוסביץ הי"ד עם קבוצת פיוטרקובאים. היא צולמה, כפי שצוין על גב האורוגינל, בלוצק ביום 6.3.40. לא עלה בידנו לזהות את האחרים בתמונה. אנו פונים לקוראנו בשאלה: מי מכיר? מי יודע?

דאס כילד איז פארעפענטליכט געווארען אין הדים מס, 15 אין די אויסגאבע פון פיעטראווער פארבאנד אין ישראל, אונטערען נאמען: מי מכיר? מי יודע?

העלען העניג פון ניד-יארק געדענק אסאך אויף דעם כילד: אויבן רעכץ איז באב מיכאלסקי דער זון פון דענטיסט מיכאלסקי דער צווייטער איז גרינבאום דעם בערשטענמאכערס זון אין דער מיט שטייט דער אונץ גוט בעקאנטער געזעלשאפטליכער טיער אברהם ראובן פינקוסעוויטש, געשטארבען נאך די מלחמה אין מאסקווע. דער פערדער פון רעכץ האט מען געריפען קאבו. לינקס אויבן שטייט באטעסמאן זיין פרוי איז לינקס אין די מיטעלסטע רייע מיט זייערע קינדער די באטעסמאן משפחה וואוינען אין אמערקא.

אין די צווייטע רייע אין דער מיט איז אבראמאווטש דער דענטיסט מיט ביידע טעכטער אין די זייט, די טעכטער וואוינען אין יארל. די פרוי רעכץ, צווייטע רייע איז א משפחה צו אבראמאווטש'ן. די ערשטע רייע לינקס איז יאנושקעוויטש דער פרייזען מיט זיין טאכטער, אין שוואגער.

N.Y. nowydziennik

Piotrków Trybunalski

Pomnik Jana Pawła II

We wtorek wieczorem w Piotrkowie Trybunalskim wmurowano kamień węgielny pod budowę pomnika papieża Jana Pawła II. Monument ma stać w centrum miasta, w miejscu, gdzie obecnie stoi 17-metrowy drewniany krzyż upamiętniający tegoroczną wizytę Ojca Świętego w kraju. Społeczny Komitet Budowy Pomnika, utworzony m.in. przez piotrkowską "Solidarność", radnych i rzemieślników chce, aby pomnik został odsłonięty w roku 2000. Jak powiedział przewodniczący komitetu Władysław Adaszek, wkrótce zostanie ogłoszony konkurs na projekt monumentu. Według wstępnych założeń, znajdować się ma na nim postać papieża oraz replika krzyża, stojącej na Giewoncie.

GOŚCINNOŚĆ

We wrześniu, Jozek Windman, jego żona i Dawid Rolnicki z Izraela odwiedzili Piotrków. Zostali oni serdecznie przyjęci przez p. Wiesławę Lang i jej męża. Na zdjęciu, wyżej wymienieni w Zamku-Muzeum, 25go września.

Chess—The Jewish Game in Piotrkow

ATTENTION! - LOVERS OF THE MAGNIFICENT GAME CALLED CHESS.

Dear Ben,

I got the Tale of one city and I thank you warmly! I have read it already with great interest and.....there is no good word in English "empathy" — in Swedish it is "inlevelse" — "living in" — Einfühlung. Having been a passionate chessplayer in my childhood and youth it gave me a relief to solve the chess problem and to read that a hero of my youth, Samuel Reshevsky our great Grossmeister, as a Wunderkind gave simultaneous chess performances in Piotrkow. And even chess playing was completely segregated!! Do you know if another Polish-Jewish Grossmeister Miguel Najdorf who ended up in Buenos Aires has any connection to Piotrkow?

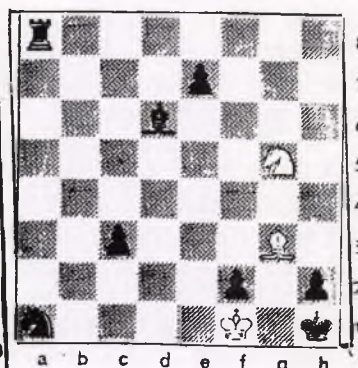
(FROM OUR BOOK, "A TALE OF ONE CITY")

A chess problem published by the well-known

German magazine Stern in 1972. The author is no one else but Leibl Kornfeld of Piotrkow.

Problem von Leon Korsky,
Herzlia (Israel)

Urdruck

Matt in 3 Zügen

In response to this excerpt from the letter of Dr. Henry Jablonski of Sweden: No - I don't think that the great grandmaster of chess, Miguel Najdorf had any connection with our hometown Piotrkow.

However, here is some very interesting material I've received just recently from Mrs. Mirosława Litmanowicz of Warsaw, who wields the title of an international grandmaster since 1967. Her late husband Wladyslaw (Wladek) a true Piotrkower was also a leading chess player in Poland. He was also an accomplished writer and journalist of this magic game, a high official and theorist and an international referee since 1968. (He passed away in 1992).

Mrs. Mirosława wrote a fascinating book titled "The Worldwide Chess Olympics in Warsaw - 1935". Here are the impressive write-ups on the achievements of Mirosława and the late Władysław Litmanowicz.

BG.

Litmanowicz Mirosława

Mistrzyni międzynarodowa od 1967 r.

W latach 1951–1972 uczestniczyła 16 razy w finale mistrzostw Polski kobiet. W 1968 r. zdobyła mistrzostwo Polski. W 1958 r. podzieliła z Konarkowską I–II miejsce, jednak mecz o tytuł przegrała 2 1/2:3 1/2. Pięciokrotnie zdobyła tytuł wicemistrzyni Polski.

Reprezentowała barwy Polski na olimpiadach szachowych w latach: 1957, 1963, 1966, 1969 i 1972, czterokrotnie na turniejach strefowych indywidualnych mistrzostw świata oraz siedmiokrotnie na innych drużynowych spotkaniach międzypaństwowych. Na wyróżnienie zasługują wyniki osiągnięte na olimpiadach: w Splicie (1963) – 6 1/2 pkt. z dziesięciu partii i w Lublinie (1969) – 7 pkt. z jedenastu partii.

W indywidualnych turniejach międzynarodowych osiągnęła następujące wyniki: 1957 r. Bled – I miejsce, 1958 r. Portoroż–dziłone I–II, 1960 r. Wiedeń – II, 1962 r. Imperia – dzielone III–IV, 1966 r. Piotrków Trybunalski – II, 1969 r. Piotrków Trybunalski – dzielone I–II, Halle – II, 1970 r. Emmen–dziłone I–II, 1971 r. Moskwa – IV.

W 1969 r. GKKFiT nadał jej tytuł „Mistrzyni Sportu”, a w 1976 r. tytuł „Zasłużonej Mistrzyni Sportu”.

Jest autorką podręcznika dla młodzieży pt. *Szachy. Podręcznik dla młodzieży* (Warszawa 1981) oraz

trzytomowego podręcznika przeznaczonego dla dzieci pt. *Szachy. Podręcznik dla dzieci* (cz. I, II, III, Warszawa 1984). i „*Olimpiada 1935*”.

Litmanowicz Władysław (ur. 20. II. 1918) – jeden z wyróżniających się szachistów polskich w okresie powojennym. Sędzia międzynarodowy FIDE od 1968 r. Dziennikarz i działacz szachowy.

Pierwszy jego start w poważnym turnieju miał miejsce w 1938 r. w finale mistrzostw Łodzi. W latach 1948–1955 pięciokrotnie uczestniczył w finale mistrzostw Polski. Re-

Władysław Litmanowicz

prezentował barwy Polski na X Olimpiadzie Szachowej w 1952 r. w Hel-

sinkach.

Po wycofaniu się w 1956 r. z gry wyczynowej (ze względów zdrowotnych) całkowicie poświęcił się dziennikarstwu szachowemu oraz pracy autorskiej i publicystycznej. W latach 1950–1983 był redaktorem naczelnym miesięcznika „Szachy” oraz od 1950 r. redaktorem działu szachowego w „Trybunie Ludu”. Przez wiele lat (1957–1982) redagował dział szachowy w „Expressie Wieczornym”, a ponadto w różnych latach w kilku innych dziennikach i czasopismach („Perspektywy”, „Żołnierz Polski”, „Żołnierz Wolności”, „Świat Młodych”, katowicka „Trybuna Robotnicza”).

Ma największy dorobek wśród wszystkich polskich autorów piszących o szachach. Charakterystyczną cechą jego twórczości jest różnorodność podejmowanej tematyki. Oto wykaz jego prac: *Obrona słowiańska* (Warszawa 1951), *Międzynarodowy turniej szachowy Sopot 1951* (Warszawa 1953), *Reflektorem po szachownicach świata* (wspólnie z E. Arłanowskim i A. Szymańskim, Warszawa 1957), *Dykteryjki i cieka-*

wostki szachowe (Warszawa 1971) przetłumaczone na jęz. rum. *Curiozități din lumea sahului* (Bukareszt 1976, drugie wydanie Warszawa 1974), *Polscy szachiści 1945–1975* (Warszawa 1976), *Polscy szachiści 1945–1980* (Warszawa 1982), *Nowe dykteryjki i ciekawostki szachowe* (Warszawa 1983).

W latach 1950–1970 był członkiem Zarządu Polskiego Związku Szachowego, w którym piastował funkcje: kapitana sportowego, przewodniczącego rady trenerów, wiceprezesa do spraw sportowych i sekretarza generalnego. Za zasługi położone na polu popularyzacji szachów i w pracy społecznej został honorowym członkiem Polskiego Związku Szachowego.

Ma duże zasługi na polu popularyzacji szachów w Wojsku Polskim. Był jednym ze współzałożycieli wycieczkowej sekcji szachowej przy Centralnym Wojskowym Klubie Sportowym „Legia”, będącej załącznikiem Wojskowego Klubu Szachowego „Legion”. Był kilkakrotnie wicemistrzem Wojska Polskiego w szachach.

Za osiągnięcia na polu dziennikarstwa szachowego i pracę społeczną odznaczony został w 1973 r. Krzyżem Kawalerskim, a w 1982 r. Krzyżem Oficerskim Orderu „Polonia Restituta”. Główny Komitet Kultury Fizycznej i Turystyki przyznał mu Złotą Odznakę Zasłużonego Działacza Kultury Fizycznej oraz Medal 100-lecia Sportu Polskiego. Otrzymał ponadto Złotą Odznakę Polskiego Związku Szachowego oraz medal 50-lecia PZSzach.

W 1970 r., na kongresie FIDE w Siegen, wybrano go na członka komisji przepisów gry. W 1974 r., w rocznicę pięćdziesięciolecia działalności FIDE, odznaczony został brązowym medalem tej organizacji.

źródło 31.03.1992 r.

Jacob the Liar

"A novel about the martyrdom of Europe's Jews that has never been surpassed."
— JAMES LITERARY SUPPLEMENT

One of the most remarkable novels of the Holocaust ever written and the basis for an acclaimed motion picture, *Jacob the Liar* is a tale of everyday heroism and the extraordinary power of illusion.

THE BLOOD ROSE FROM UNDER THE EARTH...

The Piotrkow Ghetto on which site "Jacob the Liar" was filmed was not a tale and not an illusion... Mr. Henryk Siwik, a stand-in of the movie was a teenager during the war. He witnessed the most horrible atrocities - at the Jewish cemetery and the Rakow Forest where "The blood rose from under the earth". The interview below, conducted during the filming, by the gifted Piotrkow journalist Mr. Pawel Reising gives the most truthful account of what happened in the Ghetto of Piotrkow - our Ghetto... BG. (see page 40).

Henryk Siwik

Krew wypływała spod ziemi

Na planie filmu „Jakub kłamca” spotkałem pana Henryka Siwika, który pracował jako statysta. Jego losy w zaskakujący sposób wiążą się z losami piotrkowskich Żydów, które przedstawiłem w numerze 20 „Gazety”

Henryk Siwik przed wojną mieszkał w podpiotrkowskich Meszczach. W roku 1939 ukończył czwartą klasę szkoły powszechnej...

Oto jego opowieść:

Miałem iść do piątej klasy, a tu naraz wybuchła wojna. Straszna rzecz. Wszyscy bardzo się baliśmy. Wszyscy byliśmy w strachu, spłoszeni. Chodziłem do szkoły im. ks. J. Poniatowskiego, która stała obok kościoła św. Jacka. Do „poniatoszczaka” chodzili sami Polacy i Niemcy między nami byli, tacy troszeczkę spolszczeni. Żydów nie było. Żydowska szkoła była naprzeciwko byłej łaźni na ul. Wojska Polskiego. Po drugiej stronie ulicy. W żydowskiej szkole też mieliśmy swoich kolegów. Po lekcjach całymi grupami chodziliśmy po mieście, czasami też trochę psościliśmy.

We wrześniu 1939 roku, pierwsze - co pamiętam, to były zbombardowane koszary wojskowe na placu pofranciszkańskim. Tam teraz przyjeżdżają cyrki. Dobrze, że wojsko polskie w nocy gdzieś się wyniosło, bo zaraz w pierwszy dzień Niemcy zbombardowali koszary. Zostało tam trzech żołnierzy i wszyscy trzej zginęli.

Z Meszcz bardzo dobrze było widać bombardowanie Sulejowa. W Sulejowie mieszkali prawie sami Żydzi. Oni lubili świeże powietrze, lubili być nad wodą, w lasach. Najpierw Niemcy zniszczyli synagogę. Most zostawili, bo wiedzieli, że może im się przydać. Samoloty zrzucały bomby, potem 2, 3 godziny przerwy. Znowu nadlatywały i zrzucały bomby.

Po kilku dniach uciekaliśmy przed Niemcami w stronę Tomaszowa. W sumie było nas 8 rodzin, 1 fura, 1 koń i cały dobytek. W Antoninie za Tomaszowem spotkaliśmy kilku żołnierzy z 25 pułku z Piotrkowa. Oni poznali moją matkę i ojca. I tak do nas mówią: „Co wy tutaj robicie? Idźcie pilnować swoich gospodarstw. Wracajcie. Tam już są Niemcy!”. Potem wracamy, patrzymy, a tu już Niemcy siedzą w okopach, opalają się, czekolady jedzą, śpiewają, papierosy palą... Jakby żadnej wojny nie było. Widziałem jak

cukierki, czekolady rzucali młodym kobietom na wozach, ale one, jak trochę dalej wozy przejechały, wyrzuciły je.

W Meszczach zostawiliśmy sukę dobermana, brązową. Gdy wracaliśmy, to ona do Proszenia do nas wyszła. Jak ona czuła! Od Proszenia do Meszcz jest trzy i pół kilometra. I ona wyskoczyła z lasu do nas. Wszyscy żeśmy płakali. Ta psina tak radowała się strasznie. Przyjechalśmy do Meszcz, a domu pilnował nam sąsiad Niemiec, Marks się nazywał. Potem go zabili, ale to już, jak Rosjanie weszli. Wcześniej jego syn Hugo popełnił samobójstwo. Strzelił sobie w głowę, jak był na przepustce z wermachtu...

Z początku można było wchodzić do getta. Jak miałem kawałek chleba, to przychodziłem tam, aby spotkać swoich znajomych, żeby dać im trochę chleba. A sam nie raz nie miałem, bo to były ciężkie czasy. Pamiętam, jak oni się mnie wtedy pytali: „Powiedz nam, czy kuropatwy to jeszcze są?” Bo w przepowiedniach królowej Saby pisało, że jak kuropatwy wyginą, to ród żydowski zginie... A nikt się nie spodziewał, że to dotyczy Polski. Nikt się naprawdę nie spodziewał...

Później już nie można było wchodzić do getta. Getto było na Gamcarskiej, Starowarszawskiej i Jerozolimskiej. Spacerowa, aż dochodziło do cmentarza żydowskiego, do kirkutu. Bez przerwy wywozili, taka platforma jeździła w dwa konie, tych Żydów poumieraných i pozabijanych. Ta platforma jeździła dzień i noc. Na kirkucie były ekipy żydowskie i tam ich zakopywali. Wozili też tych biednych Żydów na tej platformie na stojąco, postrokiem obwiązanych. Na kirkucie był karabin maszynowy i tam ich zabijali.

Obok kirkutu jest taki domeczek z czerwonej cegły, do tej pory stoi. Raz koleżanka z „poniatoszczaka” Hela Bator mówi do mnie: „Przyjdź do nas, to zobaczysz, jak Żydów rozstrzelują”. Weszliśmy na strych i tam przez takie małe okienko patrzyliśmy. Najpierw przyjechał czarny samochód oso-

bowy. Wyprowadzili z niego dwie młode kobiety. Były tak słabe, że słały się na nogach. Z pistoletu jej zastrzelono, i do dołu. Potem platforma przyjechała pełna nieżywych już Żydów. Wrzucono ich tylko do dołu. A zaraz przyjechał znowu jakiś samochód osobowy, ale chyba inny niż wcześniej. Wyśiadła z niego jedna kobieta i ją zastrzelono. Trwało to może z dwie godziny. Wszystko widzieliśmy przez okienko na strychu.

Idąc ulicą Wolborską, zaraz za miastem, w lesie jest teraz pomnik. Dawniej tam, tylko głębiej w las, była prochownia. Na początku września 1939 roku Polacy ją wysadzili. Nie chcieli, aby amunicja dostała się w ręce Niemców. W nocy wybuch był straszny. Pobudziłem się wszyscy.

Pamiętam takie wydarzenie: idę do szkoły od strony Meszcz i widzę, że ulicą Wolborską idzie w moim kierunku bardzo dużo wojska. Myślę, skąd by się tylu Niemców zebrało? Może na ćwiczenia przyjechali? Podchodzę bliżej, patrzę, a tu pełno żołnierzy z bronią, psy też mieli, karabiny maszynowe z taśmami i w środku Żydzi. Wszyscy szli pieszo. Jeden stary Żyd zapytał się: „Panie żandarm, gdzie wy nas prowadzicie?”. „Na punkt zborny do Wolborza!” - odpowiedział. I poszli dalej. A w lesie skręcili w lewo...

Ja się dopiero pokapowałem, jak ze szkoły wracałem. Znalazłem to miejsce, gdzie ich pochowali. Na polanie, koło tej zniszczonej prochowni. Patrzę, a krew wypływała spod ziemi. Ta ziemia jakby się ruszała jeszcze. Wróciłem do domu i nie mogłem nic jeść. Taki przerażony byłem. Tyle tej krwi było. Opowiedziałem wszystko matce. Ona połamana leżała w łóżku. Reumatyzm do stała po tym, jak we wrześniu przechodziliśmy wpraw przez Pilicę. Woda wtedy nie była może bardzo zimna, ale ona była spocona, bo niosła na rękach najmłodszego brata i ją po tym tak połamano.

Po wojnie z tego miejsca wykopano ponad 1200 ciał. Gdzieś obok - 800. A takich dołów na 30-40 ciał było wiele w całym lesie. Nawet nikt teraz nie pamięta gdzie...

Wtedy, gdy prowadzili tych Żydów, to były głównie osoby starsze. Dzieci zabijano inaczej. Raz przechodziłem i widziałem, jak z tej narożnej kamienicy, stojącej przy ul. Wojska Polskiego i Jerozolimskiej, wyganiają Żydów. Starsi wybiegali, a dzieci wyrzucano przez okno na tę platformę. I one takie półżywe na niej leżały...

Innym razem, gdy szedłem do szkoły, miniałem w lesie młodego Żyda. Miał może 28-30 lat. A tu jedzie samochód. Zatrzymał się i wyszło z niego dwóch Niemców. Zawołali go do siebie. On podszedł, a oni zastrzelili go na miejscu. Leżał koło kapliczki św. Nepomucena, koło źródła, którego teraz już nie ma. Tam go pochowano.

Ja zawsze byłem wszystkiego ciekawy, zaglądałem wszędzie, ale byłem cwany. W teczce na wierzchu miałem zawsze książki niemieckie, pożyczone od sąsiada, od Niemca Marksa. Gdy mnie ktoś zatrzymał, sprawdzał zaraz, co jest w teczce i „Ja, gut, gut”, klepał po ramieniu i pozwalał iść dalej.

Mieszkając w Meszczach lubiłem wcześniej wstawać i chodzić na ryby albo na grzyby. A tam w tej rzeczce, która dopływa do Bugaju, było bardzo dużo ryb. A ja lubiłem tak z rana sobie pochodzić. Pewnego razu z lasu zaczęły dochodzić jakieś hałasy. A z rana nad łąkami echo bardzo niosło. Już wiedziałem, że chyba będą rozstrzeliwać. Po chwili słyszę głośną niemiecką mowę. Zaraz po tym płacz, szloch straszny. A potem seria, cisza, pojedyncze strzały - dobijali...

Pana Henryka Siwika zapewne zobaczymy w filmie „Jakub kłamca”. Należał on do najczęściej filmowanych statystów. Sam Robin Williams zrobił sobie pamiątkową fotografię z p. Henrykiem, a reżyser filmu Peter Kassovitz pochwalił za dobrą grę aktorską. W numerze 20 „Gazety Ziemi Piotrkowskiej” zamieściliśmy wywiad z piotrkowskim Żydem p. Pawłem Fejwliczem. Przed wojną mieszkał on w tej samej kamienicy, w której obecnie mieszka p. Henryk.

tekst i fot. Paweł Reising

Losy żydowskie

ŚWIADECTWO ŻYWYCH

W DZIADKU – MOJE KORZENIE

Irena Kisielewska, z domu Englard

Z ąłem stwierdzam, że znajomość mojej genealogii jest bardzo krótka. Sięga właściwie tylko dziadków ze strony ojca. I w tym Dziadku są moje korzenie. O rodzinie matki wiem, że żyła w Kielcach, gdzie obie z Alą przyszłyśmy na świat i gdzie ja przeżyłam swoje pierwsze 6 lat. Kieleckiego świata nie pamiętam, wiem tylko, że moja matka miała dziewięcioro rodzeństwa (siedem sióstr), że dziadek był despotą i decydował autorytarnie i czasem nawet okrutnie o małżeństwach swoich (na ogół dorodnych) córek że miał jakieś młyny i jakieś wieczne kłopoty z posagami, wekslami i nieudacznictwem swoich licznych zięciów. Z moich ciotek pamiętam dwie: Dorę i Lenę, piękne i bardziej wykształcone panny, które jednak miały problemy z zamążpójściem. Wszystkie to jest strzępiaste, pochodzi raczej z czyichś relacji, nie ma wielkiego oparcia we własnych wspomnieniach.

Co innego Dziadek z Piotrkowa. To jest główna postać mojego życia i mojego samookreślenia się. Powiedziałabym, że z niego pochodzę. Był to piękny starzec o niebieskich, niestety niewidzących oczach. W wyniku jakiegoś wypadku – uderzenia – oślepił mając trzydzieści lat. Był to starzec piękny, mądry i dobry. Najwspanialsza u niego była jego wesołość. To był chyba jedyny wesoły człowiek w latach mojego dzieciństwa. Pamiętam, jak rano przychodził do pokoju, w którym spałam i zapraszał mnie na poranną modlitwę *moide ani* z takim uśmiechem i wyrazem twarzy, jakby to miała być nasza intymna zabawa we dwoje, do której jeszcze Kogoś dopuścimy. Był wesoły. Pamiętam, jak po skończonej sobocie obchodził tanecznym krokiem pokoje mieszkania i odkadał wszystkie kąty zaklinając równocześnie nadchodzący tydzień, by był zdrowy, szczęśliwy i wesoły dla wszystkich *idelech* (czy to można tłumaczyć: dobrych, poczytywych żydków?) *umajin (amen)*. Czynił to również, do końca, we wszystkie soboty wojenne.

Dziadek cieszył się dużym respektem w piotrkowskiej gminie i również wśród gojów. Dom, w którym mieszkaliśmy, był jego własnością, ale my byliśmy w tym domu jedyną żydowską rodziną. Wiem, że wszyscy lokatorzy bardzo go szanowali. Lubiłam jako dziecko wychodzić z nim na miasto i odbierać właśnie oznaki szacunku. Był naprawdę piękny. Kochałam go również za to, że wszystkie uwagi, powiedzmy wychowawcze, robił mi na ucho. Pamiętam, jak któregoś dnia, będąc w drugiej klasie szkoły powszechnej przybiegłam do domu wołając od drzwi: mamó, mamó, dostałam dwóję z dyktanda. Mój dziadek usłyszawszy to, zawołał mnie, posadził sobie na kolanach i powiedział cichutko: Itele, kłamać nie wolno, ale są takie prawdy, co ich nie ma co tak krzyczeć na cały głos. O zalecie mówienia cicho mówił innym razem tak: Itele, człowiek potrzebuje mieć ludzi koło siebie. Jak będziesz krzyczeć, to ludzie się odsuną, żeby chronić uszy a jak będziesz mówić cicho, to się przybliżą, żeby cię lepiej słyszeć.

Lubię wspominać inne jeszcze anegdoty z nim związane. Otóż któregoś dnia, jak zwykle, bawiłam się z moimi kolegami na podwórku, dziećmi naszych sąsiadów – państwa Grąbczewskich. To nazwisko nie jest ważne, ale niech ja przywołam je na tę kartkę papieru. To była bardzo przyzwoita rodzina. Z ich dziećmi łąziłam w ogrodzie po drzewach, z nimi po raz pierwszy bawiłam się w Indian. Tego dnia zatrzymali mnie na kolację. Wróciłam więc do domu nieco

spóźniona, gdy wszyscy już od dawna siedzieli przy stole. Poddano mnie indagacji i gdy okazało się, że jadłam kanapki z szynką, zapadła cisza. Wyjaśniłam więc, że do herbaty kazałam sobie podać mięsną łyżeczkę. Pierwszym, który ryknął śmiechem, był Dziadek. Był to bowiem absurd z punktu widzenia zasad jedzenia koszerne.

Chętnie w domu a najpewniej również wśród innych Żydów z piotrkowskiej gminy opowiadano sobie jego powiedzenia czy sądy. Myślę, że był kimś w rodzaju cadyka. W ten sposób dowiedziałam się, że na donos (o, bo był to system oparty na donosach – ten żydowski patriarchalny system sprawowania kontroli nad kobietami i dziećmi w obrębie gminy), iż mój kuzyn, Szymek, chodzi bez nakrycia głowy, miał podobno zapytać: a bez czapki to on już nie jest moim wnukiem?

Do podobnych mądrości należy i ta następna. Jedna z sióstr mojego ojca, Ciozia Frania, była osobą „zasymilowaną” i wraz ze swoim mężem mieszkała w Berlinie. Przyjeżdżając na wakacje do Warszawy zatrzymywała się u jakichś równie asymilowanych przyjaciół. Babcia kiedyś powiedziała Dziadkowi: Awrum Beer, powinienes powiedzieć twojej córce, że u tych ludzi nie jest koszerne, każ jej, żeby mieszkała gdzie indziej. A na to Dziadek: czy chcesz, moja Surciu, bym ja mojej własnej córce, do grzechu jedzenia świniny dodał jeszcze grzech niesposuszeństwa?

Babcia była zgoła inną postacią. Należy do innej bajki. Przypominała Babę Jagę. Zawsze wszystkich, włącznie ze swymi służącymi i nami, wnuczkami, podejrzewała o kradzież. Wiecznie szukała swych kluczy – więc z radością, obie z Alą, te jej klucze chowałyśmy, i umierałyśmy ze śmiechu, gdy ich szukała mając je przed nosem. O babci nie będziemy więc więcej pisać. Wracam do Dziadka.

Z Dziadkiem związane jest wspomnienie Soboty. Sobota była najważniejszym zjawiskiem? zdarzeniem? przerywnikiem życia? a może przeciwnie – cyklicznie, co siedem dni powracającą porcją życia? Sobota zapadała autorytarnie – na słowa Dziadka. W jakimś momencie piątkowego popołudnia, w określonym momencie zmierzchu, Dziadek klaskał w dłonie i wołał: *szabes, szabes*. I wtedy, jak ręką uciął, ustawały wszystkie aktywności dnia i babcia zapalała świece. A do tej chwili czuło się napięcie i gonitwę, aby jeszcze wszystko zdążyć: i rybę, i *czulent*, i placek drożdżowy, i inne tam jeszcze rzeczy należące do codziennej krzątalin, ale w piątek przynaglonej koniecznością przygotowania wszystkiego na sobotę. I zawsze miałam uczucie, że chwila zapadnięcia szabasu była nagła, niespodziewana, zawsze nieco za pospieszna, ale za to potem, po zapadnięciu szabasu, nic już od człowieka nie zależało. Ręka z niedokończonym ewentualnie dziełem zawisała w powietrzu i człowiek poddawał się absolutnie innemu porządkowi. Do ukazania się trzech gwiazd na sobotnim niebie trwać będzie *szabas* – czas, w którym (co dla Ali i dla mnie było najważniejsze) nie wolno będzie zapalić światła. W piątkowy wieczór światło przychodził gasić dozorca – *goj*, o umówionej uprzednio godzinie, ale szabasowi pozwalano wygasać w przedłużającym się zmroku aż do końca. *Szabas* bowiem, to nie jest sobota. Fakt, że nie jest on odgraniczony od dnia powszedniego nocą, tak jak niedziela od soboty, czyni z *szabasu* święto osobliwe.

Z *szabasu* przetrwało w mojej pamięci wspomnienie *ojrecha* (gościa). *Ojrech* to był biedny Żyd, który nie miał środków na szabasową kolację u siebie w domu. Dziadek przyprowadzał *ojrecha* ze sobą, z bóżnicy i sadzał przy stole po swojej prawej ręce. Był on honorowym gościem podczas tej uroczystej kolacji. Razem z Dziadkiem odprawiał *kidusz* (błogosławieństwo) i odmawiał inne śpiewne modły. Nie chcę w tym miejscu, a może i w ogóle, wymądrzać się na temat tego obrzędu. Ale może warto wiedzieć, że wszyscy co bogatsi Żydzi przyprowadzali na piątkową kolację i na sobotni obiad jednego bied-

Editor's Note: Irena (Ita) nee Englard lives in Poland. She is the granddaughter of the very known once communal leader and Torah scholar, Abraham Dov Ber Englard, the leader of the Radomsk Chassidim House in Piotrkow. Ita, who survived the war on the Aryan side, never forgot her grandfather. After fifty years of her separation from Yiddishkeit, she wrote this moving essay. "In My Grandfather My Roots", a beautiful tribute to heritage and values.

nego bliźniego.

I inne szabasowe wspomnienie: po sobotnim obiedzie mężczyźni siadali do studiowania Talmudu. Zawsze zbierała się u nas jakaś mała grupka osób. Byłam jedyną kobietą w pokoju, w którym się to odbywało. Nikt nie zwracał uwagi na sześciolletnią dziewczynkę, która związała się na ceratowej czarnej kanapie, aby przysłuchiwać się tym dziwnym, zaciągającym modłom. Nie trzeba chyba wyjaśniać, że nie rozumiałam słów, ale przenikał mnie do szpiku duszy ten charakterystyczny zaśpiew dochodzący od siedzących przy stole Żydów, i napawał mnie jakąś kosmiczną wręcz tęsknotą. Bywało, że płakałam gorzko na tej kanapie. Najpierw mężczyźni czytali i komentowali Talmud, potem zapadał zmierzch, ale oni nadal coś tam do siebie mówili czy śpiewali i pozwalali gestnieć mrokowi. Sobotni czas dogasał, ja stałam przy oknie i pomagałam dostrzec trzy pierwsze gwiazdki na niebie nadchodzącego tygodnia.

To byłoby wszystko, co otrzymałam od żydowstwa.

A co wiedziałam o innym, nieżydowskim świecie? O gojach mówiono w moim domu z pewną ironią i niechęcią, która znajdowała najmocniejszy wyraz w porzekadle babci *Meine schlechte chulims of ale goims kieps*, co znaczy ni mniej ni więcej: moje złe sny niech spadną na ich głowy. Ale żadnego konfliktu nie pamiętam, poza jednym zdarzeniem, kiedy do szału w *sukot* (kuczki) ktoś kiedyś wrzucił kamień w czasie modłów. Na ogół jednak lokatorzy naszego domu otwierali okna, by tych modłów słuchać. Dziadek miał piękny głos i widocznie nie mnie jednej sprawiało przyjemność słuchanie go. Przestrzegano mnie również przed chuliganami, którzy napadali na żydowskie dzieci, gdy wracały ze szkoły, ale nie pamiętam, abym z czymś takim się zetknęła.

Moje żydostwo nie było przeze mnie kwestionowane w żadnym momencie i w żaden sposób.

Mama moja była sjonistką. Brat ojca – Fiszel mieszkał od lat w Palestynie, dokąd wyjechał jako pionier. Moja ciotka, Ciocha Ala, mieszkająca również w Piotrkowie, wiodła żywot człowieka oświeconego i należała do klubu żydowskiej inteligencji.

Ale prawdziwą wojnę żydowstwu w jego tradycyjnej, despotycznej, patriarchalnej formie wydała moja siostra. Sobota była jej nienawistna, albowiem brutalnie przerywała lektury, czy inne zajęcia wymagające światła. Konflikt stał się dramatyczny, gdy ukończyła tzw. małe gimnazjum w Piotrkowie i rodzina stanęła wobec faktu, że w naszym mieście nie było żydowskiego liceum, czyli że albo na tym musiałyby się zakończyć jej edukacja, albo też musiałyby chodzić do polskiego liceum, co oznaczałoby chodzenie do szkoły w sobotę. Pierwsze było nie do przyjęcia dla niej, drugie – dla naszej rodziny i całej żydowskiej gminy. Był to dramat nie z tej ziemi. Matka stała po stronie Ali, ojciec panicznie bał się mojego ukochanego dziadziusia, który w rzeczywistości był przecież również despotą. A do tego dodajmy, że byliśmy w naszej egzystencji od niego zależni.

Siostra jeździła jakiś czas do liceum w Radomiu, co jakoś fatalnie odbiło się na jej zdrowiu a potem ojciec ostatecznie ustąpił i wybrano takie oto *modus vivendi*: Ala chodziła w soboty do szkoły bez książek a dozorca jej donosił teczkę inną ulicą. W ten sposób oszukiwano chasydzkich donosicieli. Jakoś się to udawało, ale ceną było cholerne napięcie, które również ja odczuwałam dotkliwie.

Powinłam jeszcze wspomnieć roczną berlińską przygodę naszej rodziny. Do 1933 roku mieszkaliśmy w Kielcach. Rodzicom nie powodziło się dobrze, mój ojciec był osobą słabą, znerwicowaną, o niewielkiej sile przebiecia i przedsiębiorczości. Powodziło mu się najgorzej spośród rodzeństwa. Najbogatsza i najlepiej urządzona jego siostra mieszkała w Berlinie. W 1933 roku właśnie udaliśmy się do Berlina, gdzie ojciec miał pracować w obrębie jakichś wielkich geszeftów jego bardzo bogatego szwagra. Przechowało się z tamtego okresu pierwsze wspomnienie bitych na ulicy Żydów. Po tej klęsce wróciliśmy do Polski, ale tym razem już do Piotrkowa.

Myślę, że nigdy przed wojną nie stawiałam sobie pytania, kim jestem, w sensie polskiego czy żydowskiego rodowodu. Byłam Żydówką. To było zupełnie oczywiste. Moja polskość była przypadkowa, tu osiedli jacyś moi przodkowie, ale mogli byli osiąść gdzie indziej. Zastanawiam się teraz, jaki był stcsunek moich rodziców czy dziad-

ków do polskiego społeczeństwa. Dziadek znał niewiele słów po polsku, babcia mówiła znacznie lepiej. Mój ojciec mówił kiepsko, moja matka znała polski bezbłędnie. Jeszcze moi rodzice rozmawiali ze sobą po żydowsku, do nas jednak mówili po polsku. Ani ja ani Ala nie znaliśmy języka *jidisz*. Myślałam więc w obrębie języka polskiego. Ale nie znaczyło to dla mnie nic szczególnego. Ani wtedy, ani właściwie nigdy później nie rozsmakowałam się w polskiej literaturze i nie miała ona w moim przypadku żadnego wpływu na moją osobowość czy moją duchowość. Nigdy też nie czerpałam za jej pośrednictwem, tak ważnych i charakterystycznych dla niej, treści patriotycznych. Nie pamiętam, abym kiedykolwiek była przejęta dramatem rozbiorów i utraty niepodległości. To nie była moja historia. Doskonale wiedziałam, czy czułam, że żaden z moich przodków nie brał udziału w żadnym z polskich powstań. Dopiero Powstanie Warszawskie stało się moim osobistym udziałem.

W mojej rodzinie, myślę tu przede wszystkim o dziadkach, mówiono o *gojach* z niejaką pogardą. To byli ci, co nie wiedzą, że Chrystus nie był Mesjaszem. I ponadto, tak jak poganie, modlą się do obrazów. Przekazuję tylko tyle, ile pamiętam ze swoich wspomnień dziecięcych. Społeczeństwo polskie nie przenikało do mojego życia i myślenia, a w każdym razie nie stawiało mi żadnych pytań co do mojej przynależności. Tyle tylko, że granica między naszym a obcym światem obłożona była całym systemem tabu. Wiedziałam, że najgorszym, wprost niewyobrażalnym grzechem jest wychrzczenie się. Nawet pozycji klęknięcia nie wolno było przyjąć, choćby przez nieuwagę.

A potem okupacja i getto. I wreszcie 12-ty października, kiedy opuszczałam rodzinę, by udać się na „aryjską” stronę. Pamiętam pożegnanie. Ojciec powiedział mi: *nie zapomnij nigdy, że jesteś Żydówką*. Słyszac to mój wuj gwałtownie zareplikował: *co ty też jej mówisz w takiej chwili; jak tylko przekroczysz próg tego domu, zapomnij natychmiast, że jesteś Żydówką*. Miałam wtedy piętnaście lat. Odtąd towarzyszą mi te dwa przykazania wyniesione wtedy z domu i myślę, że byłam im chyba posłuszna, obu naraz. Współżyją sobie we mnie i nie przysparzają mi konfliktu. Ale nie zawsze tak było.

Niemal prosto z getta, bo zaraz następnego dnia, zostałam zaprowadzona do siedziby Zgromadzenia Sióstr Szarytek na Tamkę 35. Siostry nie były uprzedzone o moim pochodzeniu, ale one zorientowały się zaraz tego samego dnia, gdy na pierwszym w moim życiu nabożeństwie nie wiedziałam, kiedy powstać, kiedy klęknąć a kiedy usiąść. Zostałam skierowana do Ignacowa, gdzie Siostry prowadziły zakład wychowawczy dla osieroconych dziewcząt i Szkołę Gospodarstwa Wiejskiego dla panien z okolicznych rodzin chłopskich i swoich wychowanek. Otóż kierowniczką tej szkoły, Siostra Irena zaopiekowała się mną niezmiernie troskliwie, z prawdziwą miłością i zajęła się intensywnie moją katechizacją, która była konieczna przede wszystkim ze względu na moje bezpieczeństwo, ale również ze względu na chęć zbawienia mojej duszy. Piszę to bez ironii. Myślę, że Ona mnie szczerze pokochała i naprawdę pragnęła ofiarować mnie Bogu. Ja w tym czasie byłam bardzo podatna na Jej przewodnictwo duchowe. Czułam Jej miłość, Jej troskliwość. Nastroj kościoła sprawiał ogromne wrażenie. Spędzałam w nim długie godziny w samotności, na modlitwie, czy też spontanicznej medytacji i czułam, że Chrystus czuwa nade mną. Któregoś dnia, pod koniec listopada, lub już w grudniu 42-go roku, Siostra Irena poinformowała mnie, że mój ojciec umarł w getcie, a moja mama znajduje się w Ignacowie. Następnego dnia, w niedzielę miałyśmy się zobaczyć na nabożeństwie w kościele, ale nie wolno nam było zdradzić w żaden sposób, że się znamy. Sceneria tego niemego spotkania była zaiste filmowa: w niedzielę rano ja ze swymi koleżankami miałam śpiewać na górze, w chórkach. Widziałam więc poprzez balustradę, jak moja matka wkraczała do kościoła prowadzona przez Siostrę Bronisławę. Nosiła na kapeluszu czarny welon w żałobie po ojcu i wyglądała na czcigodną bogobojną katoliczkę. Rozejrzała się po kościele i dostrzegła mnie na górze. Nie umiem już przywołać swojego uczucia z tamtego dnia. Nawet nie wiem, jakie ono było. Ale teraz, wspominając tę scenerię próbuję to sobie wyobrazić. Spotkanie w kościele, na klęcząco, po kilku zaledwie tygodniach rozłąki, w czasie których cały nasz świat został zamordowany. Byłoby to chyba nie do przeżycia, gdyby nie doprawdy wielka

czułość odbierana ze strony Siostry Ireny. Ta kobieta robiła nam potajemne schadzki w swoim gabinecie, zamykała nas na klucz, aby nikt nas tam nie odkrył, przynosiła nam jakieś herbatniczki na ostodę sytuacji i udawała, że zgubiła klucz do swego pokoju, gdy ktoś chciał się tam dostać w poszukiwaniu jakichś dokumentów.

Po jakimś czasie byłam duchowo gotowa do chrztu. Ochrzcili mnie „z wody” Siostra Irena i Siostra Zofia, w pełnej tajemnicy zarówno przed innymi siostrami, jak i przed księdzem kapłanem. Na chrzcie otrzymałam Irena, co było zgodne z moim fałszywym dokumentem jak i stanowiło przypieczętowanie przewodnictwa Siostry Ireny na mojej nowej drodze duchowej.

Nie pamiętam jednak, aby to w czymkolwiek zmieniło moją przynależność narodową. Miałam świadomość (tak mi się przynajmniej wydaje) ukrywającej się Żydówki, która doznała objawienia Prawdy i przyjęła chrzest.

U Szarytek byłam tylko rok, później żyłam w świeckim środowisku. Po wojnie moje religijne zapędy ochłódły (był czas, kiedy zamierałam wstąpić do zakonu i Siostra Irena bardzo tym była przejęta). Wraz z Mamą, która nadal była sjonistką, wybierałyśmy się do Palestyny. Miałymy już paszporty, gdy ja właśnie się zakochałam i dałam się uwieść do partii.

Ale partia i idee socjalizmu przyciągały mnie wyraźnie ze względu na mój żydowski los. Skoro nie ma miejsca dla Żydów w narodowym ładzie świata – rozumowałam – to trzeba ten ład zburzyć i stworzyć inny. Takiej sprawiedliwości oczekiwałam od socjalizmu, nie przypominam sobie, aby los proletariatu światowego bardzo mnie interesował. Niemniej jednak, przynależność do partii stanowiła dla mnie obok wszystkich rzeczy negatywnych również trening ludzkiej solidarności. Ludzkiej, to znaczy i międzynarodowej i międzyklasowej. Tę drugą edukację odebrałam dodatkowo w swoim małżeństwie. Wspominam o tym tylko mimochodem, ponieważ u wielu ludzi dostrzegam skłonność do pogardy wobec innych. Jest to dla mnie wyjątkowo parszywe uczucie.

Myślę teraz, że przez moje życie nie przeszedł żaden mężczyzna Żyd. Od dłuższego czasu żartuję sobie mówiąc, że przecież gdzieś na świecie powinien być ten bogaty Żyd, co mi był przeznaczony. Chyba go jednak zamordowano. Kiedyś, podczas jakiejś kolejnej sesji psychoanalitycznej zdałam sobie sprawę z faktu, że w czasie mojego dorostania miałam obraz dwóch rodzajów mężczyzn: brutalnego, umundurowanego Niemca i bezbronnego, upokorzonego Żyda. Myślę jeszcze teraz z ogromnym żalem, że mężczyźni, którzy mi byli przeznaczeni na mężów czy kochanków, zostali zamordowani. Z moimi *gojami* porozumienie nie mogło być kompletne. Wojna i Zagłada były zbyt fundamentalnym przeżyciem, aby można było pozostawić je na marginesie życia, pamięci i najważniejszego związku z drugą osobą. Jestem przekonana, że wiele z problemów naszego małżeństwa brało się z pustki religijnej czy kulturowego dziedzictwa. Mojego narodu nie było, a mój mąż zanegował swoją tradycję katolicką. Brakowało świąt, brakowało sacrum. Tylko naszej biednej, tradycyjnej rybce po żydowsku przydana została funkcja przechowania małego żydowskiego rytuału. Dzięki jej częstemu pojawianiu się na naszym stole (i oczywiście dzięki obecności mojej mamy w domu) mój syn zawsze wiedział, że jego matka jest Żydówką.

Ale co może jedna biedna ryba w domu, w którym nie czeka się na Mesjasza?

Mój Boże, napisałam to zdanie ot tak sobie, lekko, trochę przemiewczo. A tymczasem zdaje się, że dotknęłam sedna sprawy. Żyd to ten, co czeka na Mesjasza. W domu Dziadka treścią życia było czekanie na Mesjasza. Zawsze, codziennie, w każdej chwili. To nie było czekanie teologiczne, tylko rzeczywiste, codzienne, zawsze obecne. Przez całe życie, od urodzenia aż do śmierci, czekało się na Mesjasza. Przynajmniej w rodzinach chasydzkich.

Czekać na Mesjasza, to żyć w szczególnym napięciu, to również żyć z uwagą, ze wzrokiem skierowanym w przyszłość. Na to, co się dopiero zdarzy, a zdarzy się na pewno. W tym lub innym pokoleniu. A więc również dobrze jutro, dziś, za chwilę.

Przełomowy był dla mnie rok 1981. Wiosną wracałam z placówki na Kubie. Po drodze wstąpiłam na kilka dni do Paryża. Pamiętam

swoją rozpacz. Myśl o powrocie do Polski napawała mnie odrazą. Miałam uczucie, jakbym wracała do getta, jakby się miały za mną zatrzasnąć drzwi piekła. Wiedziałam, że trzeba będzie oddać paszport. Ponadto, po przeżyciu wielu lat w słonecznej przyrodzie tropiku, powrót do szarej, szarej, szarej i brzydkiej Warszawy napawał mnie lękiem. Ja nie cierpię Warszawy. Nic mnie do tego kraju nie ciągnęło, wprost przeciwnie. Ale przyjechałam i wpadłam w depresję. Po jakimś czasie wyjechałam do Meksyku. Wcześniej jeszcze postanowiliśmy z Mężem zakończyć nasze małżeństwo.

Wyjazd do Meksyku był wspaniałym tykiem wolności. Pamiętam moją podróż w góry na północy kraju. Meksykanie lubią takie porzucenie: o, biedny Meksyk, tak daleko od Boga i tak blisko Stanów Zjednoczonych. Ja zaś, tam w górach, myślałam: o, cudowny Meksyk, tak blisko Boga i tak daleko od Związku Radzieckiego.

Meksyk unieważnił moją historię, pozwolił mi zaistnieć i doświadczyć siebie poza Polską i poza żydostwem. Poza tradycyjną przynależnością. I poza własną niezgodą na te przynależności. Nagle znalazłam się sama. Sama jedna wobec cudzego społeczeństwa, które z czasem, szybko i łatwo, ciepło i słonecznie otwierało się przede mną a przy tym nie starało się mnie wchłonąć. Zawsze byłam oddzielnie i upodobałam to sobie. Miałam czasem uczucie, że żyję pod gwiazdami. Nie w sensie romantycznym, tylko w tym sensie, że żaden dach mnie nie chronił. Nie miałam domu, i to było wspaniałe. Pamiętam, jak któregoś dnia po zjedzeniu w wiejskiej chałupie halucynacyjnych grzybów zapytywałam sama siebie, co ja tam właściwie robię, ja, warszawska Żydówka, pod palmową strzechą indiańskiej chałupy. I tak, pod gwiazdami, przeżyłam dwanaście lat.

Wspomnę jeszcze inne obrazy przywołane w tę halucynacyjną noc. Zdarzenie to miało miejsce w górskiej wiosce położonej z dala od cywilizacyjnych traktów. Było to w Wielkanoc i nagle usłyszałam znaną dobrze pieśń polską: *Góralu, czy ci nie żal*. Okazało się, że ku czci Karola Wojtyły stała się ona kościelnym hymnem i zawędrowała aż do Huautli de Jimenez. Pod kościołem poznałam amerykańskiego antropologa ożenionego z Indianką z tej wsi. Zostałam zaproszona, by w jego domu, pod opieką jego teściowej, która nawet nie mówiła po hiszpańsku, spożyć grzyby. Jedną z pierwszych wizji były obrazy z oblężenia Warszawy w 1939 roku. Na tle płonącego nieba widziałam postacie moich dziadków, jakby w obrazach Chagalla. Wspomnę też o ostatniej wizji. Pamiętam siebie samą, jak z długim czarnym warkoczem Indianki, ubrana w szary mnisi habit, klęczałam w geście adoracji przed moim ówczesnym ukochanym, który żeby było dziwniej, przybrał postać Chac Mola, boga deszczu starożytnych Majów. Nie umiem pojąć, jak, w drodze jakich skojarzeń, dokonałam takiej symbolizacji mojej ówczesnej miłości...

Zastanawiam się nad tym, dlaczego mnie tak bardzo wzruszał kontakt z ludnością indiańską. To wzruszenie nie wynikało z żadnych zainteresowań naukowych, antropologicznych, socjologicznych, historycznych, czy temu podobnych. Nigdy też nie dałam się nabrać na współczucie, jakie tak często ludzie biali, Meksykanie czy cudzoziemcy, odczuwają i wyrażają na temat indiańskiej nędzy. Ja zaś odczuwałam satysfakcję z powodu ich odrębności. Nie szacunek, lecz satysfakcję, jakby to było coś mojego własnego. Właśnie z satysfakcją myślałam o nieprzystawalności dwóch światów, indiańskiego i zachodniego. Znałam już z autopsji pragnienia i dramaty Indian zasymilowanych i znałam też napięcie religijne i determinację w zachowaniu własnej odrębności. Z satysfakcją patrzyłam na wysadzone zamki z petard, które w ciągu kilku minut jakiegoś święta wysadzały w powietrze wszystkie nadwyżki pieniędzy, jakie zostały zaszczerdzone we wsi w ciągu całego roku, czego oczywiście nikt z tzw. ludzi rozumnych nie był w stanie zrozumieć. I z satysfakcją przyznawałam do wiadomości kolejne opowieści o takiej czy innej służącej w bogatym domu, która bez słowa wyjaśnienia zabierała nagle swoje szmatki, łatki i opuszczała dom swoich pryncypałów. Ot, ludzie żyjący obok siebie a różni.

Dwa lata temu wróciłam do Polski. Zdecydował o tym fakt, że mój syn postanowił żyć tutaj... I od dwóch lat Polska jest już nie krajem mojego pochodzenia, tylko krajem dojścia. Tu są moje wtórne

korzenie. Jest to więc mój wybór. Ale jedyna moja przynależność, to przynależność macierzyńska.

Polska nie jest moją ojczyzną. Kiedyś, po pewnej dyskusji nad filmem Spielberga, poruszona identycznością naszych odczuć, powiedziałam, że Marysia Hirszowicz jest moją ojczyzną. Kochana Marysia Hirszowicz. Wspaniała Gojka, co wyszła za Żyda. Ale oczywiście główną moją ojczyzną jest mój Syn.

A więc reasumując: kto-m zacz? Polka czy Żydówka?

Ja sama z siebie nigdy bym sobie takiego pytania nie postawiła. To tak jakby zapytać liczbę dwanaście, czy bardziej jest jedynką czy dwójką.

Zarówno moja polskość jak i żydowskość zostały zdeterminowane faktem, że się urodziłam w ortodoksyjnej, żydowskiej, chasydzkiej rodzinie – w Polsce. Nie są to więc rzeczy rozdzielne, i rozdzielone być nie mogą. Uważam, że nie mamy władzy nad naszą przeszłością. Przeszłość była nam dana taka jaka była. Koniec, kropka. Są to fakty i nie nadają się do żadnej manipulacji. Podobnie fundamentalną sprawą była wojna i Zagłada. Fakt, że byłam skazana na śmierć, jako Żydówka, że nosiłam opaskę z gwiazdą Dawida i że dwa lata przeżyłam, ukrywając przed ludźmi własne nazwisko i pochodzenie, ma znaczenie fundamentalne. Od tego nie ma odwołania, tak było. Przekonanie, że historią, własną przeszłością nie można manipulować, zadecydowało o tym, że kiedy postanowiłam pozostać przy swoim nazwisku okupacyjnym, to w rubryce *imiona rodziców* pozostawiłam: *Elimelech i Gitla*, tak więc byłam Ireną Kisielewską z matki Gitli i ojca Elimelecha. I tak już zostało.

Ja wiem, że pytanie o tożsamość narodową jest głównie pytaniem o rodzaje solidarności narodowej. Otóż tak sformułowane, nie odnosi się do mnie. Z faktu przyjęcia na świat w rodzinie żydowskiej w Polsce nie wynika żadne aktualne poczucie przynależności do żadnego z tych narodów. W rzeczywistości sędzę, że mój naród w całości został zamordowany. Mój naród to nie są Żydzi w ogóle, lecz Żydzi chasydzi w Polsce. Mój naród należy do mojego dzieciństwa i tego dzieciństwa nie przetrwał. Tego świata nie ma i nie mam do czego przynależeć. Izrael nic do tego nie ma. Byłam tam kilka lat temu i nic się w mnie nie poruszyło. Nic poza niezwykłym zachwytem do Jerozolimy.

Nigdy nie czułam nic takiego, jak duma z powodu bycia Polką czy Żydówką. Ani z powodu Kopernika, ani z powodu nowoczesności Izraela. Nie znam takiego uczucia. Nie rozumiem nawet, jak można być dumnym z tego, czego dokonał inny człowiek, albo wstydzić się za coś, co kto inny uczynił, chyba, że czyn ten konfrontuje nas z własną nikczemnością. Z ironią, ale i z pewnym współczuciem przysłuchuję się i przyglądam pilnej rachunkowości, w której podlicza się codziennie na nowo listę szmalcowników z jednej i tzw. Sprawiedliwych z drugiej strony. Biedna polska młodzież, jeśli się daje wrobić w ten obrzydliwy proceder budowania narodowego portretu z takich odłamków ludzkich czynów. Wbrew mojemu socjologicznemu wykształceniu jestem przekonana, że nie wolno czynić działań rachunkowych na działaniach ludzkich.

Tak rozumiany fakt bycia Żydówką czy Polką nie wymaga też żadnej i niczyjej akceptacji. Jest sprawą faktu i dokumentu. Nie mam też żadnej potrzeby, aby mnie uznano gdziekolwiek za przynależną, ani też, żeby mnie do jakiegokolwiek grona przyjęto. Moja historia nie nadaje się do manipulacji ani przeze mnie ani przez innych. Chcę powiedzieć, że nic z tym po prostu nie ma do zrobienia.

A jednak... z zadziwieniem zdaję sobie sprawę, że od powrotu do Polski znów wstąpiłam w piekielny krąg tych samych ciągle rozważań i rozrachunków. Temat jest ciągle żywy, jakgdyby czekał jeszcze na ostateczne słowo, na ostateczny werdykt.

Co mogłabym powiedzieć dzisiaj w sporze między Polakami a Żydami o to, co się wtedy działo między nami?

Po pierwsze powiedziałabym, że nie czuję się zobowiązana do długu wdzięczności za ocalenie i wyraźnie pragnę przeciwstawić się niekwestionowanemu wydaje się, po obu stronach sporu, przekonaniu, że Żydzi, którzy doznali pomocy od tzw. aryzyków do takiego długu a nawet deklaracji wdzięczności powinni się poczuwać. Często też słyszę argument, że przecież wdzięcznym byłby każdy, ktoby został uratowany z toni lub płonącego domu z narażeniem własnego życia.

Przykro mi, odpowiadam, ale to porównanie jest chybione. Żydzi bowiem nie wpadli przez własną nieuwagę lub nieszczęśliwy przypadek do głębokiej studni, tylko zostali do niej zepchnięci. Jeśli już posłużyć się metaforą wypadku, to rzekłabym, że Holocaust był czarną dziurą, do której wpadła cała ludzkość, gdy na swej drodze obsunęła się niebacznie poniżej poziomu ludzkiej egzystencji i człowieczych norm. Nie czuję wdzięczności, ponieważ tak jak wszyscy inni ludzie zrodzona byłam do życia a nie do takiej śmierci. Nie przyjmuję do wiadomości wymogu wdzięczności, ponieważ nie przyjmuję do wiadomości zasady, która została narzucona tak perfidnie, że przetrwała do dnia dzisiejszego i stała się przesłanką całego rozumowania, a mianowicie, że śmierć Żydów była ich przeznaczeniem. Nie zgodzę się nigdy na taką przekłętą zasadę, wedle której śmierć jednych jest przeznaczeniem a innych bohaterstwem. Wiem, że mówię rzeczy trudne do przyjęcia i wcale nie jestem pewna, czy potrafię się z nimi przebić, choćby nawet do moich przyjaciół, wszystko jedno, Żydów czy nie. Bo przecież zaraz padnie pytanie, czy ja nie wiem, że za ratowanie Żyda groziła śmierć i czy uważam, że ludzie dla uratowania żydowskiego dziecka mieli ryzykować życie swoich własnych dzieci? Nie odpowiadam na takie pytanie. Na szczęście nie muszę odpowiadać na takie pytanie. *To nie było moje pytanie i nie mój los.* Ale też nikt ode mnie nie usłyszy ani jednego słowa potępienia dla tych, którym nie była dana łaska bohaterstwa. Co więcej, wypowiedzianie czy sugerowanie takiego potępienia uważam za głupie i nie stosowne w najwyższym stopniu.

Czasem słuchając oskarżeń płynących od Żydów, odnoszę wrażenie, jakgdyby Polaków oskarżali o Oświęcim. Czasem, słuchając porytowanych Polaków odnoszę wrażenie, jakgdyby Żydzi ginęli im na złość. Gdzieś, niepostrzeżenie, chyłkiem, tyłkiem wyparowali z tego sporu Niemcy. I toczy się tak, jakby chodziło o to, jak zachowali się Polacy wobec żydowskiego losu. Żydowskiego czyli cudzego.

A może moglibyśmy się zgodzić, że w tym piekielnym wypadku ludzkości, gdy Niemcy byli zbrojnikami a Żydzi ofiarami, Polakom przypadł ich własny los: los bycia widzami. Tak naprawdę, to ani szmalcownicy ani bohaterowie nie byli ważni na ówczesnej scenie wypadków. Za to ważni byli widzowie. Pamiętam wydarzenie z pierwszych tygodni niemieckiej okupacji. Pamiętam, jak Niemcy gnali środkiem ulic Piotrkowa Żydów, ubranych w chałaty, pejsatych i brodatych a na chodnikach stali ludzie – i ja też – i patrzeli. Nie byliśmy jeszcze wtedy zamknięci w getcie, więc stałam między innymi przechodniami i patrzyłam. Tylko jeden z widzów śmiał się szyderczo. Tylko jeden. Ale nie o niego chodzi. Najgorsze było to, że ci Żydzi byli przeraźliwie śmieszni w tych swoich chałatach, podrygujący od uderzeń, gnani środkiem jezdni.

Byłoby im chyba łatwiej, gdyby ich gnano przez bezludną pustynię, gdzie nikt nie widziałby ich bólu i poniżenia.

Przywołując teraz to wspomnienie, że zgrozą zdaję sobie sprawę, że nadal jest piekące i że miniono lata nie osłabiły smaku goryczy. To Niemcy wymierzali razy, ale obecność Polaków pomnażała ból. Ci, co wówczas byli Niemcami, umundurowani, uhełmieni i ustrzelbieni, sami samcy bez kobiet, dzieci i starców, w ogóle nie przypominali ludzi. Byli źródłem fizycznego bólu i przerażenia, ale nie goryczy.

Takie wspomnienie uczuć przechowałam do dzisiaj o tym, co się działo wtedy na piotrkowskiej ulicy między Niemcem, Żydem i Polakiem.

Przez kilka lat cała Polska była jednym wielkim Umschlagplatzem, na którym codziennie spośród mieszkańców tej ziemi wyluskiwano tylko niektórych i na oczach pozostałych wysyłano na zagładę. I być może, to właśnie tym, co wtedy byli Żydami, tak trudno jest wybaczyć Polakom jeszcze dzisiaj, choć oczywiście nie była to ich wina. Albowiem rachunek krzywd to nie samo co rachunek win. Z drugiej strony przypuszczam, że Polacy nie mogą wybaczyć Żydom, iż byli świadkami ich zwykłej ludzkiej małoduszności. Ale to nie Żydzi zgotowali Polakom taki test. To też nie jest ich wina.

Co wobec tego pozostaje?

Spróbujmy może okazać sobie nawzajem współczucie za to, że oto postawiono nas kiedyś naprzeciwko siebie, twarzą w twarz, gdy nie można było odwrócić spojrzenia, nie zapominając nigdy, że stało się to nie z naszej woli i nie z naszej winy.

דער באנייטער פיעטריקאווער בית-עלמין

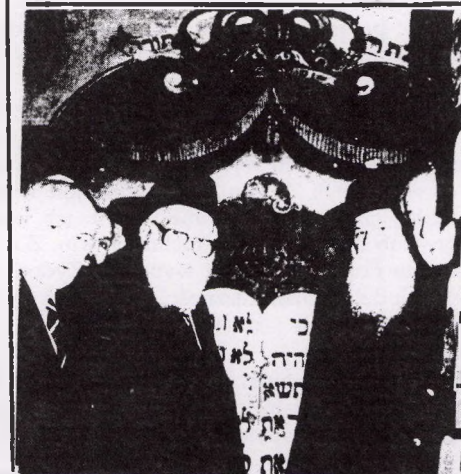
מיר זענען געקומען צום בית-עולם, וואו די פארשטייער פון שטאט (דער בירגערמייסטער, דער "מעיר") און פון דער רעגירונג (דער וואיעוואדע, דער גובערנאטאר), האבן אונז באגריסט. דער בית-עולם האט איצט אויסגעזען ריין, מיט נייע אוהלים פון צדיקים און 3,000 מצבות וועלכע מען האט צוריק אויפגעשטעלט. מען האט געלאנגט תהלים און קדיש ביי פארשידענע אוהלים, איבערהויפט ביי דעם אוהל פון דעם רבי'ן ר' חיים דוד דאקטאר בערנארד זצ"ל. זייער אן אינטערעסאנטע פערזענליכקייט, וועלכער איז געווען א דאקטאר ביים פרייזשן קעניג און אין דער פרייזשער ארמיי. זייענדיק געבוירן אין פוילן, איז ער שפעטער געווארן דער דאקטאר פון גענעראל זאנאטשעק, וועלכער איז געווען דער "נאמעסטיק" איבער פוילן. דא האט ער זיך באקענט מיט ר' דודל לעליווער וועלכער האט אים געברענגט צום "תורה" פון לובלין און ער איז געווארן א בעל-תשובה און א גרויסער צדיק. די לעצטע יארן האט ער פארברענגט ביים "תפארת-שלמה" פון ראדאמסק, און מען האט אים געגעבן קוויטלעך. די ברידער שאול און ראבערט דעססא, זענען זיינע אייניקלעך און נאכדעם ווי זיי האבן רעסטאורירט דעם דארטיקן בית-עולם, און דעם אוהל פון זייער עלטער-זיידן ר' חיים דוד דאקטאר בערנארד זצ"ל, האבן זיי אונטערגענומען דעם גאנצן צוזאמענקונפט. (זעט דעם באזונדערן מאמר וועגן ר' חיים דוד דאקטאר בערנארד).

ס'איז מיט אלעם געווען א גאר רירער צוזאמענקונפט. זייער רירנד איז געווען צו זען ווי די פיעטריקאווער אידן האבן זיך דערמאנט פארשידענע זכרונות פון דער למחמה: דא האט געוואוינט ר' יאנקעלע דין; דא פלעגט מען גיין כפרות-שלאגן; דא פלעגט מען גיין צו תשליך... מען האט דערמאנט די פארשידענע שטיבלעך. די וויכטיקסטע: גער, אלעקסאנדער, טריקאווער, ראדאמסק און אמיניאוו. מען האט מיר געוויזן וואו די ישיבה "כתר תורה" פון ראדאמסק איז געווען און וואו ס'איז געווען די נאווארודאקער ישיבה "בית יוסף". אן אנדערער האט דערציילט ווי דער "חפץ חיים" פלעגט אפט קומען קיין פיעטריקאווער דרוקן זיינע ספרים ביי מאטל צעדערבוים און דאווענען אין די חסידישע שטיבלעך. געווען א צאל וואס האבן נאך געקענט דעם לובלינער רב און זיינע בריליאנטענע דרשות אין דער גרויסער פיעטריקאווער שול.

מיר האבן באזוכט די גרויסע שול, וועלכע איז היינט די שטאט-ביבליאטעק. נפתלי לביא האט דערציילט ווי פרעכטיק די שול איז געווען און ס'איז געווען פון די איינצליגע שולן אין פוילן (אויסער קראקע) וואס די דייטשן האבן נישט פארברענט. עס קען זיין, אז די סיבה איז דאס וואס פיעטריקאווער איז געווען דער ערשטער געטא אין פוילן (שוין אין אקטאבער 1939, האבן די דייטשן געהייסן מאכן א געטא). און וויבאלד בלויז געציילטע דייטשן זענען דארט אריינגעקומען, האט די שול במילא פון די לעצטע אידישע שטעט דעפארטירט צו ווערן, און רעלאטיוו גענומען איז פיעטריקאווער נישט געווען פון די ערגסטע געטאס.

אבער דאס מיינט ווייט נישט, אז די פיעטריקאווער אידן האבן ווייניק געליטן. ווי אלע אידן אין פוילן, האבן זיי ביטער מיטגעמאכט די רדיפות און רציחות, ווי דאס ווערט שילדערט אין גלעד'ס בוך אין אן ארטיקל פון אמבאסאדאר נפתלי לביא מיטן נאמען "שבעה מדורי גיהנום". א איד וועלכער איז נאך ביז היינט אין פיעטריקאווער, האט געיאמערט און געוויינט ווען ער האט געשילדערט דעם מצב אין די מלחמה-יארן, און עס איז ביים צוזאמענקונפט געווען הארצרייסנד צו הערן ווי די פיעטריקאווער אידן האבן דערציילט זייערע יסורים בשעת די מלחמה-יארן און די נסים פון יעדן איד וועלכער איז געבליבן לעבן.

פאר דער מלחמה האבן אין פיעטריקאווער געלעבט בערך 30,000 אידן - א דריטל פון דער שטאטישער באפעלקערונג. אין לובלין האבן געוואוינט בערך 40,000 - אויך בערך א דריטל פון אלע לובלינער איינוואוינער. היינט זענען דריי אידן אין לובלין און צוויי אידן אין פיעטריקאווער, און נאך די מצבות וואס זענען רעסטאורירט געווארן דורך די דעססא-ברידער אויף דעם בית-עולם, דערמאנען וואס פאר א פרעכטיג אידיש לעבן דארט איז געווען מיט בלויז העכער 60 יאר צוריק.

אין א צימער פון דער אמאליקער פיעטריקאווער שול, געמינע זיך נאך היינט טיילן פון דעם פראכטפולן ארון-הקודש וואס האט פאר פיל יארן באשיינט דעם מקום-קדוש

"דאס"
אידישע ווארט
חשוך-כסול תשנ"ח

דער ישיבה און פון ר' מאיר שפירא, און האט א ספעציעלן צימער, מיט א ספר-תורה און תליתים מיט סידורים - געזאגט דערפאר, אז די "אקאדעמיע" וועלכע האט היינט דעם ישיבה-בנין, זאל אונז צו פארפיגונג שטעלן וואס מיר דארפן. נאך דעם בענשן זענען מיר אראפגעגאנגען צום פארק אין הויף און געמאכט א קרידה "עוצו עצה ותוֹפֶר" מיט ר' מאיר שפירא'ס ניגון.

ס'איז נישט לייכט געווען צו טאנצן אויפן הויף פון אט דעם הייליקן בנין, וואס איז היינט אקופירט פון "זרים". א טייל פון אונז האבן געטאנצט אבער אין זייערע הערצער האבן זיי אויך געוויינט. ס'איז געווען א ריקור אויך מיט טרערן. און דאך... לובלין איז היינט נישט אידיש. א גרויסע צאל פון אירע אמאליקע תלמידים זענען אומגעקומען און דער ישיבה-בנין איז היינט אן אקאדעמיע... אבער "עוצו עצה ותוֹפֶר" איז פארט מקוים געווארן. דער גייסט פון לובלינער רב ווי דער גייסט פון זיין דף-היומי לעבט ווידער אין דער גאנצער אידישער וועלט. טויזנטער אידן איבערן כדור הארץ האבן אים פאראייביקט, ווען זיי האבן לעצטנס מסיים געווען ש"ס דורך "זיין דף-היומי".

"נצח ישראל לא ישקר!"

- ב -

פיעטריקאווער אידן וואס געדענקן זייער שטאט

דעם נעקסטן טאג זענען מיר געפארן קיין פיעטריקאווער כדי אנטוויילצונעמען אין דעם צוזאמענפאר פון שארית-הפליטה אידן פון דער דאזיקער אמאל-אידישער שטאט. דער רוב איז געקומען פון ארץ-ישראל, אריבער הונדערט אידן. אבער עס זענען אויך געקומען 25-30 פון ענגלאנד און אויך פון אמעריקע. אנגעפירט האבן שאול דעססא און זיין ברודער ראבערט און בן גלעד, א באוואוסטער שריפטשטעלער, וועלכער האט מיט אייניקע יאר צוריק ארויסגעגעבן א מאָנומענטאל ווערק וועגן דער שטאט פיעטריקאווער. אויך איז ספעציעל געקומען צופארן אמבאסאדאר נפתלי לביא, דער זון פון בארימטן לעצטן פיעטריקאווער רב, הרב ר' משה חיים לאו הי"ד און חבר מועצת גדולי התורה אין פוילן.

רבי מאיר שפירא ווען ער האט אנגענומען דעם כסא הרבנות פון לובלין כדי צו וואוינען אין דער שטאט וואו זיין ישיבה איז געווען, און פרייגעלאזט דעם כסא הרבנות אין פיעטריקאווער, האט די דארטיקע קהילה וועלכע האט רבי מאיר שפירא זייער ליב געהאט, מסכים געווען אויפצונעמען אלס מרא-דאתרא זיין קוין, הרב משה חיים לאו, דער פריערדיקער רב פון פרעשאוו אין דער סלאוואקיי. הרב לאו וועלכער איז געווען א דינאמישער רבנישער מנהיג מיט א סך טאלאנטן, האט זיך דערווארפן גרויס פארעהרונג אין די יארן ווען ער איז געווען דער רב אין פיעטריקאווער. אין די ביטערע טעג אונטער די נאציס, איז ער געבליבן מיט זיין קהילה און און טאקע מיט זיי אומגעקומען על קידוש השם.

דער יחוס פון פיעטריקאווער

בעת לובלין איז געווען איינע פון די בארימטסטע שטעט אין פוילן, און אין דעם 16טן יארהונדערט האט עס זיך צוזאמען מיט קראקע און לעמבערג פארעכנט אלס די גרעסטע און חשובסטע קהילות, און אין דער פערטער פון דעם "ועד ארבע הארצות" איז לובלין געווען די הויפט-שטאט פאר די פארוואלונגען פון דעם ועד (א חצר יארסלאוו), האט אין דער זעלבער צייט דער פוילישער קעניג סטעפאן באטארי באשטימט פיעטריקאווער אלס דעם ארט פון דעם העכסטן געריכט, דער אזוי גערופענער "טריבונאל" (עס רופט זיך דעריבער אין פויליש "פיאטראקאווע טריבונאלסקי"). אזוי ארום איז אויך פיעטריקאווער געווארן א חשובע קהילה און צענטער פון אידישן לעבן.

דער פאקט, אז אין פיעטריקאווער זענען פארגעקומען די סעסיעס פון דעם העכסטן געריכט האט געברענגט הכנסה פאר די איינוואוינער פון דער שטאט, און דאס האט אריינגעברענגט א סך אידן. אבער פון דער אנדער זייט האט עס אויך געברענגט צרות למשל אין 1663 איז א אידישער אפטייקער פון קראקע, מתתיהו קאלאהארא, אן אפשטאמיקער פון איטאליע, באשולדיקט געווארן פון גלחים, אז ער האט באליידיקט די קריסטליכע רעליגיע. מען האט אים אין קייטן געברענגט פאר דעם טריבונאל קיין פיעטריקאווער, און כאטש מען האט געקענט זעען, אז דאס איז א פאלשע עלילה, איז ער פארשפט געווארן אז מען זאל אים עפענטליך גרויזאם הרגענען (אזוי ווי ר' אמנון פון "ונתנה חוקה") אויף דעם מארק-פלאץ אין דער אנוועזנהייט פון א גרויסן עולם אידן און גוים.

אבער מיטן לויף פון די יארן, איז דער אידישער ישוב אין פיעטריקאווער פארט כסדר געוואקסן און פארנומען א חשוב ארט אין פוילישן אידענטום. זי האט געהאט גאר חשובע רבנים און א סך לומדים און ווען דאס חסידות איז זיך צעוואקסן, איז פיעטריקאווער געווארן א שטאט מיט א סך חסידים ואנשי מעשה, וואס האבן געהאט

פיעטריקאווער איז אויך געווען באוואוסט פאר דער מלחמה אלס א שטאט מיט די גרעסטע אידישע דרוקערייזן אין דער וועלט. גאר א חשובע צאל ספרים אין אלע מקצועות התורה, זענען טאקע ארויסגעגעבן געווארן אין די פארשידענע דרוקערייזן אין פיעטריקאווער. מיט אט דער ספרים-פראדוקציע, פלעגן אפט קומען קיין פיעטריקאווער א סך לומדישע מחברים, צווישן זיי גאר בארימטע (ווי למשל, דער "חפץ חיים" זצ"ל) און נישט איין פון פיעטריקאווער, איז אזוי ארום פארוואנדלט געווארן אין א "בית-ועד לחכמים".

אויף די שליאכן פון רבי מאיר שפירא זצ"ל אין לובלין און אין פיעטריקאוו

א אידישער צונויפטרעף לכבוד דעם צענטן סיום-הש"ס פון דף-היומי אין בנין פון ישיבת חכמי לובלין און
א צוזאמענקונפט אין פיעטריקאוו צו דער רעסטאראציע פון דאָרטיקן אידישן בית-עלמין

• פון הרב יחזקאל בעסער

דער רבי פון כמעט אלע רביים פון פוילן און גאליציע. ווי נאָר הרב שפירא איז
אָנגעקומען קיין לובלין, האָט אים אויפגעבליצט דער רעיון, אַז דאָס וואָלט געווען
די פאַסיקע שטאַט פאַר דער ישיבה וועגן וועלכער ער האָט געטרייבט. און אזוי איז
עס אויך שנעל רעאליזירט געוואָרן.

אינער פון די וויכטיקסטע לובלינער נדיבים און עסקנים, ר' שמואל אייכענבוים
ז"ל האָט דעם חשוב'ן גאַסט אַרומגעפירט אין לובלין, און ווען זיי זענען
אָדורכגעפאָרן אַ שנינעם גאַרשן אויף אַ לעבעדיקער גאַס, האָט מר. אייכענבוים אים
דערציילט, אַז דער דאָזיקער פּלאַץ איז זיין אייגנטום, און ער וויל נאָך נישט מיט
אים וואָס צו טאָן, ווייל עס איז אַ שאַד צו האָבן אַ גאַרשן אין מיטן פון דער שטאָט.
הרב שפירא האָט בליץ-שנעל געענטפערט, אַז דער פּלאַץ וואָלט געווען ווי
געוואונשן פאַר דער ישיבה וואָס ער חלומט צו בויען. ר' שמואל אייכענבוים האָט
מסכים געווען מיט באַגייסטערונג, און אזוי אַרום האָט הרב מאיר שפירא געזען,
אַז זיין חלום הויבט זיך אָן צו פאַרווירקליכן.

צו די אַלע מעלות פון ר' מאיר שפירא מוז מען אויך צורעכענען זיין גרויסן
קוראָש און אונטערנומענע-גייסט. ער האָט באלד גענומען אַרטיקעטן און
אונטערגעשריבן קאָנטראַקטן, אָבער עס איז אים נישט געלונגען צו באַקומען גענוג
געלט, אפילו אויף דעם וואָס ער האָט געזעכט. דער עקאָנאָמישער מצב פון אידן
אין פוילן איז געווען אַ קלאַגעוודיקער און ער האָט געמאכט אויספאָרן אַ וועלט
בכדי צונויפצושטעלן די נויטיקע מיטלען צו עפּענען די ישיבה. דאָס איז אים טאָקע
געלונגען. אָבער ווען די ישיבה איז ענדליך דערעפנט געוואָרן, אין 1930, איז די
גרויסע שמחה געווען ביי הרב שפירא אויסגעמישט מיט אַ סך זאָרן ווי אזוי צו
"דעקן" די גרויסע אָנגעזאמלטע חובות.

ערשט ווען הרב שפירא איז פלוצלונג נפטר געוואָרן יונגערהייט, און נאָר
געקענט זיין ראש-ישיבה און רב אין לובלין במשך פון דריי יאָר — האָט זיין לעבנס-
פאַרזיכערונג-פאַליסי געראטעוועט דעם גורל פון דער ישיבה, און די ישיבה האָט
באַשיינט פוילן ביז דעם אויסברוך פון דער מלחמה.

מיט פיעטריקאוו אידן אין דער שטאט פון זייער אמאליקן רב

סוף לעצטן יאָר, לכבוד דעם צענטן סיום-הש"ס, האָט ווידעראַמאַל ביי אַ צאָל
אידן זיך דערוועקט אָן התעוררות צו פראָווען אַ סיום אין בנין פון דער לובלינער
ישיבה און אויך דאָסמאַל, זענען מיר לכתחילה געווען במתי-מעט. אָבער צו זיי
זענען צוגעקומען אַ צאָל אידן פון אַ ריי לענדער, וועלכע זענען געקומען קיין פוילן
צו דעם בית-עולם באַנייאונג אין פיעטריקאוו וועלכער איז פאַרגעקומען אַ טאָג
שפּעטער. די פאַר פיעטריקאוו אידן האָבן אויך געפילט אַן אינערליכע נחיצות צו
קומען קיין לובלין, די שטאָט פון זייער אמאליקן באַליבטן רב. בראש פון זיי זענען
געווען אַמאַסאָדאַר נפתלי לבית, דער זון פון הגר"ר משה חיים לאו הי"ד, דער
לעצטער פיעטריקאוו רב, און אויך די ברודער שאול און ראַבערט דעססאָ, וועלכע
האָבן רעגאָוירט דעם בית-חיים אין פיעטריקאוו. צוזאַמען איז דער עולם
נאָך אַלץ נישט געווען אַ צו גרויסער.

אָבער אויך דאָ האָט אונז דעוואָרט אַ פריידיקע איבעראַשונג. דער זאָל פון דער
ישיבה האָט זיך אינצווישן ווידער אָנגעפילט מיט אַ גרופע פון "בני-עקיבא"
ישיבה-בחורים פון ארץ-ישראל, וועלכע זענען געקומען אויף אַ באַזוך צו קברי
אבות אין פוילן, און אזוי האָבן מיר שוין צו אונזער געפלאַנטן סיום געהאַט אַ
חשוב'ן עולם טאָקע פון רעליגיעזע אידן.

מיר האָבן נאָך דעם סיום-פראָגראַם און אַ דרשת התחלה פון מס' ברכות
אָנגעשטעלט אַ "טעיפ" פון דעם פריערדיקן סיום-הש"ס אין תל-אביב, ביי וועלכן
עס זענען אויפגעטראָטן הרב יהודה מאיר אַבראַמאָוויץ און הרב שמואל וואָנזער,
רב הראשי פון זכרון מאיר (ביידע זענען געוועזענע תלמידים פון ישיבת חכמי
לובלין), דער סאָדיגורער רבי, וועמענס פאָטער איז געווען ביים ערשטן סיום; דער
רב הראשי פון ישראל הרב ישראל מאיר לאו (אַ זון פון פיעטריקאוו רב הי"ד),
ווי אויך 5 "מקהלות", חסידישע קאָפּעלעס פון גער, מאָדזשיץ, חב"ד, נאָדוואָרנע
און אַ ספּרדישער כאָר.

בשעת דער "טעיפ" האָט געשפילט זענען פאַר אַנוזערע אויגן דורכגעגאַנגען אַ
סך גלאַרייכע בילדער וועלכע פלעגן זיך אָפּשפילן אין די דאָזיקע "כוחלי בית-
המדרש", די פאַרשידענע גדולים וועלכע פלעגן זאָגן שיעורים פון אַט דער ועלכער
בימה וואו איך בין איצט געשטאַנען: דער קאָזשיגאָווער רב; ר' משה'לע
באָיאָנער; ר' שמעון'לע זשעליכאָווער; דער סאָבאַטשאָווער רב; דער סאָקאָלאָווער
רבי א.א.וו.

מיר האָבן זיך געוואָשן צו אַ פליישיקער סעודת-מצוה אויף דעם ערשטן שטאָק
וואו שמחה בונם ווייס, וועלכער וואוינט אין לובלין און היט-אָפּ דעם כבוד פון

לובלין און פיעטריקאוו

משנים קדמוניות איז אָנגענומען, אַז בעת אַ סיום גייט מען באלד צוריק צום
אָנפאַנג. דערפאַר איז עס, אַז אין שמחת-תורה, אזוי שנעל ווי מען ענדיקט "זוהר
הברכה" — הויבט מען תיכף אָן נאָכאַמאַל "בראשית". אויך ביי דעם גרויסן און
אימפּאָזאַנטן סיום-הש"ס פון צענטן מחזור פון דף-היומי, האָט מען זאָפּאַרט נאָך
דעם סיום פון מסכת נדה — אָנגעפאַנגען לערנען מסכת ברכות, די ערשטע מסכת פון
ש"ס.

טאָקע דער דאָזיקער סיום-הש"ס, האָט מיך אינספירירט צוריקצוגיין צום
ערשטן סיום פון דעם ערשטן "מחזור", וועלכער איז פאַרגעקומען חמשה עשר
בשבת תרצ"א אין דער דעמאָלט נייער פרעכטיקער "ישיבת חכמי לובלין", טאָקע
אין לובלין.

דערפאַר בין איך אין די טעג ווען אידן אין דער גאַנצער וועלט האָבן געפירערט
דעם סיום הש"ס פון דף-היומי, מיט נאָך אַ פאַר אידן געפאַרן קיין לובלין, און אויך
דאָרט אין דער געביידע וואו דער לובלינער רב האָט מברין תורה געווען,
געפראָוועט דאָס מסיים זיין ש"ס הורכן דף-היומי.

ווידעראַמאַל אין לובלין

דאָס איז נישט געווען מיין ערשטער באַזוך אין לובלין. איך בין דאָרט נאָך דער
מלחמה געווען צום ערשטן מאַל מיט העכער 15 יאָר צוריק, ווען אין פוילן האָט
נאָך געהערשט דער שטרענגער קאָמוניסטישער רעזשים. היינט קען איינער וואָס
האָט דאָס נישט מיטגעמאַכט און מיטגעלעבט — זיך קוים פאַרשטעלן וואָס דער
שינוי באַדייט. איך דערמאָן מיך ווי מיין טייערער ידיד ר' יחיאל בן-ציון פישאָהאָ
איז כמעט אַרעסטירט געוואָרן אין סאָסנאָווע און באַשולדיקט געוואָרן אין
פאַטאַגראַפירן אַ וויכטיקן מיליטערישן אָביעקט... עס האָט זיך סוף-סוף
אַרויסגעשטעלט, אַז עס האָט זיך געהאַנדלט וועגן פאַטאַגראַפירן אַ "פערד"...

אַ סך זכרונות טויכן אויף ווען מען קומט קיין לובלין און איינע פון די וואָס איך
האָב מיך דערמאָנט ביים אָנקומען דאָסמאַל אין דער געביידע פון ישיבת חכמי
לובלין, איז געווען ווי אזוי זי איז געשאַפן געוואָרן.

ווי אזוי רבי מאיר שפירא האט רעאליזירט זיין ישיבה-טרוים

ווען רבי מאיר שפירא האָט פאַרגעשלאָגן דעם רעיון פון "דף-היומי" אויף דער
"כנס" גדולה פון אגודת-ישראל אין וויען, תרפ"ג, איז ער דעמאָלט געווען רב אין
סאָניק (אַ שטאָט אין מיטל-גאליציע), אָבער טראָץ זיין רעלאַטיוו יונגן עלטער (ער
איז דאָן בלויז געווען 35 יאָר אַלט), איז ער שוין (אויפן פאַרשלאָג פון גערער רבי'ן,
דער "אמרי אמת" זצ"ל) אויסגעקליבן געוואָרן אַלס פרעזידענט פון דער אגודת-
ישראל אין פוילן. נאָך דער כנס" גדולה, איז ער מיט זיין דף-היומי פראָיעקט נאָך
מער מפורסם געוואָרן. ער איז דערוועהלט געוואָרן אַלס דעפוטאָט צום "סיים"
(פוילישן פאַרלאַמענט) און באלד האָט די באַוואוסטע היסטאָרישע שטאָט
פיעטריקאָוו, וואו עס האָבן געוואוינט בערך 30 טויזנט אידן, אויסגענומען הרב
שפירא אַלס זייער רב.

דער נייער פיעטריקאוו רב, וועלכער איז נאָך פון זיינע ערשטע רבנות-יאָרן
געווען אַ תופס-ישיבה אין גלינע, האָט אָבער געהאַט העכערע "אָמביציעס" ווי
בלויז צו זיין אַ רב פון אַ גרויסער אידישער קהילה. מיט אַן אייפער צו דערהויבן
דעם כבוד התורה, האָט ער געטרייבט אויפצובויען אַ גרויסע ישיבה פאַר מערערע
הונדערטער בחורים מיט אַ בית-תבשיל, אַ גרויסע תורה-ביבליאָטעק און אַ
"דאָרמיטאָרי", וואָס אַזאָ איז אין פוילן נאָך נישט געווען. הרב שפירא וועלכער איז
געווען נישט נאָר אַ גרויסער גאון און ראש-ישיבה, נאָר אויך אַ באַגייסטערטער
רעדנער, האָט אויך געהאַט אַ מוזיקאָלישע נשמה, מיט אַ טאַלאַנט פאַר
קאָמפּאָזיציע, ווי אויך אַ שיינער בעל-תפילה. זיין צדקות און לומדות זענען
געגאַנגען האַנט אין האַנט מיט זיין אַרטיסטישן גייסט פאַר שיינקייט. ער האָט
דערפאַר געחלומט פון אַ בנין וואָס זאָל נישט זיין הינטערשטעליג לגבי די
אניווערסיטעט-געביידעס. צו דעם אַלעם האָט מען אָבער געדאַרפט אַ סך געלט.
הרב מאיר שפירא האָט אומגעדרודליק געוואָרט פאַר דעם ערשטן גרויסן נדבן.

זייענדיק דעמאָלט אַ דעפוטאָט צום "סיים" איז ער געוואָרן איינגעלאָדן פון דער
אגודה אין לובלין צו זיין אַ גאסט-רעדנער ביי אַ פאַרזאַמלונג. לובלין איז געווען אַ
שטאָט, וועגן וועלכע ער האָט חמדי געטראָכט. ס'איז, ווי מיר האָבן שוין דערמאָנט,
געווען די שטאָט פון די ערשטע ישיבות אין פוילן, די ערשטע צו דרוקן ש"ס'ן —
טאָקע די שטאָט וואָס האָט פוילן פאַרואַנדלט אַלס דער תורה-צענטער פון
אייראָפּע. דערצו איז לובלין געווען די שטאָט פון "חוזה" — וועלכער איז געווען

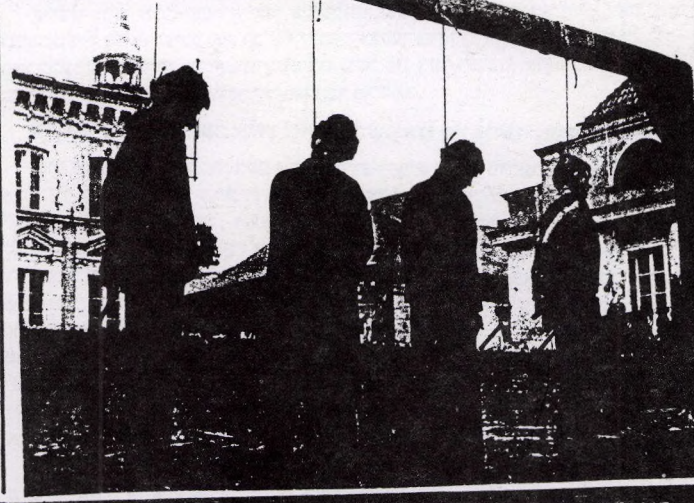
"A novel about
the martyrdom of Europe's Jews
that has never been surpassed."
-TIMES LITERARY SUPPLEMENT

Jacob the Liar

Robin Williams w Piotrkowie

W Piotrkowie Trybunalskim powstają zdjęcia do filmu w reżyserii Mathie Kassovitza "Jakub Kłamca". Na Starym Rynku nakręcono finałową scenę egzekucji głównego bohatera, którego gra Robin Williams. Po zakończeniu zdjęć w Polsce filmowcy pojadą na Węgry.

THIS MOTION PICTURE STARRING ROBIN WILLIAMS WAS FILMED IN PIOTRKOW LAST OCTOBER. THE ABOVE PHOTOS WERE TAKEN DURING THE FILMING. (PLEASE SEE PAGE 33).

BEN GILADI
THE VOICE
OF PIOTRKOW SURVIVORS
135-30 82ND AVE.
KEW GARDENS, NY 11435

To: